

A
SOCIALIS KÉRDÉSRŐL

LUGOSSY BÉLA.

MÁSODIK KIADÁS.

BUDAPEST,
AIGNER LAJOS.

Bevezetés.

Két törvény az, mely a világokat uralja, mely a csillagokat egymáshoz köti, az ég tündérszerű alkatát képezte és a bolygók csodás körjárást előszabta, s ez a két törvény: a vonzódás és taszítás.

És két törvény teremtette az emberi társadalmat, s ez társadalmi öszlétünk két természettörvénye. Azok uralják az emberi természetet az egyesek mikrokosmusában és az államok nagy, elenyészhetetlen létegetében: vonzódás és taszítás a személyiségekben és neveztetnek: közösség és egyéniség. A közösség az emberek iránti szeretetben, az egyéniség az önnön maga iránti szeretetben valósul. Ezeknek is egyensúlyban kell lenniök: különben összedölné társadalmunk remek alkata.

Épen a 19. század sarjadékai kötelesek az emberi szeretetet kiterjeszteni mindnyájokra, kik célra nézve egy egészet képeznek; kiterjeszteni különösen azokra testvéreink közül, kiket felemelni törekedünk nyomorék helyzetökből, kiket felemel-

nünk kell szellemileg, erkölcsileg és gazdaságilag — a munkásokra. Terjeszszük ki azon közösséget ezekre és mindnyáj okra, mert ez követelménye az emberi természetnek.

De az egyéniség törvényét is szem előtt kell tartanunk. Az ember nem csak egy rész, egy gyűrű a nagy láncolatban, nem csak a résznek egy része*) mint Faust mondja, hanem egésztest képez, melyet ki kell művelni, ki kell fejleszteni. Mert az egységnek nem szabad egyoldalúsággá, a közösségnek nem szabad közömbösséggé, az összhangnak nem szabad egyhanggá, monotóniává válni. Mert jaj azou társadalomnak, hol az emberek csak üres adószámok, csak számtani egységek, nyomorék hányadosai a teljes egyenlőséget követelő állam-osztónak

Tehát mindnyájok közössége, kik egy cél után törekedünk — az emberiség fejlődése után — közösség fejedelmek és parasztok, tőkésék és munkások között, közösség és emberi szeretet mindeütt, hol természetellenességekkel kell harcolnunk de eltaszítás, elkülönítés, egyéniség és önszeretetből azon feladat áll előttünk: az emberi kebel

*) Ich bin ein Theil der Welt. Faust e.

rejlő legkülönfélébb nemes csirákat feléleszteni, kifejleszteni, a sokféle hajlamokat és képességeket megérlelni. Így fejlődjék önnön magában a kis emberi világ, a mikrokosmos és terjedjen ki lassanként az emberiséget átkaroló makrokosmussá.

Ez azon álláspont, melyből kiindulok, a mimikáskérdés és annak megoldására szükséges reformok megvizsgálásánál. Lássuk most mindenekelőtt: mi a munka, és mi a szerepe az embernek szellemi és anyagi életében!

A MUNKA.

Minél magasabb a cultura, annál tiszteletre-méltóbb a munka, vad népek ellenben mint rabszolgához illőt megvetik.

Roscher.

Menjünk ki a világ nagy vásárterére és te-
kintsünk körül! Nézzük az óriási műveket, melyek
szemeink előtt ki vannak tárva! Hatalmas épüle-
tek, melyeknek lakói ezerek után számíttatnak
gordiusi csomót képeznek, tömkelegeket képeznek,
melyek óráknyira terjeszkednek; a zajos gyárat,
melyekben számtalan kéz, számtalan fő működik,
melyekben óriási mozgonyok szüntelen szorgalom-
mal és legfinomabb pontossággal a kemény vas-
lemezeket csinos alakokká idomítják és szöveteket
királyok és koldusok számára készítenek; hajókat,
melyek a békés parthoz simulnak — in litore con-
dunt; melyek messze földekről áruczikkeket, fű-
szereket, a czukornád édes nedvét és a kávé jóízű
babjait hozzák, melyek mint az életerek a vért, úgy
földrészből földrészbe a fölösleges nedveket és
anyagokat viszik és kicserélik; a sodronyt, mely-

ben a villanyosság szapora életereje levegőn és földön és tengeren át legmesszebb vidékekre röpül, mint egy mesterséges idegrendszer földeket és népeket összekötvén, gondolatokat, nagyokat és magasztosakat közölvén és az embert azon megszorító határokon túl felemelvén, melyeket tér és időnek nevezünk; a horkoló gőzlovakat, melyek a világereskedelmet közvetítik, a polgárisodást előmozdítják, melyek sivatagokat kertekké változtatják át, vad és elsülyedt népeket felélesztenek; kinek köszönjük mindezt?

Nézzük a művészet és tudomány művelt! Amaz díszíti városainkat, szépíti házainkat, lakásainkat, nemesbíti életünket; mert nemesbítve ha a művészet magunkra, anyagi és szellemi életünkre. és felemel bennünket a csupa életszükségleteit kielégítő állat fokáról az élvezet isteni polcára; és a tudomány? Ki kételkednék abban, hogy haladásunkat, hogy polgárisodásunkat csak ő általa fogatosíthatjuk, hogy ő képezi az emberiség harmóniáját, az élet ellentéteit kiengesztelvén, hogy mindegyikünk, a kézműves és tudós, az államférfi és magánember a tudomány boldogító forrásából merít. És kinek köszönjük a művészetet és tudományt?

És vessünk végtére mimnagunkra egy pillantást! Mily távol áll a 19. század embere a kalózát! korszak ősemlékétől, ki durva követ használt egye-

düli eszközeül és a jótékony tüzet nem ismerte; mely távol a lefolyt századok vad népeinek természetállapotjától! És kinek köszöni a 19. század a haladást szellemi, erkölcsi és anyagi téren; kinek köszöni élvezetteljesebb létét, kinek szabadságát nyilvános és magánéletben, kinek felvilágosodását, mély belátását az őt környező külvilág viszonyaiba, a természet titkaiba, bolygónk és nemünk rég letűnt és elfeledt gyermekéveibe; kinek a természet és törvényeinek felismerését, azon ismeretet, melylyel századokban és ezredekben történendő természeti eseményeket előre mondhatunk, melylyel egy Herschel a világegyetem végtelen tereit távcsövével áthasítja, új világokat feltalálván; melylyel egy Laplace a csillagoknak útjokat elészabja, egy Kirchoff a napot elemezi, egy Wöhler a természet rejtélyeit felfedezvén, a szerves anyagokat mesterséges úton előállítja, egy Darwin új természettant teremt, melylyel egy Liebig a talaj fiziologiáját, Humboldt és Schleideu a növényzet fiziologiáját és Moleschott az ember fiziologiáját felfedezik; kinek köszönjük mindezt a mit hiába kerestek a történet legnagyobb férfiai

Auf t'fas ich schaue, was die Welt
 Im Innersten zusammenhält,
 Schau' alle Wirkenskrafr und Samen,
 Und ihn' nicht moh v in Worten kramen Í

én azt felelem: a munkának!

Tán azt fogják mondani: ez túlbecslése a munkának, mely nem egyéb mint eszköz, s mint ilyen méltányolható. De ez nem elég; mert valamilyen a nagyszerű gép sokkal becsesebb azon szövethél, vagy azon tűnél, melyet előállít, úgy a munka is magasabban áll a pillanatnyi, elrúló termékénél; szépen mondja azért Stein: A munka a szabad önelhatározásnak érvényesítése a természetben és ennél fogva a személyi szabadság eleven megvalósítása. Ez által forrásává lesz az emberiség minden fejlődésének: mert örökké ugyanaz, mint az emberek személyi lényege, de egyszersmind örökké új, mint a szükséglet és az anyag. Végtelenül gazdag és sokféle, mert a természetnek egész létét a személyiség egész belső erejével meghódítani tanítja. Ő az ember szabadságának valóságos létesülése, s azért feltétlenül szükséges és ezen értelemben véve az emberiség a munkára teremtett. Onnan származik, hogy a legjobb emberek és a legjobb állapotok munka nélkül tönkre jutnak.

Ugyanezt mondja Arnold is a következő szavakban: A munkának gazdasági jelentősége nem a jószágok mennyiségében áll, melyeket termel, hanem mindenekelőtt abban, hogy a munka az embernek egyedüli eszköze, erkölcsi feladatának megfelelni.

A munka az emberiség neveltetési és polgárisodási eszköze, mely önmagában és önmaga által jelentőséggel és értékkel bír. A munkát tehát nem azért kell becsülnünk, mivel termékei niúlékony szükségleteinknek szolgálnak, hanem azért, mivel az embert szebb és nemesebb életfokra emeli, mint ezt már Helvetius oly szépen kifej ezé. Ez a munkának ethikai jelentősége. Az ember, ki renyhességében lesülyednék és lealacsonyodnék, ki munka nélkül az ősállapot állati polczán megmaradt volna, a munka által emelkedett és elébbhaladt; a munka felélesztette életszellemeit, tanította gondolni és gondoskodni, látni és előrelátni, a természetet és önmagát megismerni. Ez a munkának belső értéke, melyet sokkal többre becsülünk múltékony eredményeinél, s így róla is azt mondhatjuk, mit Lessing, a németek legnemesebb remekírója az igazságról mond: ha isten jobb kezében minden igazságot elrejtve tartana, bal kezében pedig az egyedüli benső és eleven ösztönt az igazságra, habár azon toldalékkal, hogy örökké tévednem kell és mondaná hozzám: válassz! én alázatossággal bal kezébe esnék és mondanám: atyám, add, a tiszta igazság úgyis csak neked való!

A munkának ezen mélyebb felfogásához korunk szelleme vezet. A munka legnagyobb fontossággal bír egész fejlődésünkre; az emberiség magasabb törekvései és céljai mind összhangzásban

állanak, s azért látjuk, hogy a munka nemcsak a nemzetgazdászok által oly nagyra becsültetik, hanem erkölcstanárok is hirdetik nemesbítő befolyását.

De a munkának ilyenemű méltányolását csak a kereszténység philantropicus tanainak általános elterjesztése óta találjuk, mint Lecky mondja: Végtére mozdult ezen chaoticus társadalom felé a kereszténység szelleme, és bajait, melyek azt görcsösen átvonítják, nemcsak enyhítette, hanem újjá alakította azt teljesen új alapon. Csak a kereszténységnek mély erkölcsi szelleme egyesítve a germanismus komolv természetével tekintették a munkát ily álláspontból. Mert eltekintve némely mélyebben látó emberektől, mint Plató, Aristoteles, Thukydides és különösen Senecától, — ki szellemdúsan értelmezé a munka fontosságát, s így a rabszolgaságot is roszalta, ipart és gazdálkodást ajánlt — az egész ókor megvetéssel bélyegezte a munkát, mely a szabad emberhez nem illett s mint ilyen a rabszolgákra bízott, így könnyen magyarázhatjuk meg azt, hogy sein a rómaiaknál sem a görögöknél a munka működésének és különféle tényezőinek helyes felfogását nem találjuk. Hasonlóképen az indusoknál, mint szemlélődésre hajló népnél, melynél az anyag utáni esengés meg volt tiltva: a zsidóknál, kiknél a kézművesek a legalsóbb nép

osztályt képezték, a munka pedig az első bünesés büntetéséül tekintetett. Igaz ám, hogy a rómaiak később megismerkedtek a munka áldásával, de akkor is rabszolgákra bízta, s csak a földművelést tekintették szabad emberhez méltónak. A munkának socialis helyzete pedig nem lehetett előnyös ott, hol a munka maga gyalázattal sújtott. Azon fel fogás, hogy a munkán alapszik népek és államok jóléte, hiányzott általánosan az ókorban. A rabszolga — s ez végezte nagyrészt az egész munkát — csak élő eszköz gyanánt tekintetett, mely jogok tárgya volt, de legcsekélyebb igényt sem tarthatott arra, hogy jogok alanyává is tétessék. És ezen körülményt nem lehet eléggé kiemelni, mert ebben rejlik egy, a munka szerepét az ókori gazdaságban jellemző főmozzanat. Ehhez járul még az ókori naturalgazdaság korlátoltsága, mely magával hozta azt, hogy tulajdonképen és főképen csak haszonértékek termeltettek, a munkának jelentősége tehát a magángazdaság szűk körére szorított, ezei körön kívül pedig sok ideig még igen alárendelt szerepet játszott. S habár találkozunk Kómában az utolsó korszakban egy jobban kifejtett közlekedési és üzleti étellel, sőt a Caesarok alatt egy szervezett gazdasági étellel, ezek csak a mammonismus és a caesarismus pénzvágynak és fényűzésének következményei; a szabad munka nyomára még sehhol sem akadunk.

A középkorban is igen sajátos viszonyomat találunk. A föld — az akkori idők legnevezetesebb tőkájének képviselője — kötöttsége a munka kötöttségét is vonta maga után. Így a közlekedés és termelés korlátozva volt; a termelési módszerek még nem fejlődtek s így a középkornak csak egy érdemet, de annál nagyobb érdemet tulajdoníthatunk, hogy éppen a középkor vívta ki azon méltó helyet, melyet a munka azóta elfoglal. A középkor testületi szellem befolyása alatt szervezkedett a munka, fejlődött céhhez és kézműhez, és ezeken alapszik a jólét és gazdagság, melyet az ipart képviselő középkori városokban látunk. A kézműnek egyesítése a céhben, rendszeres lélegzetben a munka szervezkedését eszközölte, mi által a termelés emelkedett, javult, és egyáltalában célszerűvé vált. Mikor azután a pénzgazdaság az eddigi naturalgazdaság helyébe lépett, egyengettetett az út azon nagyszerű reformoknak, melyek a gazdaszat mai alkatát létrehozták.

Az újkor egészen más irányt adott a munkának. Az új világrészek felfedezése, a kereskedelemnek és közlekedésnek ez általi kiterjesztése, a nemes ércek nagy tömegei, melyek az európai piacra folytak, a találmányok okozták, hogy a munkának szerepe egészen megváltozott és újkori gazdaszatunkban főfontosságú lett. A munka képzelhetetlen lendületet vett, a termelés végtelenbe

nőtt, a tőke mozgékonyágban nyert, és így csak egy lépés hiányzott ahhoz: az ipari munkát, a gyári üzletet, a céhi üzletmóddal szemközt előtérbe léptetni és túlsúlyát biztosítani. Ezen lépés tételét a gépek feltalálásával; s így itt állunk az újkor küszöbén, hol a munka a nagyszerű termelési módszerek feltalálásával és az avval kapcsolatban álló munkamegosztás és munkaegyesítéssel világtörténelmi jelentőséget nyert, hol az ipar a gazdaszat leghatalmasabb tényezőjét képezi, sőt többé kevésbé a jószágélet nagy lélegzetét szabályozza.

Közelebről tekintvén azon mozzanatokat, melyeknek befolyása alatt ezen fejlődés történt, első pillantásra azt látjuk, hogy közöttük legfontosabb: a munkamegosztás, a munkaegyesítés, a munkának támogatása és segélyzése nagy tőkék által és a munkának szabadsága.

Smith Adam, az újkori nemzetgazdaszat legnagyobb coryphäusa a munkamegosztás előnyeit röviden a következőkbe foglalja össze: 1) fokozott ügyesség, 2) idővel takarékoság, 3) gépek és számszerek feltalálása, melyek a munkát könnyebbitik. A munkamegosztással összeköttetésben áll továbbá az egyesek képességeinek czélszerűbb felhasználása, tehát a munkának szaporítása, tehát a termelésnek emelése, mi aztán a jólétet előmozdítja.

A munkamegosztás nem egyéb, mint a legcélszerűbb mód az emberi erők legelőnyösebb felhasználására és egyesítésére.

A munkamegosztáson alapul — mondja Röscher — az emberiség minden culturája, és Schäffle: Az erőháztartás egyetemes törvénye, melynek megtartásától a polgárosult életben, a legmagasabb műveltség, a népesség legnagyobb száma és legmagasabb hatály elérésére, quantitatives qualitativ legmagasabb műveltség, a népek legnagyobb és legmagasabb műveltsége függ, egy törvény, mely épen ezért ép oly magasrangú erkölcsi elv, mint a társadalmi összlet jogi elve, mely nélkül még a theologiai eszménynek, az isten tökéletes országának e földöni elérését egyáltalában nem gondolhatni — ezen törvény, a természeti külvilág átváltoztatására az emberi culturcélok eszközi létegetévé, követeli a munkamegosztást, a külön termelési erők szervezkedését egy összefüggő rendszerben, a család, a törzs, a nemzet, az egész emberiség tagjainak termelési összeműködését (production Cooperation). A munkamegosztás egy társadalmi szervezkedés, melyre benső okszerűségénél a cultura első kezdetével már az ember kényszerítettett. A tudomány Platótól kezdve, ki az állami lélegzetet a munkamegosztásra alapította, egészen Smith Adamig csak elvileg hozta öntudatára a régóta létező munkamegosztást; napjainkban

a munkamegosztás előnyei nemzetgazdasági köztudomássá lettek. A legáltalánosabban kifejezve pedig a munkamegosztás az emberi termelés, mint szervezett közösség, gazdasági oldala annak, mit az erkölcsstanárok erkölcsi közösségnek neveznek. Igaz, hogy a munkamegosztás nem foganatosítható mindenütt és minden iparágban; hogy függ, a foglalkozás nemétől, a tőke nagyságától és a pia t kiterjedésétől, s más fontosabb tényezőktől. Igaz hogy a munkamegosztás fejlődésével némi visszáságok kikerülhetetlenek; hogy különösen a munkások szellemi és testi erőinek, egyoldalú kifejtén az átmenetet az egyik iparágból a másikba, mint azt válságok gyakran szükségessé teszik, nehezíti; a testnek egyoldalú és gyakran káros fejlődése, mely az egészségre és életre leghátrányosabban hat, továbbá válságok, melyek a munkások gazdasági jólétét veszélyeztetik, a munkamegosztás kíséretében megjelenni szoktak. De minderről neik következtetünk pessimisták módjára a munkamegosztás káros voltára, mivel az egyoldalúság a műveltség fokozásával, a nyilvános életben való részvétel által el fog tűnni, a munkásnak gazdasági viszonyainak ingatagsága pedig a munkamegosztás által előmozdított tőkeszaporítással megszűnik. Ez ezért csak helyeselhetjük Mangoldt szavait: A munkamegosztás további fejlődésében különféle.. hátrányok is előtérbe léptek. A munkások kikép-

zése egyoldalúabb lett, a foglalkozások változtatása nehezebbé vált, mely körülmények következtében a munkások helyzete is némi viszonyokban önállóságától veszített. Továbbá a forgalom nagyobb bonyolultsága, mely legalább részben a munkamegosztásra vezethető vissza, a termelés és fogyasztás közti helyes viszonyt többször túllépni engedte és így kereskedelmi válságokhoz vezetett. De vajmi nehéz ezen hátrányokat tagadni, azoknak elhárítása a munkamegosztás megszüntetése által nem érhető el, mely által a munkamegosztással összekötött minden előny megszüntetnék. Ámde várhatjuk azon hátrányok megszüntetését, mint természetes következményét az összes gazdasági állapot haladó fejlődésének, mely a munkásoknak hosszabb szünetek és jobb segédeszközök által hivatásuk egyoldalúságának kártékony befolyásait kiegyenlíteni engedi és a jószágforgalom feltételeibe való mélyebb belátással a termelés tökéletesebb állandóságát lehetségessé teszi. De épen erre nézve a munkamegosztás további kifejtése egyike a leglényegesebb feltételeknek, és mondhatni, hogy a felemelt hátrányok nem onnét származnak, mivel a munkamegosztás túl van hajtva, hanem inkább onnet, hogy még nincsen eléggé kifejtve.

Mi a munkaegyesítést illeti, ide számítjuk a tőke és munkaerő célszerű egyesítését a vállalkozó kezében, a legjobb termelési módszerek alkalmaz-

tatását, a legolcsóbb piacok felkeresését, a tőkék olcsó megszerzését, mely tényezőktől a vállalat virágzó állapota függ.

A munka emelésének fontos tényezőihez számítjuk továbbá a tőkét, mely nélkül a nagy üzlet, a drága gépek, számszerek és épületek megszerzése, befektetések, a nyers anyag nagy készlete, a munkabérek és más célokra szükséges pénzek bősége lehetlen, mind oly összegek, melyek a termelés folyamában nélkülözhetlenül szükségesek és gyakran csak évek után a vállalkozó pénztárába visszafolynak.

Mi végtére a munka szabadságát illeti, elvitázhatlan tény, hogy valamint az újkorban elismert hivatásválasztás korlátlan szabadsága, úgy a keresetek szabad élvezése is a munkát tetemesen emelte. Ha mindenki azon pályára léphet, melyhez benső hajlama van, mindenesetre többet fog termelni, mintha kedv nélkül, nem szabadon választott foglalkodási nemben működik. Ha mindenki szabadon élvezi munkájának eredményét, gyümölcsét — nem úgy mint a rabszolga, ki, mit dolgozik urának dolgozik, ki legszűkebben él, míg ura dőzsöl — akkor a munkához való serkentés növekedik, mert az élvezet reménye mindenkit szorgalomra buzdít. Ilyen munkaszabadságnál az átokteljes munka helyébe a munkálkodás és tevékenység szabad kedve, az emberi erők önmegfeszítése lép,

és ilykor a socialis kérdés megoldása gyorsabban fog történni, mint azon boldog kor elővarázsolása által, mikor majd — az utópiák szerint — a munka fölöslegessé lesz, mikor a föld mindent fo# teremteni, a nap örökké fog ragyogni az éjszald sarknál, a tengerek czitromlévé fognak válni, a cetek anticetekké, melyek — valamint most a hajók — az embereket országból országba, földrészből földrészbe, tengerről tengerre fogják vinni, mikor az ember az élvezet mámorából soha fel nem ébred!

„Mikor az ember — mondja Mangoldt — a természetörök meghódítása által egyszerit munkásból mindinkább a természet urává lesz, az őt illető cselekvésekben egyszersmind nagyobb és nagyobb mérvben saját kiképeztetés és belső kielégítés eszközét találja. Hogy ez általában áldásává váljék és mennyiben, ez főleg az ethikai műveltség fokától függ, és nem minden könnyítése a munkának úgy tekinthető, mint valódi nyereség, hanem csak az, mely egyszersmind az erkölcsi erő és önkorlátolás megfelelő emelésével jár karöltve. Mert hol a belső ösztön, magát mindinkább kiképeztetni, hol az egyes tehetségek összhangzó megvalósításában! kedv hiányzik, ott az erőmegfeszítésre czélzó külső kényszerítésnek lazultságával nem okoztatik más, mint henyesség és erkölcstelen élvezethajhászat ezáltal a társadalmi alkat alapjai aláásatnak, a polgárisodás nem halad előre, hanem hátra marad.

A jelenkorra ebben egy sürgős felszólítás rejlik, az itt különösen tekintetbe veendő alsóbb néposztályok erkölcsi emeléséről gondoskodni, egy annál sürgetőbb szózat, mennél hatalmasabb azon változtatások, melyeket a termelés viszonyai a felfedezett természettitkok gyakorlati érvényesítése által tapasztaltak és előreláthatólag még tapasztalni fognak, csak erkölcsileg edzett népek lesznek képesek ezen változásokból boldogabb állapotot megszerezni.

MUNKABÉR ÉS TŐKE.

„Minden rendnek, mely egy jövedelemágot képvisel, azon öntudatban kell élnie, hogy az d érdeke az egész nemzetgazdaszat érdekével összeesik.”

Roscher.

Vessünk egy pillantást a munka fent előadott fejlődési menetére; és könnyen találjuk a következő sajátságokat történetében: az ókor gazdaságának alapja a rabszolgaság intézménye volt. A munka és munkatermék egy birtokosé volt, de nem a termelőé, hanem a termelő uráé. A középkorban a munkárai tulajdon egy össz-tulajdon által korlátozott joggá fejlődött. A mai korban a munka a munkás tulajdona, a ki gazdaságilag szabad is. De mai nap sem képezi a munkatermék a termelő munkásnak tulajdonát, hanem a munkás, mint idegen anyagok feldolgozója, a jószágtermelésnél közreműködő, jutalmát a termelés jövedelmének egy bizonyos osztalékában találja.

Ebből kiviláglik a munkabér természete, mint az bensőleg iparunk viszonyaiból és egész culturéletünkben foly. A pénzgazdaság meghonosu-

lásával első megtámad; tétetett a jobbágyság rendszere ellen, és a munkás, ki azelőtt a göröngyhez köttetett és a naturalgazdaság megjutalmaztatásának feszes korlátai között minden önállóságát elveszté, anyagilag szabaddá lett, mint nem is lehetett máskép, miután a francia forradalom a szabadságot mint az emberi jogok legelsejét hirdette.

De a bérlés természetes jogosultságát még abban a körülményben is bírta, hogy tőke, segédeszközök és fogyasztási törzs nélkül a munkás biztos jövedelemre szorul önmagának fentartása céljából. A munkáo korszakunk munkamegosztási gazdaságában sohasem várhat a termelési értékek liquidációjára, mi gyakran csak hosszú évek után történik. Ő szükségig fentartása végett mindennapi bérét, hogy munkaerejét fentartsa és ebben fekszik a bérrendszer gazdasági jelentősége és szükségessége.

Látjuk tehát, hogy a bérrendszer culturirányunk szükséges következménye; erkölcsi jelentőségében, mivel Grotius óta a természetjog minden embernek személyiségét, tehát egyenlő jogosultságát tanítja; politikai jelentőségében, mivel a múlt század vége felé kitört forradalom szabadságot és függetlenséget követelt; gazdasági jelentőségében, mivel a munkamegosztó iparunk a termékjövedelem ezen elosztását szükségessé tette.

A munkabér természetének imént kifejezett mélyebb felfogásánál tovább újabb időben nem igen haladtunk. Ezen értelmezést pedig legelőször Thünen jeles munkájában „Der naturgemässe Arbeitslohn“ adta. Még Smith sem fejtette ki elég világosan ezen tant. Ricardo pedig a munka „natural price“-ét a termelés költségeitől függőnek mondta, melyet Malthus „more unnatural price“-nek mond: Thünen az, ki legmélyebben fogta fel a munkabér természetét és jelentőségét. Ő úgy tekinti a munkabér mint egy külön osztálynak — a munkás osztálynak jövedelmét; melyek előtte szinte tőkés emberek; kik tőkéjük használataért kamatot kapnak. És ez caeteribus paribus a munka természeteszerű ára. Mennél szebb ezen felfogás az an^ol nemzetgazdászok chrematisticai felfogásánál; kik a munkást élő gépnek tekintik; mint ezt még Smith A. sem tudta kikerülni.

Nézzük már most röviden a munkabért meghatározó tényezőket; miután ezen tárgy legnagyobb fontossággal bír.

A munkabér függ mindenekelőtt a kínálat és kereslettől. Ez a nemzetgazdászok egyik legnevezetesebb törvénye; melynél azonban; valamint észleleteinknél egyáltalában; ne feledjük el azt; hogy tudományunkban nem léteznek általános törvények; itt minden viszonylagos és csak a viszony-

lagosság általános mint Arnold mondja. És ezt tenünk kell következő okokból: 1) nem szabad a munkapiacot úgy tekinteni, mint egy consolidált egészet, nem úgy, mintha itten nagy tömegek egy mással szemközt állanának; 2) kereslet és kínálat soha sem jelentkeznek egy az eddigi viszonyok által többé vagy kevésbé határozott ár nélkül; 3) gyakran még a szokalom, a körülmények befolyása és más számításba nem veendő tényezők ellenhatást gyakorolnak ezen törvény ellen, 4) nagy hibája a nemzetgazdászoknak végtére az, hogy eléggé nem különböztetik meg a munkát a munkástól, mi azt jelenti: habár a munkának ajánlata és kínálata egészen véve a munkának árát meghatározzák, mégis a munka ára egy ágban leszállhat, habár a másik ágban munkások kerestetnek, miután a munkások nem helyezhetők át oly könnyen egy munkanemből a másikba, a fonó nem alkalmaztatható a szövőszék mellett, habár ez ágban a munkakereslet főlebb rúgtatta a bért.

Ha tekintjük azon árat, mely alatt a munka kínálata lehetséges, azt találjuk, hogy első sorban a munka termelési költségeitől függ. Ezen költségek a munkások élet módja (standard of life) által határozatnak meg; ezen költségek nagyobbak műveit népeknél (1. az angol munkásokat), kisebbek műveletleneknél. Nem ereszkedvén mélyebben

ezen anyag fejtegetésébe, csak annyit jegyezzünk meg: miután a termelési költségek határozzák meg a munkabér minimumát, ennek magassága nagyrészt a munkások által határozható meg; egy szóval a munkabér és a munkások szűkebb vagy kényelmesebb életmódjuk, nagyobb vagy kisebb szükségleteik oka és okozati viszonyban állanak egymáshoz.

Igaz azonban, hogy a munkabérben a legritkább esetekben fizettetnek meg a munka valódi költségei, melyek a legkülönfélébb tényezőkből képeztetnek, hanem fizettetik azon költség, mely az egyes munkás életének fentartására okvetetlenül szükséges.

A munkabér nagysága különben még a foglalkodási nemtől, valamint azon tőkétől függ, mely a munkások fizetésére fordítatik 5 ebből egyszersmind világos az is, hogy a bér magassága nincsen összeköttetésben a tőke nagyságával, tehát nem is függ annyira a szívtelen tőkésektől, mint azt a pessimisták hiszik, hanem függ az ipar fejlődésétől, nem ann} ira a tőke absolut magasságától, nagyságától, mint annak gyors növekedésétől; ezt műtatja különösen Amerika ipara; továbbá függ a népesedéd viszonyoktól és az avval járó nagyobb vagy kisebb munkakínálattól, de azért korántsem esküszünk Ricardo törvényére, miután épenséggel

nincsen bebizonyítva, hogy a jólét emelése leginkább a nép szaporítására, a bérek csökkenése pedig a nép kevésbytésére serkentene, mert ilyenkor az emberi haladásrai hitről, mint agyémről le kellene mondanunk. Sőt bizonyos, hogy a munkabér emelése legtöbb esetben a standard of life javítására fordíttatik és a műveltség elterjedésével fordíttatni fog; csökkenése pedig nem vezet minden esetben a népesség alábbszállítására, mint gyakran is láttunk oly munkás tömegeket, melyeknek szükségletei az élelmezés természetszerű mértéke alá nyomattak, anélkül, hogy a népnek — Ricardo törvényében feltételezett — kevésbítése és gyorsabb halálozása a bér emelését maga után vontta volna; említjük csak a sléziai munkásokat és a köztök uralkodó nyomort, tespedést. Egyszersmind azt is látjuk ebből, — s ezt különösen hangsulyoztatnunk kell — hogy a munkabér minimal határa nem határozttatik annyira physikai, természeti, hanem főleg és leginkább ethikai elemek által és így ezeknek szaporítása és erősítése a munkáskérdés megoldására legnagyobb horderővel bírnak. Egy gyenge, nyomorék dolgozó osztály bekövetkezendő válságok idejében a standard of life oly lenyomását is tűri, mely természetellenes, egy erkölcsileg edzett nép erkölcsi és szellemi szükségletekkel soha!

Taglaltuk ezen rövid vázlatban a munkabér természetét, láttuk, hogy a munkabér-rendszer újkori munkamegosztó iparunk követelménye volt; hogy a munkabér leginkább a termelési költségektől függ; hogy nem szenved csorbát a tőke szaporítása által; sem az ipar fejlődése által, sőt épen ezekkel együtt emelkedik, mint ezt a tőkeképző Amerika példája mutatja; hogy a munkabér minimál határa inkább függ ethikai mint physicali okoktól, hogy a munkás osztály jóléte ezen ethikai elemek meggyökerezésétől függ, s így ezen osztálynak java és jaja saját kezében fekszik. Átmegyünk most olyan tárgyra, mely szükségképen összekapcsolandó a munkabérről szóló fejtegetésekkel, ezekkel szoros összefüggésben lévén.

A socialisták és socialdemokraták főtámadásai, melyeket az újkornak ipari társadalma ellen intéznek, abban állanak, hogy a tőke túlhatalmaskodását, melyet társadalmunkban lelnek, kárhoztatják, azon tőkét, mely átka az emberiségnek, mely a munkást, ki egyedül bír minden joggal — mint Sieyès monda: *le tiers état c'est tout* — elnyomja a legkegyetlenebb zsarnokság martalékává teszi, s zóval a társadalmat két ellenséges táborra osztja, mely előbb utóbb egymásra rohanván, romba dönti a társadalom aláásott alapzatát. „*Eigenthum ist Freundthum*“ mondja Lassalle Proudhon híres mondatát — *la propriété c'est le vol* — mintegy

fordítván. És daczára annak, minden józan ember azon meggyőződéssel bír, hogy a tőke szükséges az embernek erkölcsi és anyagi emelésére, mint azt Lecky oly szépen monda a következő szavakban: a nemzetgazdaszat bizonyítja, hogy a munkabér oly szükségképen függ egy viszonytól, mely létezik azon összeg, mely a munkások fizetésére van kivetve, és azoknak száma közt, melyek abban osztzkodnak, hogy a kormányok mindennemű közvetlen törekvései, a bérek tartós felszállítását eszközölni, végtére épen azon osztálynak veszélyesek, melyekért tétettek. Bizonyítja, hogy a munkás osztály anyagi jóléte a tőkék a népesedésnél szaporább növekedésétől függ, és ez csak akkor megállapítható, ha egyfelől a munkás önmagát önkorkorlátolás által nagyon is gyors szaporítástól megóvja, másfelől pedig a termelés a legnagyobb fokban bátorítatik, mi a toké tökéletes védelmét tételezi fel; mert, ha ki nem bízhatik abba, hogy azt, amit szerzett, megtarthatja, vagy épen soha sem fog gyűjteni, vagy inproductive rejti el vagyonát. Más szavakkal: a politikai gazdaság a kétség lehetőségén túl bizonyítja, hogyha a gazdagok birtoka elkoboztatik és a szegények közt felosztatik, ezen rendszabály végiére a legremítőbb catastrofát, mely ez utóbbiakat érheti, idézné elé.“

A tőke a cultura legalsóbb fokán is szükséges, mert a legkisebb munka sem foganatosítható

tőke nélkül, mely a gazdaság primitív állapotában az élet fentartására szükséges természetmennyek készletéből áll. Miután a tőke nem egyéb mint olyan javak, melyek a termelés folytatására elő vannak készítve vagy mint Röscher mondja olyan tennék, mely későbbi termelésre mogtakaríttatik, a legelső földművelő sem művelhette földjeit tőke nélkül, mint élelmezési készletek, eszközök stb. nélkül. Sőt mondhatjuk, hogy a tőke nem csak az anyagi életben szükséges, hanem nélkülözhetetlen még a szellemi életben a szellemi termelésnél. Hol állana az emberiség, ha minden nemzedéknek a vizsgálódások a-b-c-jénél kellene kezdenie és nem használhatná termékeny tőkét a lejárt korszak vívmányait? Hol volna a jogtudomány, ha a corpus juris nem nyújtana neki a nagy romai nép jogi tőkéjét csorbíttatlanul további használatra? Hol a természettudomány, ha neki a cultura kezdetétől egész napjainkig tett kísérletek és vizsgálódások nem szolgálnának alapul a tudomány további fejlesztésére? A vadság legalsóbb fokán letartóztatva az ember nem is ismerné az élet eszményét és, gyengébb niint az állat, csak a természet occupatiójától élhetne.

Igaz, hogy a tőke jelentősége nagyon is növekedett az ipar terjesztésével; igaz, hogy nagyobb függetlenséggel, nagyobb szabadsággal ruházza fel birtokosait, nagyobb hatalmat ad neki a

kereslet és kínálat versenyharcában — ha Darwinnal szabad mondani — a lét körüli harcban; — de ne feledjük el azt, hogy a tőke is végelemzésében munka, jövő használatra meg takarított munka; munka, mely nélkülözéssel és takarékossgal termékét felhalmozta. És nem érdemel már ezen körülménynél fogva is a tőke nagyobb jelentőséget, a tőke, mint a hosszú éveken át folyó és eredményeit gondosan őriző és megtakarító munka a szorosabb értelemben vett munkával szemközt, a pillanati munkával szemközt, mely mint a német közmondás mondja „von der Hand in den Mund lebt”, mely többnyire csak a természeti erő folyománya, csak mechanikai erőt fejt ki, mely önmagát megsemmisíti a sors által szabott circulus vitiosus-foan: a munka a szükséglet fedezését eszközli ez megint munkára képesít, mely ismét a folytatására szükséges elemeket, mondhatni gyújtanyagot állít elé és így végtelenig. Fontoljuk meg azt IF, hogy óriási munkamegosztó iparunk, — melynek haladásunk nagy részét köszönhetjük — bonyolult szervezésében, számtalan elemunkálatok szükségében, a termelési értékek lassú érvényesítésében, mely gyakran csak évek után történik, a termelés szétágazó folyamában előretett és felhalmozott munkát, tehát tőkét szükségei.

A socialistáknak a tőke szüksége ellen tett támadásai alaptalanok. De mit mondunk azon

vádra, hogy a tőkének mai felosztása igazságtalan? Még én sem vagyok vérmes optimista, én sem látom a társadalmat a tőkély fokán és a socialis viszonyokat rózsaszínben, nem tagadom a nagy tőkék és az avval járó pénzuralom — argyrokatia — káros voltát, veszélyes befolyását, de dacára annak véleményem az, — hogy szemközt az eddig tett javaslatokkal, melyek a tőke és tulajdon megsemmisítésével az emberi természetet és az abban rejlő haladási vágy isteni szikráját elfojtani törekednek, szemközt a socialdemokraták félszeg javaslataikkal, melyek csak a communismus gyenge másképei, homöopathicus adagai, melyek az államot mindennek tulajdonosává akarják tenni, — mindaddig mig célszerűbb indítványok nem tétetnek, helyesebbnek találjuk a tőke mostani felosztását és működését; a tőkének mostani magánjelleme a legtermészetesebb és azért védjük a mostani rendszert, mint a coordinatio, az összekapcsolás rendszerét, mely a számtalan vagyonegységeket a társadalom élvagyonának összeműködő előállítására legszorosabban összeköti. Csak ezen rendszer teszi lehetségessé továbbá az álló tőkék alkalmaztatását, nagyobb javításokat, különösen a mezőiparnál, melyek többnyire csak évtizedek után gyümölcsöznek. Ezen rendszer eszközli az emberiség solidaritását századokra és ezredévekre úgy, hogy későbbi nemzedékek nagy művek létesítésére

hozzájárulnak, melyeket ők is elvezni fognak, így hidak, vaspályák, utak, csatornák stb. előállítására. Csak ezen rendszer teszi lehetségessé a munkásoknak előrefizetését, kik nem várhatnak a termékek értékesítésére; az előrefizetés megszüntetésével a munkamegosztás nagy előnyeiről is le kellene mondanunk. Helyesen mondja tehát Schaffle: — — Szabad-e azt az intézményt, mely annyi jelentékenyt eszközöl, könnyeden mint a népgazdasági szervezet elhibázott, túlélt alakját tekintem, szabad-e a tőkevagyonot úgy tekinteni, mint az úgynevezett dívó haramia-lovagok a megsemmisítésnek szentelendő várát? Ez utóbbiaknak, a tőkéseknek ellenségei rendszeren nagyon is felejtik, mily roppant erőmegetkarítás éretik el minden jutalmazási igények egyszerű tőke általi liquidációjával és milyen nagyszerű emelése a haszonnak a nemzeti munka a vállalkozó vagyon általi leghatósabb szervezése és segélyezésével. Ámbár ama felosztás a kemény igazságtalanságok sok hiányában szenved, a számítások és felváltások egyszerűsége, mint azt a tőkevagyon eszközlí, majdnem többet nyom mint azon igazságtalanság. Ha a nemzeti munkaerők a tőkevagyon befolyása alatt véghezvitt jegecesedése is még mindig a tömegek kifejezhetetlen és méltatlan szolgátságát okozza, az egész nemzeti munkaerő hatásának emelése, a munkaerők a tőke által fogantatosított leggazdász-

tiabb szervezése és szerszámokkal! kiállítására; nagy jótétemény. Következésképpen, hogy a termékek olcsóbbakká lesznek, a nemzeti termelés minden tagjainak sokkal magasabb élvezet mérv lehetségessé tetetik.“

Felelni szándékozunk még csak röviden azon állításokra is, melyek a munkások és a tőkészek közti ellenségeskedést, sőt egymás iránti gyűlöletet állítják. Eltekintve attól, hogy az ipar mindennemű emelése, tehát a tőkészek gyarapodása is a munkabér emelését maga után vonja, eltekintve attól, hogy éppen iparos országokban, mint p. o. Angliában magas béreket találunk, eltekintve attól, hogy elvitázhatatlan tény, miszerint a tőkészek növekedésével a legújabb időben a némethoni munkások 33% többlet fogyasztanak, az újabbkori fejlődés mutatja, hogy a tőke legújabb korszakunkban sokat tett a munkások helyzetének javítására, hogy áldozatkészséget nagy mérvben gyakorol, hogy egy korszak sem mutat a rendek kölcsönös feláldozását ily nagy mértékben, a gazdagabb osztályoknak ily terjedelmes philanthropicus törekvését az alsóbb osztályok érdekében, mint a miénk, egy korszak sem az osztályok egymásiránti ilyen tiszteletét, valamint egy korszak sem a külső társadalmi fellépés ilyen egyenlőségét, és tagadhatatlan, hogy mai napban a munkás sokkal nagyobb szabadságot, önállóságot és kényelmet élvez, mint azelőtt. A tőke továbbá

azáltal, hogy majdnem kivétel nélkül a termelésre fordítottak a munkabérek és így a munkás jólétének emelésére is befoly, míg még a középkorban nagyrészt improductive, így p. o. fényűzésre használtatván az úrt a birtokos és nem birtokos osztály közt csak tágitotta. A mi pedig azt a vádat illeti, hogy a tőke mostani uralma a versenyharcban a termelést játékká változtatá át, szerencsejátékká, mi csak azt feleljük, hogy ez téves felfogás és hogy azon válságok épen a tőkést legérzékenyebben sújtják, ugyanis kiszámított a westphaliai vas-huttákról, hogy 24 nagy rész vény társulat között, melyek összesen 27 millió fr. alaptőkével bírtak, 5 tönkre jutott, s 5 millió tallér elvesztetett; 11 ezen társulatok között 18⁶⁶ GT. évben semmii nyereséget nem kapott és még a kamatokat sem tudta fizetni. Mindösszesen pedig 1864-67. 4% kamatot fizettek.

Egészséges viszonyokban munkás és tőkés egyenlő érdekekkel bírnak, mint azt már jobban és jobban kezdik belátni. A munkásnak ellensége nem a tőkés, hanem a tudatlanság, az önállóság hiány a, a viszonyok félreismerése, egy bizonyos gondtalanság, a *laissez faire, laissez aller*, továbbá egy vallásos asceticus lemondás minden haladásról és jobbulásról, ezek az okok, melyek a munkások állását lenyomják. Ezeknek eltávolítása, továbbá

a termelési viszonyokba mélyebb belátás, erkölcsi nevelés, takarékoság és előrelátás azon gyökeres reformok, melyek a munkások üdvét elővarázsolni fogják, sokkal gyorsabban és biztosabban, mint bármily újítás, mely létének főörzsét, a tökét támadja meg.

A MUNKÁSKÉRDÉS.

Valamint a tender örökké haboz **ár** és apály között, úgy a népelet nyugalmas idők és válságok között: nyugalmas idők, hol az alak a tartalomnak teljesen megfelel; válságok, hol a megváltozott tartalom egy megváltozott alakot is képezni törekszik.

Röscher.

A munka, munkabér és tőke vizsgálata után átmehetünk most a munkáskérdésre, lényegének és természetének fejtegetésére.

Minden társadalomban találunk egy nemszabad; egy egyenletlen elemet. Az ókor 2 ősz tályra osztja a társadalmat: szabadok és nemszabadokra vagyis rabszolgákra. Amazokban, kik az államban jogos állással bírtak, minden jog pontosult össze; kinek ezen szövetségben nem volt része, ki „civis“ nem volt, nem is volt jog-személyiség, nem volt szabad. A középkor új alakokat, új eszméket mutat fel nekünk. Találunk itten göröngyhez kötött jobbágyokat, szabad embereket, és nemeseket, kik hadi dicsőség és származás által mindnyáji fölött tündökölnek. A feudális eszmék mind tágabb tért foglalnak el, s teremtik a rendek társadalmát. Egyszerre megrendül az európai társadalom soktagú épülete s a francia forradalom az

új társadalmi építmény kapujára felírja e szavakat: szabadság és egyenlőség! és mindent lerombol, ami nem a jog örök alapján, az ember benső, szellemi természetén nyugszik, a mint ezt oly gyönyörűen fejezé ki Lecky a következő szavakban: „Azon mozgalom története az ír mondában előforduló kúthoz hasonlít, mely századokonkint egy pompás város közepében sötétségben el volt rejtve, míg egyszer egy hanyag kéz az ajtaját nyitva hagyá, és a reggeli nap fénye vizén tündökölt. Tüstént emelkedett a víz az ég felé, átrepeszté a falakat, melyek körüladák, elárasztá a várost, mely körülvéve, és vad zenében ég felé rohanván, ellenállhatatlan árjai a múltnak templomait és palotait elnyelek.

Ekkor egy nagyszerű, szerves fejlődési folyamat veszi kezdetét, mely a társadalmi élet minden fázisaiban előtűnik. Betölti a történetet 1789 óta. Miután tudniillik a szabadság és egyenlőség elvei a magán- és allarnjog terén elismerve voltak, azoknak a gazdasági életben is iparkodtak érvényt szerezni. Itt azonban csakhamar engesztelhetetleneknek látszó ellenmondásokra akadtak.

Társadalmi rendünk a szabad keresetnek rendje, s az ipari kereseten alapszik ama ellentét, melyet társadalmunkban találnak. Az iparnak óriási emelkedésével a múlt század végében a pénz nagyszerű működést nyert; az ipar, rendkívüli pénzsükségleteivel, okozá a nagy tőkék összehal-

mozását, melyek egyesek kezeibe kerültek, kiktől ma teljesen függ az ipar. Ez által a nemzetgazdasági mozgalom sajútszerű jelleget ölt. A tőke uralkodóvá lesz; mert nem csak gazdasági előnyt nyújt, de egyszersmind a gazdasági függetlenségnek, a haladásnak, a szabadságnak és értelmiségnek eleme. Ha ezek szerint a társadalom oly osztást szül, mely nem bír tőkével, nemszabad elemet tartalmaz. Evvel kezdődik a nem-tőkések, a munkások harca a tőke ellen. Minden jelenséget, melyek ezen ellentétből erednek, minden megoldást, melyek ennek kielégítésére irányozvák, összefoglaltatnak ezen kifejezés alatt; munkás-kérdés. A munkáskérdés tehát összefoglalja az érdekek harcát az iparos társadalomban.

De semmikép sem szabad hinnünk, mintha a társadalmi elemek ellentétbe helyezése ezen ismereten alapult és alakult volna. Korántsem! Iparos társadalmunk nagy táborainak elválása ellenkezőleg az újabb socialis fejleményben beállott nagyszerű események következtében, melyek a munkások gazdasági állapotát károsították több irányban, a munkát, majdnem képtelenné tették a felemelkedésre s evvel kezdődik egy új rendnek képződése, s ez a munkások rende. Mélyen bevágó fontosságú továbbá a munkáskérdés jövő alakulására a gépi erőnek nagymérvű alkalmazása emberi erő helyébe a múlt század vége óta.

Igaz, hogy elején a gépek nagy nyereséget hoztak a vállalkozóknak, s így a munkásoknak is jó bért. Faluról, vidékről városokba csalogattak; kényszeríték a kézművest kézi-szövőszékeit elhagyni, s a gépnek hódolni. Mindenkit, ki mellettük s velük dolgozott, elszoktattak a szokott munkától s kénytelenítették, fennállását a géphez kötni. Ezáltal nagy tömegű munkásokat egy helyen összegyűjtötték s mindnyáit a bérré utalák, mely ismét leginkább a gépi gyártmányok eladásától függött. Kezdetben e bér jó vala, s jó is maradhatott volna, mivel a gép az embernek nagyobb hatalmat adott az őt korlátozó természet ellen. De a verseny[^] mely, ha kétoldalú és természetellenes törvények által nem vezettetik tévutakra, jótétemény lett volna, az egyedárúsítás által pedig, melyet a versenygő tőke a munkás ellen magának biztosítani tudott, a legveszedelmesb következményeket vonván maga után, oly alábbra szállítá a munka árat, ameddig csak lehető volt, egészen azon fokig, melyet a ne m- s z a b a d vagy gépi-bérnek szoktak nevezni, mivel csak annyi, a mennyi a munkások okvetlenül legszükségesebb szükségleteire kívántatik. Minthogy pedig a bér azaz a személyes munkaerő becse a munkások egyedüli segédforrása ama versenygéssel a tőkék harca mellett azon idő vette kezdetét, melyben a béréből élősködő munkások osztálynak egész élete meghódíttatik, sőt gyakran

remény nélkül megtöretik a versenygő tőkének sajátzerő helyzete által legelőször is állnak szembe a munkaerő és tőke s ez aláveté az első feltétel nélkül.

Így képződött — mondja Stein — mintegy 50 évnyi időszakban az iparos társadalomnak 2 nagy eleme, a munka, önálló, külön renddé emelkedett, s merev, nehezen eltörölhető ellentétbe helyezé magát az első elemmel, a tőkével. Az iparos osztály, eddig puszta elvont fogalom, saját rendjét nyeré; a legáltalánosb fogalom, hogy minden társadalomban a birtokosok a nem-birtokosokkal szemközt állanak, itt valósult azon tényben, hogy tőke és munka egymással szembeszállanak.“

Szükségesnek tartjuk, mielőtt nézeteinket a mai ipar fejleménye s főtényezői, a munkaadók és munkavevők fölött alaposan kifejtenők, mielőtt megvizsgálnék társadalmunknak a socialisták szerint megoldhatlan ellenmondásait s ellentéteit, éles vonásokban úgy festeni eme fejlődést, eme socialis folyamatot, a mint a socialisták theoriája s mindazok szerint mutatkozik, kik erősen vitatják az érdekek szükségképein harcát az iparos rendfokozatban, kik erősen hiszik a dogmát a gyárosok és gyármunkások, különösen a tőke és a munkások közti sarkalatos viszályáról.

A mi mindenekelőtt a tőke működését illeti, amazok következő fejlődési menetet vélnek évrre-

vehetni társadalmunkban. A tőke mindenekelőtt az által tűnik ki, hogy munka nélkül jövedelmez, így minden szerzeményt, mely munkán alapszik, alárendeltnek, függő- és nem-szabadnak tüntet fel. Innen magyarázandó meg azon jelenség, miszerint mind azon foglalkodások, melyek tőkét teremtenek, anélkül hogy valóban termelnének, azoknál előbbre tétetnek, melyek csak a munka segítségével kínálják amaz eredményt, így fejlődik a speculatio, mely ezen korszakban megszáámíthatlan, veszedelmes fontosságot nyert. A speculatio pedig mint valószínűségi számítás ritkán arat sikert, s azután követi a bukás. Az utolsó kísérletek, pénzhez jutni, tőzsdejáték és csalás. S itt kezdődik egy új korszak következő jelenségekkel: 1) A tőke uralma. Minden nemesebb és szellemesb vonzalom s hajlam elnyomatása és a legvastagabb materialismus. 2) Az amortizált tőkének s a tőke nélküli vállalkozásoknak versenye, ez mindenekelőtt a gyártmányok roszabbításához vezet, végre a munkabér alábbszáállításához, tehát a munkának kiaknázásához a tőke által. S ez azon szomorú eredmény, melyet minden társadalomban kell, hogy a tőke uralma felmutasson, ez a circulus vitiosus, melybe szükségképen vezet a termelő eszközöknek egyenlőtlen felosztása, így szólnak a socialisták.

Sokkal fontosabb, mind magára az iparra, mind egész társadalmi rendünkre és a socialis kér-

désre ama folyam, mely a munkás osztályok köze-
pette fejlődik. Itt is szorítkozunk ama tünemények
tömött előadására, melyek befolyása- és hatásának
tulajdonítják a radicalis socialisták — ezen szó álta-
lánosb jelentményében — főleg mai iparunk álla-
potjait.

Következtetéseknek mintája a következő: az
első elem, vagy jobban mondva az újabb iparos
fejlődésnek első mozzanata vala a pénzgazdszat-
nak behozatala a természet-gazdszat helyébe; a
munkás általa önállóbb, függetlenebb, de egy-
szersmind gyár-urától idegenkedőbb is lön. Egy-
korulag megjelentek a gépek. Az ipar emelkedik,
vele együtt a munka bére. Fontosabb követke-
ménye pedig az volt, hogy a gyámok, ki nernmint
a kézműnél a mester, velük együtt dolgozott, új?
kevésbé benső viszonyba lépett a munkásosztály-
hoz. Itt gyökerezik a munkának elválása a birtok-
tól, s az elválástól az ellentétességig csak egy lépés
vala. De a bér mindinkább csökken, mert a gép
nem kivan hosszú tanidőt, semmi különös képessé-
get vagy képzettséget, másrészről nélkülözhetőbbé
teszi a férfimunkát s föllépteti ellene az olcsóbb s
gyakran alkalmasb női és gyermeki munkát mint
versenyzőket. Ennek következtében a munkás ala-
acsony gépi bére folytán soha sem vergődhetik tőkés
emberré, a munka örökössé lesz, s ekként keletke-
zik egy új osztály, a munkások osztálya. De továbbá

az ipar viszonyaiból ama nagy tény következik, mely szerint a munkás, ki kénytelen naponta szakadatlanul dolgozni; hogy életét tartsa fenn, dacára az elvileg elismert szabadságnak — rabszolga. Ezen rabszolgaság szül elégedetlenséget, erkölcsi gyengülést, gyűlöletet a gyámok ellen, szóval átkot.

De ezen szolgaság nem állapodik itt meg; a munkás többnyire anyagilag is függővé lesz, midőn a gyámok, hogy munkásainak olcsóbb tápszerket szerezzen, azoknak nagy mennyiségét összevásárolja, és munkásainak jobbat és olcsóbbat ígér szolgáltatni, mint a szatócs (Trucksystem), mire aztán a munka bére a természeti bérnek (Naturallohn) fokára száll alá. Ezen tényezőkből ered a tömegnyomor (pauperisme), egy egész osztálynak legyőzhetetlen ínsége; ily módon lesz a munka önmagának ellenségévé, mely önmagát felemészti, megsemmisíti, mert a rossz bér következménye rossz élelmezés, az egyénnek testi erőinek gyengülése, az erkölcsi erő fogyása az életnek nemesebb viszonyaiban, gyermekek és szüléik között, a gazdaság feldúlása, evvel erkölcstelenség, gyűlölet minden fennálló ellen, s ez szüli a proletariátust!

Ez valamennyi socialistának nézete, kik kiindulván, az egyenlőségnek — mind a társadalmi — mind a gazdaságinak — elvéből tanulmány o-zák a munkás osztályok állapotjait s ezek végokait. Mindnyájan azon eredményre jutnak, hogy jelenlegi

iparos viszonyaink folytan a munkásnak mindenkoron a tőke áldozatává kell esnie. A tőke mellett a gépet, mint ezen beteg áll apótoknak szomorú forrását találjuk mindig kiátkozva; a gépet s az avval és általa fejlesztett munkamegosztást, mint ezt Cherbuliez-nél is kifejtve találjuk:

„La division du travail en augmentant la quantité des produits que Γόν pent obtenir avec une mérne quantité de travail, augmente la quantité de matières premières (nyers anyagok) et d'instrument que cetté quantité de travail met en oeuvre ou consomme. La proportion entre les divers elements du capital requis pour fournir une quantité quelconque de produits sera done changée; Tapprovisionnement aura diminué relativement aux deux autres.“ — „L'emploi des moteurs naturels produit un effet tout semblable sur une plus grandé échelle; car, d'un cote, il exige un appareil considerable d'instruments on des machines; de Pautre, il multiplie la production, et par conséquant, la quantité des matières premières et des matières instrumentales mibes en oeuvre ou consommées, dans une proportion infiniment plus forte. Dans le cas de la division du travail le producteur se contentera peut-être de produire avec cinq ouvriers ce qu'il produisait auparavant avec dix; dans le cas de Temploi d'un moteur natúréri, il n'occupera qu

une seule machine et deux ouvriers. — Et notez bien que toutes les chances á-peu-prés sont contre le travailleur: Que les capitaux se perdent et diminuent le voilà menace d'une diminution dans le prix du travail. Que les capitaux prospèrent et augmentent le voilà encore menace du même malheur. Étrange résultat de l'application d'un principe dont la tendance primitive était d'attribuer exclusivement les produits du travail á celui qui les avait créés, d'attribuer la valeur résultant du travail á l'auteur de ce travail.“

A következő fejezetben feladatunk lesz az iparos viszonyaink tényleges és történelmi fejlődését és a socialisták fenn kitett nézeteit a tények próbakövével megvizsgálni; itten röviden csak a következőt jegyzünk meg, mi a munkáskérdés helyes felfogására felette szükséges:

1) Igaz, hogy a munkások külön osztályt képeznek, de szükséges is, hogy azt képezni akarják; a munkásoknak kell, hogy külön szervezetük legyen; kell, hogy úgy érezzék magukat mint külön rendet saját szükségleteikkel és viszonyaikkal és ne higgyék, hogy mindaz, mivel a gazdagok bírnak, az ő kezeikből ragadtatott ki; nem szabad téves célokot szem előtt tartaniok, hanem az őket társadalmunkban illető és igazságos állásuk javításában jólétüket keresni. A legnagyobb baj az, hogy sok ideolog agyrémei által a munkás osztály

mint valami alárendelt, megvetendő festetik és a munkás állását azért ellenszenvvel tekinté, és helyesen mondja azért Granier de Cassagnac: „Szeretnők a munkás osztályoknak megmagyarázni azt, hogy magát senkin meg nem kell boszulni; hogy feladatuk nem az: rabláncot széttörni, sem rabigát lerázni, sem kényurakat megfenyíteni, hogy szolgálásuk és elnyomatásuk nem található másutt min! melodramákban, víg operákban és bordalokban; hogy a történet mutatja, miszerint a munkás osztályok épúgy mint a többiek önmagukból képződtek, hogy nekik minden századon át, mint a többi társadalmi létezőknek, jó és balszörnyűségek, jó és rossz évei voltak, hogy azonban helyzetük, mint mindnyájok helyzete, századról századra jobbra főr dült; hogy a középkorban képzelhetlenül szerencsésebbek voltak, miut az ókorban és korunkban szerencsésebbek mint a középkorban; végtére, mint már mondva is volt, hogy a munkások rendje egy szabályos, természetes, erkölcsileg és jogilag megszilárdult; egy rend, mely önmagából, függetlenül, minden kényszerítetés nélkül, minden erőszakoltatás nélkül ered; egy rend, mely a történeten keresztül, sajaszerű törvényei szerint, melyeken nem ragad semmi durva, kegyetlen, zsarnoki, fejlődött; egy rend, mely eredete, tartama, a jelen tanúsága, a jövő előjelei által magát mint az emberi társadalmak általános rendszereinek lényeges alkatrészét

mutatja, mint egy harmonicas hangjegy a szükségletek, fájdalmak, örömek és mindnyájok sorsuk nagy hangversenyében.

Különben is ezen szervezése a munkásoknak és az avval egybekötött és az abból eredő rendi öntudat nemcsak hogy nem kárhoztatandó, hanem igenis örvendetes, kívánatos és szükséges jelenség, melyet örömmel kell fogadni, mint ezen a közép-kori viszonyok felbomlásából előálló atomistikai tömegnek fölébredő szervezési és képződés! ösztönét De teljesen hamis azon felfogás, mely a termelő tényezők gazdasági elkülönítésével karöltve járó rendi különszervezkedést, mely épúgy mint amaz. egészben véve haladás, feltétlenül osztály gyűlölettel összekötve gondolja. A nagyszerű öszszetartás, mely a gyárt a termelő tényezők bármily elkülönítésének dacára is jellemzi, a társadalmunkat, az iparos társadalmat eleveníti. Az újkori culturélet egészsége sehol sem nyilvánul oly világosan, mint abban, hogy a gyári élet fejlődése nem volt képes a társadalomba egy várnáéket hajtani. Valamint hamis azon állítás, hogy minden egyeneztetik és az iparos társadalom rendi szervezetének typusi élesség hiányzik, époly igaztalan, hogy várnászerűen szétbomlik. Szemrehányások, mint azon gyakori, hogy a középosztály a mindinkább táguló tátonyába kevés gazdagok és a szegények tömege közt elhasad, sem az egészséges

emberi ész okoskodása, sem a statistika előtt nem állhatnak meg.

2) Szükséges mindenekelőtt a munkás osztályt a proletariátustól szigorúan megkülönböztetni. Valamint felfelé, a gazdag osztályokkal szemközt a megkülönböztetés jellege az, hogy a munkás munkájából él, nem úgy, mint amazok birtokából, mivel csekély birtoka csak élvezeti, nem termelő birtok, úgy lefelé a társadalom legalsóbb rétegeivel szemközt, hogy a proletarius épen a nem-munkásokat, nem dolgozókat foglalja magában, származzanak azok most akár a gyári munkások rendjéből, akár a nemesek palotájából, akár a szellemi aristokratia köréből; a proletariátus tehát a társadalmi épület különféle részeiből lemálló köveiből képződik és azért helyesen neveztetett veszélyes osztálynak (*classe péricleuse*, *gefährliche Klasse*). És habár igaz is volna, hogy azon osztálynak legjelentékenyebb részét munkások képezik, mégis ezen osztályt szigorúan meg kell különböztetni a dolgozó, munkájából élő, tehát a társadalom létezésében élő osztálytól, mely egészen más szükségletekkel és életfeltételekkel bír, mint amazok. Hogy a pauperismus veszélye korunkban, hol szabadság és önállóság uralkodik, különösen gazdasági téren, nagyobb, mint azelőtt, mikor még a középkor céhrendszere, a szabad költözkedés korlátozottsága és a szülőhelyhez kötöttség, nagyobb ér-

kölcsiség, a családnak nagyobb összetartása és gondoskodása, szigorú felvigyázat a családfők, céhmes-terek részéről, rendes lakási viszonyokba termelési és fogyasztási conjuncturák szabályszerűsége, továbbá a szegények ápolása gazdag kolostorok által, — nagy ínséges és veszélyes válságok bekövetkezését nehezíték, nein lehet tagadni; de ez csak következménye a meg nem szokott szabadságnak a műveltség lassú haladásának, a gazdasági viszonyok félreismerésének, nem pedig az industrialismus bennszülött és szükséges hibája. Az ipari irány korántsem hozza magával a veszélynek és a nyomor okát; sőt ellenkezőleg, kedvezajavulásnak; de ha ez nem elegendő, akkor a bajnak oka leginkább a munkás osztályok felbomlásának szükségképi következményeiben fekszik, mely oly sokáig célszerű ellenhatás nélkül maradt.

3) Mi a bért illeti, csak Roscherre akarunk hivatkozni, ki világosan mutatja, hogy azok az ipar fejlődésével emelkedtek, míg másrészt a termelés kiterjesztésével és könnyítésével, valamint a nagy világ-gabnakereskedelem által a munkások szükségletei kiterjedtek, olcsóbban fedeztetek és a munkások sokkal több élvezetben részesíttettek, mint soha azelőtt.

4) A munkáskérdés vizsgálásánál szem előtt kell tartanunk továbbá azt a körülményt is, hogy a vallási érzelmek elfojtásával, a műveltség és

értelmiség hiányánál, az erkölcsiség csökkent, mi természetesen a gazdasági jólétre is hátrányosan befolyt. Egészen eltekintve a rosszabb és legrosszabb bűnök és büntettektől, melyek e téren előfordulnak, kétségen kívül a rend, a takarékoság és tisztaság hiánya a gazdasági nyomornak főoka a munkás osztály 100,000 egyénénél és családjánál, még olyanoknál is, kik jobbmódúak és kikenél munka és elegendő jövedelem nem hiányzik. Ezen hiányok okozzák a szellemi nehézkességet és renyhéséget, azon gondtalanságot, melyek annyira nehezítik a munkások helyzetének javítását, a határozatlanság akár mily pozitív vagy negatív eszközhez nyúlni, ha az az erkölcsi vagy szellemi erőknél rendkívüli, a szokott kerékvágást megzavaró, erőltetést igényeltek. Az egészen fölösleges élvezeteknek (mint szesz, dohány, mely már 1847 ben 60 milliót vett igénybe az angol munkások között) mértéktelensége, mely oly gyakran főoka a gazdasági és erkölcsi romlásnak, csak gondtalanságból ered. Ugyanazt kell mondani az ügynevezett könnyelmű házasságokról és mi azokkal összefügg.

Látjuk már ebből is, hogy a socialisták fővádjai alaptalanok, hogy ők, kik materialisták, kikenél csak az anyag bír valósággal és értékkel, a legveszélyesebb idealismusnak hódolnak; nagyon

hasonlítanak azon realistához, ki Faustban mondja:

Das Wesen ist mir recht zui Qual,
Und muss mich bass veuriessen,
Ich stehe hier zum erstenmal
Nicht fest auf meinen Tu^en

Hogy pedig különösen azon vád igazságtalan, miszerint az iparnak nagyszerű fejlődése minden nyomornak oka és gyökere, azt a következő fejezetben gondolom bebizonyíthatni.

AZ IPAR ÉS ANNAK TÁRSADALMI JELEN TŐSÉGE.

Minden naGy gAdászati változással ok és okozatként mindenféle politikai és socialis átalakulások össze vannak kötve, melyek majdnem soha gond és baj nélkül folYnak le.

Röscher

Szabadság, ipar és béke az újabb államtársadalmakban elválaszthatlanul egymással össze vannak kötve és végleges főuralkodásuk egy mozgalmtól függ; mehet halogatni, de feltartóztatni soha nem lehet (Lecky.)

A munka alapja minden cultural fejlődésnek; egy tunya nép sínlődésbe esik, mind szellemileg; mind erkölcsileg; mind politikailag; mind gazdasztilag. Ezen emberi munka két részre oszlik; két elemre; egy szellemire és egy gépészeti (mechanical) elemre. Amaz a célmeghatározás: az ember azon anyagokba, melyeket munkásságának alávet; személyes céljait fekteti; emez a célnak való-sításá az anyagnak megfelelő feldolgozása és átváltoztatása által. Minden előmenetel az ipar-üzlet terén; vagy inkább a termelés terén; azon két

tényező ilyenén átalakítására irányul, hogy gépeszeti része többé kevésbé az emberről a természeti vállaira vettessék. Eziránt példák felvilágosítanak bennünket.

A kultúra alsóbb fokán az ember kémtelenített gabonáját két kő között sajátkezűleg szétmorzsolni Később az ember a természetet vette szolgálatába, a szelet, majd a vizet, s végtére a gőzt. A rokka, melynél az emberi munkának a főt végeznie kellett, Arkwright Crompton és Cartwright találmányai által kiszorított és a drága emberi munkai helyett az ingyenes természeti erők használtattak fel. Az ókorban és a középkor kezdetén másolók látták el a világot könyvekkel; természetos, hogy ezek nem lehettek szépek, dacára annak drágák valának s végtelen sok fáradságba és időbe kerültek. A könyvnyomdával pedig egy ember 200 másolónak munkáját végezni képesített.

A személyes munkának osztályrésze e/által roppantul csökkent, a termelés olcsóbbá lett és az üzlet kiváló lendületet vett. — A hadihajókon mostan 1400 lóerejű gépeket alkalmaznak, de a melyek oly hatalmasak, hogy szükség esetében 7000 lóerőt is képesek kifejteni. Miután a gőzlő kétszerre erősebb a hús és csontból álló lónál és miután a gőzlő huszonnégy órát dolgozik minden nap, míg az igás lovat csak 8 óráig lehet fárasztani.

tani, következőkép egy gözló ugyanazt a szolgáltatot képes tenni, a mit hat másféle ló. így számítva, egy ily gép 42,000 lovat képvisel. És ezt iparunk mostani kifejtésének köszönjük.

Az iparnak tökélyesbedése a természeti erők értékesítése által a gépek feltalálásával nagyszerű irányt vett. A gép a gyári üzlet teljes sajátóságát képviseli a munkaeszközökre nézve. Az önmozgó gép az embernek kézi munkájától átvette a tiszta izomerő elemét, elválasztá és külön alakítá; a gép a gyári termelés eszköze azaz azáltal jellemzi magát, hogy a munka-parányokat a legnagyobb erővel megragadja és magasabb jelenségeiben a gyári üzlet sajátóságát a lehetőleg elvált munka tényezők nagyszerű, szigorúan rendezett összefoglalása által képezi.

A drága emberi munkának helyettesítése az igyenes természet erő által, mely most a termelésnél közreműködik, ez egyik legkiválóbb tulajdonsága mai iparunknak. A mint egyszersmind a természetmények is olcsóbbak lettek, ugyanazon okból, mindig nagyobb és nagyobb lett a fogyasztás mi az újra termelésre (reproduction) nagyon hatott és ezen egyszerű törvények szerint fejlődött iparunk nagyszerű létegzete. Időzzünk ennél pár perezi g.

Mindenekelőtt egy párhuzamot akarunk vonni az előbbi kézmű és a mai gyár között. Itt

azon különbség tűnik szembe, hogy a kéztinél a személyi munkaerő áll előtérben, a gyárnál a gép, tehát tőke. A gyárnak legnagyobb előnye tán az, hogy a munkamegosztást leghatályosabban képes keresztülvinni; a munkamegosztás pedig — tudjuk — a legkülönfélébb képességek alkalmazásával és ezeknek kiképeztetésével jár; így egy munkás egy napban 14,000 tűre gombot tesz; egy ember 1000 kölni pipát vág. A gyári üzlet ily formán termelőbb is lévén, a gyámok kisebb nyereség-gél is megelégedhetik; továbbá fontos az, liogy a gyár, nagyszerű üzletnemet képviselvén, nagyobb hitellel dolgozik; összpontosítja a termelést: Angliában egy pamutfonodára számíttatik 11,000 orsó, Birminghamban egyetlen egy gombgyárnok 10,000 tuczat aczél bélyegtővel csak cselédruhás gombok számára bír stb.; már 1834-ben létezett egy angol cziczgyár, mely évenkint többet 1.000,000 darabnál készített; a Barclay, Perkins és Comp. féle serfőzdeben van 120 óriási hordó, mely közöl többen 3600 barrel-t tartalmaznak, a serpenyők egyikében egy asztalt 25 személyre lehet teríteni és természetök egy évben 357,000 barrel-re rúg; egy évben pedig adó fejében 400,000 font sterlinget fizet. — A gyári összpontosítás természetes következménye az olcsóbb termelés; szakértők állításai szerint (1845) egy angol lenfonodában 10,000 ör-

sóval az alaptőke minden orsóra kiszámítva 25 tallér hatvan darab fonalgornbolyag 10 tallér 8. gr.; 4000 orsónál pedig 27, tallér és hatvan darab 11 tallér 2 gr. — Tudjuk azt is, hogy a gép munkája sokkal finomabb, egyenlőbb is mint a kézműé. Socialis tekintetben pedig a legnagyobb különbséget a résztvevők állásában látjuk; mert míg a mesterségnél a munkás létalapra nézve a mesterrel egyenlő, és mester is lehet, míg evvel együtt él, mintegy családjához tartozik, addig a gyárár mint egészen idegen, más tár-adalmi osztályhoz tartozó uralkodó áll a munkással szemközt; a kézmű azelőtt a társadalom zömét képezte, most nem; egyik eleme — a munkás alásülyedt, másik eleme, a mester — most gyurur — magasabb társadalmi állásra emelkedett. — Iparéletünknek egyik legnevezetesebb mozzanata a roppant munkás- népség összehalmozása minden gép körül volt, oly munkás népségnek, mely azonos érdekeket követvén, bensőbb szövetséggé, egy renddé alakult. A gép magához kötötte és magától függővé tette ezeket. A gép a bért emelvé az ipar kiterjedése miatt, a hol ez a népségnek rendkívüli nagyobbodhat nem voná maga után. Evvel karöltve járt a természeti eiök által létrehozott termékek árának leszállítása, mint tudjuk, hogy az angol pamutiparban 756 ember egy 100 lóerőnyi gép segítségével annyit végzett, mint 200,000 kézfónó, minek következté-

ben is a 40es években egy font pamut ara 18 pence-
 ről 4 pence-re szállott alá. De a termékek árának
 ilyenkor leszállítása a munkás osztályok jólétére
 jótékony befolyást gyakorolt, mert azok számára
 is hozzáférhetőkké lettek oly cikkek, melyek előbb
 nagy drágaságuk miatt reájok nézve elérhetlenek
 valának. Ebből következik a szükségletek és a
 haladás élveinek fokoztatása a legalsóbb ősz-
 tályokig.

A termelés csodaszerű öregbedése — Anglia
 3 ½ millió font pamut helyett (1770) 1000 millio-
 n,ot kés/ít — ismét nagy munkakeresletet szült. Nem
 igaz, mi általában állítatják, hogy a gép a munká-
 sok számát állandóan csökkenti, a mint azt
 lég világosabban a népességnek rendkívüli szapo-
 rodása épen Anglia gépkerületében bizonyítja
 Mig Angliának lakossága az utolsó 30 évben kö-
 rülbelül 5% gyarapodott, azalatt Nottingham és
 Birmingham még 25 és 40% Lagyobb gyarapo-
 dást mutatnak fel; Manchester és Glasgow pedig
 melyek, tekintve a használt gépek számát, nagysá-
 gát és jelentőségét, első helyet foglalnak el, ugyan
 azon időszakban népességüket 150 és 160% látták
 szaporodni. Es Röscher is kimutatja, hogy Lan-
 casier lakosságának száma 1801-11 23%;
 11-21 27%; 41-51 23¹/₅ % szaporodott; e
 mellett a munkabér is emelkedett; a pamutfonók
 keresete 1804-ben 32 ½ sh volt, 74 munkaórában,

1850-ben 40 sh. 60 munkaórában, 57-ig 20% nagyobbodott; egyszersmind ezen bérek valódi értéke is emelkedett; ezen bérrel vásároltak 1804-ben 117 font lisztet vagy 62 font húst, 1850-ben pedig 320 font lisztet vagy 85 font húst. — Newmarch által közlött felvételek szerint a munkabérek Angliában átlagban 15-20% emelkedtek 1851-57-ig, azalatt a munkaórák száma 70-ről 60-ra hetenként szállott alá minden mesterségben.

Ezen számok a legjobb statisztikai feleletet adnak azon be nem bizonyított vádra, hogy a gép a munkások kenyerét kevésbéíti. Míg a gépek száma és ereje több mint kétszeresedett, azalatt a munkások is majdnem kétszeresedtek, és béreik is, mint statisztikailag kimutattuk, nagyobbodtak. A skót fonodákban jelenleg egy ember 1500-2000 orsóval dolgozván, 35 sh. heti bért kap; más üzletekben rosszabb gépekkel egy ember csak 800 orsóval dolgozik és csak 20 sh. kap, és 35 év előtt 150 orsóval 12 sh. heti bért kapott. Ily tények világosabban szólnak mint a philantropia siralmasénekei a gépek befolyásáról a munkás létére.

De van különben is sok üzletforma, hol a gép nem alkalmazható, mert először nagy tőkét,

nagy piacot, a termelésnek lehetőleg legnagyobb kiterjedését feltétele/i, mely csak oly termelési ágaknál célszerűen foganatosítható, melyeket legeslegegyszerűbb műveletekre lehet felosztani, végtére nem ott, hol a művészet és gondolkodás szabad működése szükséges; vannak továbbá iparágak, hol a gépi termékek nem olyan jók mint a kézzel készítették, emlékeztetünk csak az ércgyárüzletre, továbbá, hogy p. o. a kovácsolt szegek sokkal jobbak, mint a géppel készítették. Van különben még számtalan mesterség, mely a gyárak és gépek által még ki nem szorított, és ki azt hiszi, hogy 'Angliának nagyobbára gyármunkásai vannak, annak szolgáljon azon tény, hogy 1861-ben egy millió gyármunkásra csak sütők, szabók, lakatosok, üvegesek és órasokban stb. 1.047,077 egyén jött. Végre számtalan mesterségek a gépek és munka-megosztás által nem is sejtett lendületet vettek; a mesterségek, mesterek és legények száma majdnem minden ágban emelkedett; így említjük p. o. csak Poroszországot, hol a bádigos mesterek száma 285%, a legényeké 268% öregbedett. A házi ipar is nagy elterjedést nyert. Azon kis vállalatok száma, melyekben a vállalkozó munkás és tőkés egyszersmind még mai nap is túlnyomó. A német vámegyesület legújabb iparstatistikája 941,440 mestert 956,312 segéddel és inással mutat fel, holott a tulaj donképeni nagy-iparüzletek

csak 500,000 gyári munkást körülbelül mutathatnak fel.

Nem igaz azon vád, hogy a gép a munkást szegénynyé teszi, mint ezt a legjelentékenyebb gépkörület, Lancaster példája mutatja. Itt leggyorsabban hoztattak be a gépek és dacára annak Lancasternek szegénységi adója oly csekély, hogy az a lakosság számával elosztva, két harmadát teszi a többi grófságokra eső összegnek. A változások a termelés módszerében meg foszthatnak időnként néluny munkást keresetüktől; de általában nem létezik harc az ember és a gép között; ez nemcsak a nemzeti vagyon nagyobbítására szolgál, de egyszerűsmind alkalmat nyújt termelő tevékenységre eszközt az egyénnek megfelelő osztalékát az azon gazdagságból folyó jövedelmen szerezni.

De dacára ezen felhozott okok és érveknek, melyek a gépek hasznos és áldásos voltát bizonyították világosan és minden kételyen felül, még nem szándékozom a gépek feltétlen jóságát vitatni, minthogy ez általában az ember gyarlóságánál fogva, nem létezik. A gép ugyanis tüsténti fellépése által gyakran számos napszámot kenyerétől megfosztott; a gyermekek és nők magához vonzása és rendkívüli alkalmaztatása által a bért alá szállította. Angliában a fonótermelésben $\frac{5}{10}$ gyermek 20 éven alul és $\frac{3}{10}$ nőt foglalkodtattak; 1835-ben pedig 100 munkás között:

	pamutgyá- rakban	gyapjú- gy.	lengy.	selyem- gy.
nő	54,3	47,5	68,8	66,8
férfi	45,7	52,5	31,2	33,2
volt; és az életkorra nézve:				
12 éven alúl:	3,7	6,7	3,7	20,9
12—13 „ „	9,3	12,	12,2	8,7
11 -18 „ „	29,8	29,8	36,1	30,8
18 éven túl	57,2	51,5	48.	39,6

A nők és gyermekek munkája által bomlik fel a család. Az atya megszűnik a család eltartója lenni, az anya többé nem az ápoló gazdasszony, a gyermekek szerető nevelője; ezek otthon álom-ezerrel (Laudanum-mal) alkatnak el, a gyárakban ellenben munkával túlterhelten, dohánynyal és egyebekkel erőszakosan tartatnak ébren; elhanyagoltatnak, oktatás nélkül ül nőnek fel, elrontatnak, különösen ott, hol éjjel is dolgoznak, vagy a hol férfiak, nők és gyermekek, mint a szón bányák bán — meztelenül kénytelenek dolgozni. A gyári élet továbbá előmozdítja a könnyelmű házasságok szaporulásáig - a munkásokét is, miáltal ők önmaguk veszélyes versenyt teremtenek elő maguk közt. Mivel a leányok a gyakran maguk szerzik élelmüket, kitartásukat, a gyermekek is már 6-7 éves korukban dolgoznak, mivel továbbá egy gazdaság megalapításához nem szükségeltetik egyéb mint egy alvóhely, minthogy egész napon át a

gyárban tartózkodnak, mivel végtére az együtt élet, különösen pedig az éjjeli együttdolgozás által a szenvedélyek gerjesztetnek; a gyárvárosokban is mindig a fiatal emberek nagy sokasága tódul össze; mindez könnyen értelmezhető. A munka pedig; kinek otthon gazdasága, sőt talán széke sincsen; korcsmába megy és az erkölcstelenség örvényébe sülyed. Ehhez járul aztán sok esetben a tehetős osztályok káros példája, melyek a fényűzésnek és ledérségnek hódolnak, a munkásban a mindenféle szórt egyenlőség! elvek veszélyes szikráját, lobbantó lánggá szítják; mely a társadalmi rend épületén emésztőleg nyalogat és azt örömet om-ladékok közé temetné.

A mellett hiányzik egyedüli vezetője a szükségben; a míveltség; iskolája nincs, mivel már gyermekéveiben kénytelenített dolgozni; s így elvadul gyakran a művelt társadalom közepette, mint azt a nyilvános vizsgálatok Angliában még néhány évek előtt mutatták.

De nem uralkodtak-e ezen bajok már előbb is és sokkal nagyobb mérvben, mint ezt különösen a középkor történelme mutatja; nem volt-e azon időkben nagyobb a nyomás és nyomor a szegényekre nézve, nagyobb a míveletlenség, az erkölcstelenség és neveletlenség? Kétségen kívül; ha tehát mai nap inkább feltűnnek; a figyelmet inkább foglalkodtatják; legfőlebb azt mondhatjuk; hogy a

gép a bajt, a nyomort egyes helyeken összpontosítja, de korántsem szaporítja.

A mi még azon vádat illeti, hogy a gyár és a munkástömegeknek általa előidézett együttléte testi kiképzés egyoldalúságát és ferdeségét, valamint egészségellenes foglalkodások nemeit előmozdítja, igaz, hogy sok tekintetben kártékony befolyást gyakorol. De sok esetben el is vesz a gyár az embertől egészségtelen foglalkozást. Míg spanyol Amerikában kénytelenek az indusok a bányákban nehéz terheket 1000'-nyi mélységbe levinni, addig ez Anglia és Éj szak-Amerika gépkerületeiben nem fordul elő soha.

Kétségtelen, hogy a gépek és kereskedelmi válságok gyakran nagy nyomort hoztak és különösen az elsőbbségek sok munkás családot kenyerétől megfosztottak. De nem következménye-e ez minden előmenetelnek? Nem fosztotta-e meg a híd keresetétől a hajóst, a vaspálya a fuvarost, nem rablá el a könyvnyomda 1000 másoló közül 996-nak a kenyerét? Nem következménye-e ez minden találmánynak; melynek célja még is csak mindig munka-megtakarítás, és lemondanánk talán azért minden előmenetről, hogy az egész emberiséget sínlődésben tönkre menni lássuk?

Egyébiránt nagyon lassan halad a gépek terjedése. 150 év előtt feltalálva, körülbelül csak 40 év óta tudott magának tekintélyes tért kivívni.

Meg vagyunk azért győződve, hogy sem a gépek behozatala, sem az iparnak általános fejlődése oka a munkás osztály rász helyzetének. Azon véleményben vagyunk, hogy a dolog máskép áll, hogy a munkások anyagi és erkölcsi nyomora nem miatta, hanem dacára az iparos előmenetelnek létezik, oly okok miatt, melyek a gyár- és gépléteggel semmiféle összeköttetésben nem állanak; a munkás csak rász törvényhozás, a műveltség hiánya, tudatlanság és más előítéletek által akadályoztatik azon előnyöket fel asználni, melyeket neki a gép sokkal nagyobb fokban nyújtana mint a tőkének.

Igen, biztossággal állíthatjuk, hogyha a gépek eddigelé a legtöbb esetben az emberi nem terheit kevéssel vagy semmivel sem könnyítette, úgy nem rejlik az semmiképen valami mutani természetszükségben, hanem csupán csak az ember társas ügyetlenségeén. Csak hogy sokkal inkább az alsó osztályok könnyelműsége, mint a felső osztályok kemény szívűsége felett panaszkodhatni. (Röscher.)

A MUNKÁSMOZGALMAK.

α) Angliában.

Valamint minden nagynak, úgy a szakadatlan retorni elvének kereszítvitele is nehéz. Erre kettő feltételeztetik: egy alkotmány, eléggé bölcsen rendezve, hogy az elvonuló elavultnak és a Tbevonulo újnak elég ajtót adjon; egyszersmind azonban minden jelentékeny néposztály oly erkölcsi önkormányzása, hogy, ha kényelmetlenség-gél, sőt áldozattal is össze volna kötve, csak ezen törvényes ajtókat használják. Ilj módon a személyiség- két legnagyobb és látszólag egymásnak ellenmondó szükséglete kielégítetik: a szakadatlan folytonosság és a s/abad fejlődés szükséglete.

Röscher.

A munkás-kérdés legérdekesebb részéhez jutottunk most. A munkások legújabb történetéhez, mely az újabb cultur-történet-, valamint a polgárisodást és felvilágosodás történetének gyömörű részét foglalja magában: jutottunk különösen pedig azon mozgalmak vizsgálatához, melyek a munkások jólétének emelését célozták. Kezdjünk az angol munkások történetével.

Anglia az újabb iparnak classikai földje. Míg az egész continens körülbelül 60 év előtt háborúktól feldúlattott s a forradalom véres következményei folytán egy társadalmi átalakulás megtörtént, addig túl a tengeren csendben egy nagyszerű áramlat folyt, mely hivatva volt átalakítani nemcsak Angliát, de az egész mívelt világot. A nagy találmányok ideje megjött, egy gép háttérbe szorítá a másikat, s az ipar eddig nem sejtett fontosságra emelkedett. Mily befolyást gyakorolt ezen iparos forradalom Anglia munkásosztályaira, s társadalmi állásukra?

Angliában a gépek fellépése előtt csak két osztály létezett; földbirtokosok és tőkeemberek; ezek körül csoportosultak a kisebb emberek. A munkásosztálynak consolidatiója ugyanazon viszonyok közt létesült, mint azt általában már festettük és mint önálló rend chartismusnak nevezett. A nem birtokos osztályok nyilatkozatát a „People's Charter“ 1835-ből tartalmazza. Ekkor vált el a munkás osztály a bourgeoisietől, melylyel eddig, épúgy mint Franciaországban, a restauratio idejében a reactio ellen harcolt. Miután azonban a győzelem el volt érve, s a bourgeoisie-nak a parliament megnyílt, elhagyá szövetségesét, mely azóta a küzdelmet saját érdekében egyedül folytatja. De soha meg nem szabad feledkeznünk az angolok jogérzületéről, mely szabad és önszabta törvényein

belől mindent tart elérhetőnek, s azért soha nem esik socialis és forradalmi ábrándokba — kivéve tán a csakhamar nyom nélkül eltűnt s rég elfelejtett Owenimust — mint a francia munkások.

Századunk elején az angol munkások állása nagyon kedvezőtlen vala. Sehol sem volt a ver[^]euygés oly hatalmas befolyással; mint épen Angliában, mely az egész világ műhelyévé lenni akart, mint a manchester-iskola túlbuzgó tápjai azon eszményt akarák valósítani, hogy „Angliában csak az iparos foglalkozások üzessenek és gabna csak úgy mint a virág cserépben ültetessék. Minden versenygőt legyőzni annyival inkább is sikerült, mivel egész tőkáját már akkor törlesztette, midőn más országokban az ipar csak fejlődött. S mégis a vad versenyfutás csakhamar azt eredményezé, hogy a munkások bére az úgynevezett létminiumumra lenyomatott. Ehhez járult azon nagy és veszélyes concurrentia, melyet az ír munkások az angolhoniaknak tettek, mivel szükségleteik a legeseké lyebbek lévén, hátrányára ezeknek, kik a polgári-sodas egy magasabb polcán, s így a szükséglet fokozat egy magasabb fokán is állottak, a munkabért tetemesen lejobb nyomták. Végre ép Angliában az ipar a leggyorsabban halad; mindennap új termelési módszerek, új eszközök a munkások egy nagy számát elszorítják, kik aztán a szomorú starvationnak áldozatul esnek.

A mozgalmak, reformok és kísérletek, melyek a munkás osztály — mely 1832-ig teljesen ignoráltatott — javára tétettek, azóta a törvényhozás figyelmét is magukra vonták, úgy hogy neki is kell tulajdonítani sok érdemet a munkás osztályok emelése körül. A képviseleti államban, mely nem egyéb, mint az összes nemzet érdekeinek képviselése, a törvényhozás illetén elősegítő irányát, melyeta legjótékonyabb eredmények követtek, könnyen magyarázhatjuk meg. Eltekintve a szegény - tigy iránti gondos intézkedésektől — mi azonban nem tartozik dolgozatunk tárgyához — legnevezetesebbek és figyelemre méltók a következő törvények, melyek többnyire a legújabb időből származnak és a parliament folytonos gondoskodásáról, a munkások jólétéről tanúskodnak. Közönségesen megkülönböztetnek: 1) ótalmazó törvények, melyek közül különösen megemlítendők: Factory Acts, Act to amend the laws relating to labour in factories, Act to regulate the labour of children, young Persons and Women in Print Works, Act to limit the hours of labour, Act for the extension of the Factory Acts, Act to prohibit the employment of Women and girls in mines and collieries, Act for inspection of coalmines in Great Britain stb.; látjuk tehát ebből, hogy a parliament egy egész törvénykönyvet alkotott a gyárak számára, hogy ezeket főfelügyelők alá rendelte, hogy

a gyermekek és nők alkalmaztatását, különösen szénbányákban szabályozta, hogy a munkaórák számát rövidíté, s még számtalan más tekintetben a munkásokat oltalma alá vevé. 2) Második sorban állanak a jogosítványt osztogató törvények és pedig részint olyanok, melyek bankoperációit könnyítik, részint olyanok, melyek megtakarításainak és erőinek használatát, 3) oly törvények, melyek a munkások szellemi és testi fejlődését előmozdíták; e két utolsó pontra vonatkozólag nevezetesen a következő törvényeket és intézkedéseket említjük :posta-takarékpénztárak, a segély egyletek — friendly societies, building societies — engedélyezése, takarékegyletek engedélyezése — industrial and provident societies, — továbbá Act to grant additional facilities for the purchase of small government annuities and for assuring payments of money on death — az állampapírok megszerzésének, valamint a halálrai biztosítások könnyebbítésére, — Act for the well ordering of common lodging houses — közös lakások felépítéséről nyilvános pénzalapokból — Act for the recreation grounds — mulató- és sétahelyekről — A mi az oktatást illeti, különösen megemlítendő: Act for the education of children in the receipt of outdoor relief (kolduló gyermekeket illetők), Act of the industrial schools, reformatory schools — javító iskolák, — Act for the education and

maintenance of pauper children in certain schools and institution szegény gyermekek kitartását és oktatását illetők; — vannak továbbá határozatok, melyek a felserdültek oktatását előmozdítani akarják; végre általános hasznú rendeletek: köynyitések az adók, vámok, bélyegilletékek, portó újság-, nyugtatvány-bélyeg alól; törvények az egészségi ügy emelésére: Act to extend the practice of vaccination — a himlő-oltás buzdítására,— Act to encourage the establishment of public baths and bashhouses — nyilvános fürdők és mosóhá-Áakról — Act for proventing the adulteration of food or drink — a tápszerek hamisítása ellen; — továbbá törvények, az iskoláknak, múzeumoknak, rajztanodák- és feltalálásoknak buzdítására: törvények, melyek a szerencsétlenül elhalt család-jait segítik, végtére politikai rendeletek, a reform-bill 1867- és 1868-ban. — A reformacta 1832-ből mely a gyermekeket dolgozva találá a gyárakban, azok munkáját szabályozá. az asszonyok és gyér mekek munkáit a bányákban megtiltá, minden munkás számára, még a kéményseprők és matrózok számára törvényeket alkotott, takarékpénztárat, postatakarék-intézeteket állíta, egészség tekintetében a lakás- és ételmezési ügyet felvigyázata alá vevé; a munkást is friss levegőhez; friss és tiszta vízhez, tiszta utcákhoz, sétaterrekhez juttatja, oktatásától, mely azelőtt el volt hanyagolva,

700 000 font sterlinggel segélyzi, az adó terhét könnyíti s ezen törvényeknek eredménye volt: a munkabér és vele a jólét növekedése, a takarító szokásának óriási terjedése, a termelés emelkedése az egészségi és erkölcsi állapotok javulása, na gyobb műveltség, szóval: haladás minden téren.

Felette nagyobb jelentőséggel bírnak azonban ama intézkedések a munkás osztályok emelésére, melyek magában ezen rendben gyökereznek: az associatiók. Valamint egyáltalában ezen elv, egyik legtermékenyebb csira, a dívó polgárisodatiak egyik leghatalmasabb emeltyűje, úgy egyszer mind egyik legjótékonyabb és hathatósabb szer: a munkás osztály helyzetének javítására, annál is inkább, mivel azokat nem csak anyagilag, de szellemileg és erkölcsileg is emeli, a buzdítás és az alkalom által, melyet nekik ad saját erőinek megfeszítésére és viszonyaikra öntevékenyen befolyjni. Ezen elvnek erélyes és helyes alkalmazásával a társadalmi bajok nagy része ha nem is teljesen eltávolíttatik, de jelentékenyen enyhíttetik, És ezen associatio, ezen társadalmi önszegélyzés nem gyakoroltatik sehol oly nagy mérvben, mint Angliában. És ez könnyen magyarázható. Anglia földje a magas béreknek, melyek a munkásnak szert nyújtanak, ezen kebelzetekben részt venni, és járulékait oda adományozni. A német munkás bámulna, hallván, hogy ugyanazon

munkások, kik Angliában bizony ős időkben a nagy munkafelhagyásokat (strikes) szervezik, oly kedvező bérvizonyban élnek, hogy Angliának összes munkássága 1.500,000 munkáscsaláddal évenként 180 millió font sterling, vagy átlagosan 800 tallért minden családra keres; hogy a staffobrdshire-i hutákban egy házaspár 400 font sterling, sőt 2000-4000 tallért kap, majdnem annyit, mint egy miniszter a kis német Duodez-államokban.

A legnevezetesebb kebelzet (associatio), az úgynevezett pionier-ek Kochdaleban, a pamut-ipar egyik főközpontjában, közel Manchesterhez. Ez 1843-ban alakúit; a heti járulék eleinte 2 pence-re volt meghatározva, de nem sokára 3 sgr-ra emeltett úgy, hogy 1844. dec. 22-én a rochdali pionierek, 28 fő, üzletüket 28 font sterlinggel kezdték meg. Ezen nagy bajjal összegyűjtött üzleti tőke azután egy bolt kibérlésére és némi árúcikkek — liszt, vaj, cukor és dara — bevásárlására fordította. 1845-ben kiterjesztetett theára és dohányra, és ez év végén a pionierek, kik most 74 tagból állottak 181 font st. mutathattak fel. 1849 végén a tőke már 1193 font st. tett és a hetenkinti bevétek árúcikkért 179 font st. Az ötvenes évek óta az associatio nagyobb és nagyobb előmenetelt tesz és jelenleg a következő üzletei vannak: Toad Laneban, hol a központi bizottmány és a könyvtár van, egy üzlet létezik a másik mellett. A fűszerkeres-

kedés minden cikket tartalmaz, mit egy ilyen csak tartalmazhat, a város különféle részeiben 8 fiókraktárai vannak, melyek összesen 800,000 tallér értékűt évenként adnak el. Van azután még egy gazdag üzlet mindenféle norinbergi cikkekkel, három cipőraktár, mely 1861-ben 21,000 tallérért adott el; egy ruharaktár a legfinomabb és legdivatosabb ruhákkal sat. Toad Lane-ban van a társulatnak még egy szobája, mely egész délután alatt nyitva áll^ hol a legolvasottabb angol újságok találatnak, azután sakkjátékok, biliárdasztalok, egy 5000 kötetből álló könyvtár; ez mind a társulatnak vagyona, és haza is kölcsönöztetik. — Azonkívül állítottak egy nagy rozsmalmot Rochedaleban, mely külön tőkével — 200,000 tallér — bír, és 1861-ben 64,000 tallér tiszta hasznot hajtott. Végére egy összeműködő (cooperativ) fonoda, mely 494,700 tallérral bír és 1861-ben 37,000 tallért jövedelmezett. — A pionierek tőkéje 17 év óta 1533-szor nagyobb lett és 475,000 tallért jövedelmezett.

Hogy ily bámulatos siker csak a tett intézkedések célszerűsége, mindenekelőtt pedig ritka képesség és becsületérzet mellett lehetséges, könnyen érthető. A társak anyagi előnyei az árú jóságán és olcsóságán kívül, mely leginkább 25% tesz, a befizetések előnyös kamatozásában áll, és a nagy nyereség-osztalékokban. De ezen emberek

erkölcsi és szellemi színvonala is nagyon emelkedett a kiképeztetési célokra fordított összeg ék által. A roccdali pioneerek mindenestre nemcsak anyagilag a legjelentékenyebb, de más tekintetben is a legfigyelemreméltóbb és legvonzóbb jelensége az associációnak Angliában. Dacára annak nem áll olyan elszigetelve és magasan mások felett, hogy tán kivételes tüneménynek tekintessék és a társulati elv javára oly közel fekvő következtetések visszautasíthatassanak.

Az összes társulatok nyeresége, melyek Angliában a pionierek példájára alakultak, $7 \frac{1}{2}$ az eladott cikkeknek; sőt némelyek 10%-et is érték el. Azonban e társulatoknak célja nem a nagy nyereség, hanem főfigyelem arra fordítatik, egészséges és nem hamisított árút eladni.

Jelenleg létezik Angliában több 500 eon-suni-egyletnél, mely összesen többet 100,000 tagnál számlál, $1 \frac{1}{2}$ milliónyi tallér évi nyereséget és 3-4 milliónyi tallér vagyont mutathatnak fel. Ezek közül pedig alig 30 vezethető vissza az 1856. évnél felébb.

Minden társulatnak és társulásnak legmagasabb és legutolsó célja a közösen üzött termelés nagyban. A közvélemény ezeknek nem jósolt jó sikert. Vegyenek-e részt azon munkások, melyek ma a gép mellett állanak, holnap a műtani és kereskedelmi vezetésben és viszont? Vagy bérleljen-e

a munkások tömege egy gépészt, egy kereskedőt, mint mostanában a gyámok a munkást? Hogy lehessen ellenőrizni ezen üzletvezetőket, hogy azok a nyereséget tulajdonukká ne tegyék és az associatiót ne vezessék a munkások kárára? Mind-ezen kérdések gyakorlati megoldást szüségeltek és találtak Angliában; mert 1860-ban már 31 nagyobb gyár részint járt, részint keletkezett, mely munkás társulatnak köszöné létesítését. Az alaptőke 7 millió tallér volt; abból a saját részvénytőke 4 milliót tett, a többi három zálogra szerzetett. A bizonyíték, mit ezen gyárak szolgáltatnak, tökéletes. Sokan szomorú idők- és veszélyes válságokon keresztülmenének. A Bacup és Wardle-fonóda, melynek tőkéje lassankint 400,000 tallerra emeltetett, tagjainak többször a rendkívüli osztalékot — 44 és 48%-tet — egy évben fizetett.

Ezen tárgy legnagyobb figyelmünket érdemlén, névszerint említem ezen gyárakat, melyek a következők:

	üzleti toke
Bacup és Wardle Commercial Comp	266,666 tall. — sgr.
Bacup és Wardle Additional	133,333 „ 10 „
Rossendale Industrial Comp.	266,666 „ 20 „

Rochdale Cooperative Manuf. Comp.	333,333	tall.	10	sg.
Walsdon Cooperative Manuf. Comp.	51,333	„	10	„
New Church Spinning and Manuf. Cömp.	266,666	„	20	„
Bury and Elton Comp.	266,666	„	20	„
Bury Cooperative Comp.	266,666	„	20	„
Bury and Heape Comp.	200,000	„	—	„
Cumble Manuf. Comp.	133,333	„	10	„
Heywood Commercial Comp.	33,333	„	10	„
Heywood Spinning ad Weaving Comp.	133,333	„	10	„
Midleton and Tonge Cotton Mill	133,333	„	10	„
Caillards Rochdale Manuf. Comp.	333,333	„	10	„
Manchester Cotton Mill	133,333	„	10	„
Bagslabe Manufacturing Comp.	666,666	„	20	„
Lancashire and Yorkshire Comp.	666,666	„	20	„
Ruwtonstall Catton Mill	333,333	„	10	„
Rossendale Cooperative Comp.	333,333	„	10	„
Bacup Cotton Mill	133,333	„	10	„

	üzleti tóke	
Haslington Cotton Mill .	333,333	„ 10 sgr.
Church Cotton Mill . .	333,333	„ 10 „
East Lancashire Comp. .	666,666	„ 20 „
Bury Engineering Comp.	133,333	„ 10 „
Atherthon Cotton Spin- ning Comp.	166,666	„ 20 „
Oldham Spinning Comp.	200,000	„ — „
Manchester and Salford Spioning Comp. . . .	133,333	„ 10 „
Middleton Spinning Comp.	133,333	„ 10 „
Lanside Industrial Comp.	200,000	„ — „
Összeg .	7.250,333	„ 10 „

Figyelemre méltók még a „Trades. Unions“, melyek az összes munkás osztály egyesítését képviselik; ezek leginkább a Chartismus iskolái, de azért jogosultak, ha csak a törvény hatáiraiban forognak s nem vezetnek erőszakoskodásokhoz, mint ezt legújabbán a vizsgálatok borzasztó módon bizonyították. Nem szabad tehát az államnak ezen trades-unions által szervezett tömeges munkafelhagyásokat akadályoztatni, és helyesen mondja Röscher: „hol kiki egyedül mondhat fel, ott nincs elegendő jogalap, miért nem szabadna mindnyájoknak összesen felmondani és újra szerződni.

A trades-unions főcélja a munkabér emelése és a munkaórák növidítése, továbbá felügyelik a

gyárurat, hogy ne alkalmaztassak aránytalanul sok inas a tanult segédek helyett, felügyelik a munkást, hogy az ne rendelje magát minden feltételnek a munka elvállalásánál alá; végtére követelik még a technical kiképzetés segélyzését az állam részéről, mint azt a manchesteri Trades-Union-Congressuson kimondott határozatok mutatják. Ezen cél elérésére még a legborzasztóbb, legkegyetlenebb eszközökhöz nyúlnak. De célokat csak a legritkább esetekben érek el; és ha sikerült is itt-ott a munkabér emelése, de sokszor meg más munkások elótódulása, újabb, az emberi munkaerőt helyettesítő gépek feltalálása — mit a gyárosok kényszerhelyzete előidézett, — a harc folytatásának lehetetlensége, tőkének hiánya miatt, az unionisták kényszerítve voltak; követeléseiktől elállni.

Nagy elterjedésben részesültek Angliában még az úgynevezett Partneship-societies, a munkások részvételére a nyereségben. Ezen rendszer jobban és jobban elterjed; és mondhatni, hogy jogos, méltányos és előnyös mindott, hol a munkásnak szorgalmától, ügyességétől és becsületérzetétől sok függ, különösen a verseny legyőzésében, a nyereség elérésében.

Végtére említendőek még a munkások között keletkezett olvasó-egyletek — readingclubbok — önképző-egyletek, segélyző egyletek — friendly

societies -- különösen pedig a building societies, melyeknek célja; olcsó és egészséges, kellemes lakházacskák építése és azoknak megszerzése az egyes munkás családok által. Figyelemreméltók azután még a zene-, testgyakordai-egyletek — munkások számára, csónakdák, s más a józan és férfias mulatságnál, szánt egyesületek; ide számíthatók végtére még a mérsékletesség egyletei, melyek nagy elterjedtséggel dicsekedhetnek s igen nagy befolyást gyakorolnak a munkások erkölcsi emelésére és javítására.

Ez nagyjában a munkások mozgalmának története Angliában. Nem tagadható, hogy a munkaórák szabályozása, a gyermekek és nők gyári alkalmazásának megszorítása anyagilag és erkölcsileg meglehetősen eredményekkel vannak összekötve; hogy az állam nagyobb gondoskodása, tekintettel a munkahelyek egészségi ügyére a munkásosztályok javát előmozdítja; hogy népiskolák, ipariskolák, múzeumok, olvasóköri, takarékpénztárak és biztosító intézetek felállítása a munkásokat gazdasági és szellemi tekintetben igen emel; hogy az associatio, a cooperative és distributiv associatio, a friendly societies, building societies — tág lakházak felépítésére, a mérsékletesség egyesületei, a partnership associations s végre a trados-unions számos előnyt hoztak;

hogy végtére a political emancipatio, — melyet majdnem teljesen monda ki a „reformat“, de a Gladstone Bright ministerium valószínűleg tökéletesen fog keresztül vinni, — a választójog kiterjesztése által az iparos társadalom egy igazságos követelése elégített ki, minthogy ezentúl a munkás is jogosan képviseli érdekeit, mint ezt kedvező sikerrel a Svájcban látjuk, s a műveltség terjedésével bizonynyal mindenütt elismerve fogjuk látni, a hogy Ludlov és Lloyd Jones jeles művében igen találóan olvassuk: Hatalom, kizárólagosan a munkások kezébe adva, kétségen kívül visszaélést szülne, mint az történt is, valahányszor annak birtokában voltak. De ha a munkás osztályok politikai emancipatiója Angliában a nemzeti épület bevezése, nem pedig a korlátlan hatalom bitorlása ezen osztály részéről lesz, akkor ezen osztályok nem hozhatnak veszélyt, mely a hazafiság egészséges érzülete és a nemzet hatalma által nem győzethetnék le. A nagy lárma, mely azért emeltetett, ugyanaz, mint mindig hallatszik, valahányszor jelentékeny változtatások az alkotmányon vagy honi törvényeken indítványoztatnak. Láttuk, mily oktalan volt, azon változtatásokra nézve, melyek ezen század folytán történtek, bízunk abba, hogy a „forradalom zsilipéi“, melyek felnyitásával mindig fenyegettetünk, ép oly kevésbé fognak kinyílni,

mint eddig, hogy a társadalom alaposzlopai, melyek a kisebbségi politikusok nézetei szerint mindig azon ponton állottak, hogy aláásatnak, a nép szeretetében legalább ép oly szilárdan állanak, ép oly erősen és mélyen meggyökereztek, mint nemzetünk történetének bármily időszakában.“

β) Franciaországban.

A kommunizmus a demokratiai egyenlőségi elemek logikailag nem következtelen túlzása. Emberek, kik magukat folytonosan souverain népnek, jólétüket legfelsőbb államtörvénynek nevezve hallják, a saját nyomoruk és mások bősége közt lévő különbséget még súlyosabban érezni lógjak.

Roscher.

Franciaországban a munkás mozgalom egészen más irányban haladt. Franciaország a socialis utópiák és ábrándképek földje, hol a máifejtegetett álokoskodások a mai társadalom alapbajai felett fejlődtek, tanítottak és legmélyebb gyökereket. Azon kérdés, mely a munkások java- és bajával akart foglalkodni, nem sokára az egész társadalmat karolá át, és élvezeté azon elméletekhez, melyek a mai társadalmat tarthatlannak, igazságtalan- és célellenesnek mondják, s azon különféle socialista rendszereket a priori állíták fel, melyek szerint az emberiség St. Simon neve és tanaiban, ki Jézus és Mózes egy személyben,

céljainak elérése felé haladjon. Franciaországban a munkás osztályok szolgasága azon nézethez vezetett, miszerint társadalmunk alapbaja a tőke átkos működésében keresendő, mely ismét a merev személyi tulajdonjogán alapszik. A tulajdon mintegy halhatatlanságot nyert, a szerző életén túl terjedő, állandósított létet; ez ismét a családon, a családjogon alapszik. Azért el minden tulajdonnal, el minden családdal! el az örököségi joggal! Ezek azon következtetések, melyekhez inai állapotunk tagadása vezet. S habár St. Simon a mennyire lehet, távol tartja magát Fourier ábrándos agyrémeitől, elmélete mégis tartalmazza a communismus csíráját s avval ezt magát. A communismus rendszerrel nem bír, de az ő törekvései is hiúk, társadalmi rendünk teljes felforgatását, legbensőbb alapösszötöneinek kiirtását célozzák. Evvel eleget mondtunk a nemzetgazdásznak, eleget a gyakorlati embernek. Különben is egy más fejezetben e tárgygyal alaposabban fogunk foglalkozni.

A munkás mozgalmak tevőleges eredményeit vizsgálván, azt találjuk, hogy mi első sorban a törvényhozást illeti, ez állandót vagy épen nem, vagy csak csekélyebb fontossággal alkotott; említésreméltó csak a gyári felügyelők kineveztetése, melyek különösen a gyermekmunka szigorú felügyeletére vannak kinevezve — *Ingenieurs du corps imperial des mines* — tehát hasonló hivatal-

nokok, mint az angol „factory inspectors”, melyek szintén a gyermekmunkára vonatkozó rendelet szigorú megtartása felett ügyelnek. Azon felügyelők kötelesek a császárnak minden évben egy tudósítást tenni. A második fontosabb törvény az, mely az eddig fennálló rendszabályt a munkás-egyesületek ellen eltörölte. Ezen törvény származik 1864-ből és mindenesetre, dacára annak, hogy a francia munkásban nagyon gyenge a társulási szellem, igen áldásos befolyással lesz.

Mi az associatiót illeti, mely, mint láttuk, Angliában oly szép gyümölcsöt hoz, az Franciaországban, habár nem oly nagy erélyvel lépett fel, de ottan is utat tört magának. Sőt az associatio Franciaországban régóta létezik és történelmi méltósággal dicsekedhetik. Az egész 12. és 13. században tudniillik létezett a közép és tulajdonképeni Franciaországban sok ezer földművelői társulat. Sőt létezett egy idő, hol ez éppen a szabály, a vidéki közösségek túlnyomó alakja volt. Jelentékeny számban, de messze elszórva maradtak fel ezen társulatok a múlt század közepéig, azután csak mint régészeti nevezetesség, melyet a forradalom teljesen eltörölt, úgy hogy az utolsó, mely a negyvenes években feloszlott, csak csodás módon mentetett meg. — 1848-ban a francia assemblée nationale tüzetesen foglalkozott a munkások socialis bajjaival és meghatározá a nemzeti műhelyek szer-

vezését. De ezen drága kísérlet hajótörést szenvedett és akkor kezdé Franciaország is az associatio csendes vizébe övezni. Az associatiók minden ágban kezdettek meg. Kézművesek, varrónők; sőt orvosok és gyógyszerészek társultak kobelzotekké és kereset társaságokká és az alkotmányi gyűlés 3 millió frtot szavazott ezek buzdítására. Ezen államsegélyezés a keresetek egész halmazát idézé elő, és 5-600 társulat pályázott, de csak 56 vétetett tekintetbe. 30 ezek közül Parisban volt és 800,000 fr. kapott, 26 pedig a tartományokban, és ezek 1.700,000 fr. kapott. Ez eredetileg alapított társaságok közül csak 60-70 létezik mai nap. A többiek, többnyire a forradalom lázában alapítva, a kellékek nélkül, melyek virágzásra szükségesek, elvesztek, a nélkül, hogy horderejű kísérletet tehetek volna. Azoknál, melyek fenmaradának, a lendület bámulatraméltó, mint a következő példák mutatják:

Az association fraternelle des ouvriers én limes (reszelőművesek) története rövid. 1848-ban 14 munkás egyesült közös munkához és a nyereség megosztásához. 2280 fr. szerszámzatban és 500 fr. készpénzben összetevék és közös üzlettel bírtak. 1849-ben a műkiállításnál egy éremmel tüntettek ki. Ez megalapítá jó hírnevöket Parisban és a departements-ban. A francia kormány felserkenté e társadalmat 10,000 fr.-nyi kölcsönnel,

mi az üzlet nagyszerű kifejléséhez vezetett. Ennek következtében új résztvevők is találkoztak, melyek felvételénél nagyon szigorúan eljárak. Az újtagok száma 1849 végén 17 volt, azonkívül alkalmaztatott még 13 segéd. 1850-ben még 6 új tag vétetett fel, úgy hogy összesen 23 volt. Csak becsületes munkások vétetnek fel; az erre vonatkozó rendszabályok felette szigorúak. Minden egyesnek betéti tőkéje 300 fr. készpénzben vagy szerszámokban. A segédmunkások a béren kívül az össznyereség egy meghatározott osztalékát kapják szolgálati idejük arányában. A valódi tagok a társulati pénztárból nem kapnak többet mint 45 fr.-ot minden második hétben; a többi a pénztárban marad. A darabmunka a szabály, de megszatott, hogy két hétre 12 munkanap vagy 99 munkaóra esik; a mindennapi munkaidő minimuma 8, a maximum 11 órára határoztatott. — A társaság tanoncokat is fogad, de nem vesz tanpénzt. A tanonc kapja a második évben a fél, a harmadikban $\frac{2}{3}$ munkabért és azonkívül javára egy osztalék is vettetik ki. Betegek 1 fr. 50 ct. betegpénzt kapnak. Ezek a párisi reszelő-művesek társulatának alapszabályai, kik még egy fiókintézetet állítottak és 4 nagy műhelyly el bírnak. Mar 1862 ben lakásbér fejében 1800 fr., adók fejében 200 fr. és munkásbér' fejében 40,000 fr. fizettek évenkint. Eladtak 60,000 fr. értékében és a tiszta nyereség 14-15% volt.

A legnagyobb rend uralkodik műhelyeikben, hol verések és m értéktelenség hallatlan dolgok és a legnagyobb büntetésekkel fenýítették.

A nevezetes jelenségekhez az associatio terén tartozik az alapítójától nevezett társulat Remquet Parisban. Ezen férfi 1848-ban ügyvezető volt a Renouard-féle nyomdában. Midőn ez a forradalom következtében adósságát kiegyenlíteni kénytelenítetett, munkásainak tanácsok egy társulatot alakítani és államsegélyzés mellett a nyomdát átvenni. Az államsegélyzés 800,000 fr.-kal engedélyeztetett és az üzlet 1849 ben 15 munkástól megnyittatott. Az eredmény, azon kemény feltételek mellett, melyek a nyomda átvevésével köttettek, fényes volt. Az első 9 év összes nyeresége 80,582 fr. volt. Minden kötelesség és adósság, — ide számítva az államsegéljt — kielégítése után 1859-ben 155,000 fr. osztatott el tiszta nyereségül, úgy, hogy minden tag átlagban 10-11,000 fr.-ot kapott; a legalacsonyabb osztalék 7000, a legmagasabb 18,000 fr. volt.

A legjelentékenyebb társulatok közé, melyek államsegély nélkül alapítottak, a kőművesek associatiója tartozik. Ez létesült 1848-ban 16 társsal. A társulat alapszabályaiban meg volt határozva, hogy a tiszta nyereség 40 százaléka a tőkének, 60 százaléka a munkának jusson. A munkások nem osztotak egyenlően, hanem a munkanapok aránya szerint. Azonkívül kénytelen volt minden

tag, a társulatnál 1000 fr. letenni, mely összegnek kiegészítésére a munkabér 10 százaléka és az egész haszon visszatartatik. Kezdetben oly rosszul állott a társulat pénz és hitel tekintetében, hogy sokáig nem találtak helyiséget tanácskozásaikra. Végre 1852-ben 101 dolgozó társ 10,000 fr.-kal járult hozzá. Most gyorsan emelkedett; 1852-ben az építkezések 45,530 fr. tettek, a nyereség pedig 7000 fr.; 1854-ben 344,210 fr. a nyereség 20,000 fr.; 1855-ben 614,694 fr. a nyereség 46,000 fr.; 1856-ban 998,240 fr. és a nyereség 80,000 fr.; 1857-ben 1.330,000 fr. A nyereség 100,000 fr.; 1858-ban 1.231,461 fr. és a nyereség 130,000 fr.: 1859. végén a számítás 365,000 fr.-nyi vagyont mutatott ki, mely 107 résztvevőé volt, úgy hogy átlagosan mindenkire 3415 fr. jutott. Miután az első évben a társulat vagyona csak 364 fr.-ot tett, az 8 év alatt 1000-szeresedett!

Dacára annak mit Baudrillart a franciáktól mond — *ön a dit des Francais, qu' ils etaient le peuplele plus sociable du monde. Oui, dans le sens d' ime certaine facilité á se lier, á traiter Fétranger én fi ere; mais non peat-étre sous le point de vue de la facilité quotidienne de la vie* — dacára annak mondom az associatio szép elterjedést nyert. Ha ez igaz és tekintetbe vesszük a francia vérmességét, eszményi törekvését, akkor feltehetjük — ámbár keveset olvasunk újságokban és könyvek-

ben, — hogy a socialista és communista egyletek száma is még nagy lehet, hogy azok sötétben működnek, s várva egy nagy politikai forradalmat, a socialis agyrémeit is remélik keresztülvihetni. A francia nép, melynek kiképeztetése és miveltetése oly annyira elhanyagoltatik, még nem eléggé érett practicus célok valósítására; megszoktatván a forradalom viharát, azt inkább szeretik, mint a béke csendes reformját.

Az oktatás terén a legborzasztóbb viszonyok fejlődtek Franciaországban. Itt, hol a kormány segélyzése oly üdvös tevékenységet fejthet ki, semmi sem történik. De magán úton is kevés a haladás; az önszegélyzésnek tán egyetlenegy nevezetesebb közlönye a „*ligue derenseignement*“; mely, mint időről időre olvassuk, szép eredményeket mutathat fel.

Említésre méltó, hogy Franciaországban is az industrial partnership societies találtaknak, és hogy többek igen szép sikerrel működnek; hogy aztán egy intézmény, mely mindenesetre nagyon jótékony, és mely Angliában is most általánosan bevetetik a conseil des prud'hommes évek óta létezik, mely a munka nélküli dolgozókat szolgálattal ellátja, és melynek főbb teendője a munkaadók és munkavevők közt fenforgó viszályokat kiegyenlíteni. Hogy ez nagyon szép sikerrel működik, több

izben olvastuk. Dacára annak, a strike-k Parisban is igen gyakoriak.

Egy társulati bank is létesült pár év előtt Párisban, melyhez a leg-vérmesebb reményeket kötötték, mely azonban az idén 1.050,000 fr. adóssággal fizetéseit felfüggeszté. Ezen bank az összes párisi munkásvilág, különösen pedig az associatiók pénzüintézete volt, s így képzelhetni, hogy ezen bukás nagyon szomorú következményekkel össze lesz kötve.

Figyelemre méltónak találjuk a francia munkások történetében azon mozgalmakat, melyek legújabbban a női munka, illetőleg gyári munka korlátozása végett megindultak. Sőt tartattak gyülekezetek — reunions publiques — kitűnő hazánk-fia Horn elnöklete alatt, melyeknek célja oda irányul, az e tekintetben felmerült visszasságokat megszüntetni. Egyik gyűlésen a következő határozat hozott: 1) Tout être humain possède le droit d'exercer librement toutes ses facultés. 2) Exercice des professions liberales. 3) le travail, que tout et toutes doivent á la société n'est pas uniquement Teffort salarié, Teffort gagne-pain. La femme qui consacre son temps et ses forces á accomplir ses devoirs d'epouse et de mere, cetté fémme travaille dans le sens le plus noble etc. Ce serait la bonne division du travail. La situation des

femmes obligée au travail gagne-pain est infiniment plus mauvais que celle des travailleurs hommes; c'est que condamnent les unes aux privations les plus dures et poussent les autres à la dégradation; affranchir la femme du travail de la fabrique! Premier devoir: relever le niveau de rinstruction feminine.

A gyakorlati törekvések közt, melyek a munkások helyzetének javítására vannak irányozva, jelentékeny szerepet játszik a lakás-reform, mely nagy buzgalommal kezdetett. Valamint Angliában, úgy belátták itten is, hogy egyike a legfontosabb tényezőknek a munkások erkölcsi és anyagi emelésére, tiszta, egészséges lakás, melynek hiánya erkölcstelenséget, ledérséget és nyomort okoz. Ezért Angliában a building societies, Franciaországban többnyire részvényes társulatok kezdtek a munkások számára házakat építeni. Itten két irány követtetett. Vagy olyan házakat építenek, melyek csak megfelelő bérért adattak ki, és melyeknek tehát csak azon célja volt, a munkásoknak jobb és viszonyaiknak inkább megfelelő lakásokat szerezni, vagy olyan házak építettek, melyeknek tulajdonba szerzése a munkásoknak az előállítási ár lassankénti lefizetése által lehetségessé tettetett. Ezen munkáslakások — *cités ouvrières* — lényeges előnyt nyújtanak, egy egészséges, szilárd munkaosztály kiképzésére, és bizony-

nyal tiszteletreméltó intézmény csakhogy befolyásuk a munkás oszt ily viszonyaira mindaddig jelentéktelen, míg csak itt-ott elszórva léptetnek életbe. Mai napig inkább csak példa gyanánt szolgálnak és azon előnyt nyújtanak, hogy a vállalkozók az ezáltal reájok háramló haszonról meggyőződnek.

Az első irány Parisban követtetett, hol a Cité Napoleon részint részvényekre, részint a kormány jelentékeny segélyezésével, de többnyire laktanyák módjára alapított. A másik irányt leginkább az elsassi gyárvárosok képviselik, hol Mühlhausenben, Belfortban és más felső-rajnai városokban nagy-szerű alapítványok e modorban létesítettek.

Láttuk imént, hogy a practicus törekvések is meglehetősen sikert arattak, de korántsem ilyent, a mint Angliában mi vagy onnan származik, hogy kellő erélylyel nem kezdettek, vagy onnan, hogy Franciaországban oly viszonyok léteznek, melyek a békés reformot lehetetlenítik. Mind a kettő igaz, s így nem kell csodálnunk, ha legújabb időben megint a socialismus emeli fejét. Ezt legújabbban Horn is bizonyítja, melynek szavaival e fejezetet bevégezzük: Tény az, hogy az 1848-51-ki socialistikai sőt communisticai mozgalmak nem bevégeztek, hanem az államcsíny által csak elnyomat-
tak; minden ámitás így fentartatott és a tan a vértanúság fénysugara által még megerőltetett;

ezt legyőzhették, kibékíthetők volna, ha a socialismus erőszakos elnyomatása után a felvilágosítás és vitatás korszaka következett volna. A helyett Franciaország 18 éven át teljes hallgatásra el volt ítélve e téren. Csoda-e, ha még a legéretlenebb eszmék is a szellemekben és kedélyekben tovább is pezsegtek s ezen pezsgés, vad és viharos beszédekben eláradozott, midőn a gyülekezetek feletti rendelet a szájkosarat levéve? — Különben is a császárság maga sokat tett a socialista, törekvések fejlődéséhez. A császár örömeten játsza a socialistát, sőt hami fogsága idejében az volt, és több rendelete által a polgári és munkásrend közti ellentétet neveié. Semmi sem mozdítja elé annyira ezen ellentétet és változtatja át ellenségeskedéssé, mint azon merev ellenmondás a nyomor egyrészt-ről és a dőzsölő gazdagság közt másrészt-ről. Ama gazdagságok által, melyekkel kedvenceit és a nagy hivatalnokokat halmozza, a milliók által, melyeket a tőzsdejáték nagy hivatalos előmozdítása másoknak egyszerre nyújt, a legvastagabb fejlesztés által, mely a hajadonság szemtelen pazarlásának adatott — a második császárság túlságig vivé az élvhajhászatot és a fényűzést; a kajánság, a gyűlölet és elégületlenség a többieknél egyenlő arányban növekedett és a tömegek joggal vélekednek, miszerint tulajdonképen csak ők azok, kik mint adózók vagy máskép, ezen pazarlásokat

fizetik. — Ez mind megannyi ok a nyugtalan kedélyek felingerlésére, a túlzó szónokok meghallgatására és a polémia hangjának élesítésére. De mivel ezen körülmények éppen csak esetékesek; csak múlandó tartammal bírhatnak és nem jogosítanak fel következtetésekre a nagy többség igazi hangulata fölött. Én — úgy hiszem — ezt a hangulatot oly jól ismerem, mint akárki Franciaországban; és minden lárma és tévedés dacára azon szilárd meggyőződésnél maradok: a social is forradalmi eszmék nem bírnak komoly alap a francia népségben. Csak akkor nyernék el azt, ha egy politikai helyzetnek folytatása, mely oly nehezítőleg nyom minden kereset-viszonyra és mely a nemzet erkölcsi érdekeit legmélyebben megsérti; a reform útját, a munkás helyzetének békés javításához vezető utat makacsul elzárná. A munkáskérdés békés megoldását tehát Franciaországtól nem lehet várni.

γ) Némethonban.

Semmiféle emberi irány, túrheti legkülsőbb következményeit, mert úgylis majdnem mindig bűnnel van keverve, mindenesetre pedig véges természetű.

Röscher.

Stein szépen és helyesen mondja egy hozzászólás intézett levelében a munkáskérdés megoldására nézve: A nehézségek gazdagsága éppen ott fekszik, hol az életnek gazdagsága fekszik: a földi lények azon nagyszerű hatalmában, ugyanazt külföldi alakokban előtűtetni. És igaza van. Míg Angliában a munkások törekvése leginkább az associatiók, az önszegélyzési egyletek terjesztésére irányul, a törvényhozás pedig élénk részvétellel és oltalommal járul a socialis bajok megszüntetéséhez, míg Franciaországban a souverain nép a socialismus és communismus eszményképeinek hódol, a harmadik császárság pedig nagy-

szerű művekkel foglalkodtatja a tömegeket, ad dig Német hon egészen új és különöc jelenségeket mutat fel nekünk.

Némethonban csak lassan és lassan kezdett az ipar fejlődni, és dacára annak, hogy nagyszerű mérveket vett fel, dacára annak, hogy a gyári ipar nagyszerű lendületet vett, fennmaradt még nagy serege az önálló mesterembereknek, melyeknek kétségbeesett küzdelme a géppel nőtön nőtt. Ezeknek jóléte mindinkább csökkent és mivel a gyári ipar a gyári munkás osztályt is fejleszté, melyeknek létfeltétel sok bajt és nyomort mutatott fel Némethonban is találunk már 1848 előtt egy elégületlen tömeget, mely reform után sóvárgott. A socialisticai és communisticai elvek is, melyek a Rajnán át Németországba is szivárogtak, nagy tetszésre találtak ezen körökben, anélkül azonban, hogy az életbe kihatottak volna. A bölcsészek országa, mint Némethon szereti magát neveztetni, bölcseletekre is hallott, már azért is, mivel messze távolságból, a francia nép dicső köréből származtak, kiket a németek oly sokáig majmoltak. Practicus következménye nem volt. így állottak a dolgok 1848-ig. Ezen év felrázzá a németeket is százados álmukból, a liberális bourgeoisie szövötkézvén a forradalmi munkásosztálylyal, pár hét alatt legyőzte a burokratiát, a középkori feudalismus és rendi elkülönítések

utolsó hagyományait, kezébe ragadá a gyeplőt és képes lett volna egy jobb jövőt is alkotni. De a mi mindenütt történt, a mi Angliában történt, és a Chartismus alakulását voná maga után, mi Franciaországban történt és a reformisták alakulását idézé elé ez csakhamar Németországban is bekövetkezett: a bourgeoisie elfelejté szövetségését, a munkás-osztályt, és féltvén az ellenhatást, a hatalommal frigyét kötött, mely a forradalom zsenge virágait eltiporta. A munkás osztály a forradalom által, mely nagyrészt az ő műve és erős socialis s/erekkel vegyítve volt, semmit sem nyert és ott állott, hol 1848 előtt. A törvényhozás semmit sem tett az ő érdekében, az egyletek megtiltattak, a gyülekezetek megbüntettek, a munkásosztály az alkotmányon kívül helyzetetett. Csak az oktatási téren vehetni észre nagyobb haladást és tevékenységet.

Így maradt az az ötvenes évek közepéig: akkor megindult ismét a reform és pedig két egymással ellentétes úton; az első az associatio volt; nézzük ezt közelebről.

Az associatio a számtalan laza és ép azért majdnem jelentéktelen erők létszeres egyesülése egy az egyesülésben jelentékeny munka-pénz- és értelmiség-erővé. Gazdászati siker ők azon felté-

leknek összekapcsolása és erősítése, melyek a kis birtoknak a nagy birtok előnyeit megszerzik. Ez a gazdasági oldal. Az erkölcsi abban áll, hogy ez az előny egy kebelzetben társadalmi viszonyokat is fejleszt és az erkölcsi és értelmiségi erők emelését eszközli.

A német associatiók atyja, a porosz képviselőház derék tagja Schulze Delitzschben, Lipcse mellett; az associatiónak hirdetője pedig Huber tanár, Wernigerodeben. Különösen az ő szellemes életdús, saját tapasztaláson nyugvó munkainak és előadásainak köszönhető, hogy az associatiómozgalom Némethonban mindinkább értetik és annak tekintetik, a mi — nagyszerű, jelentékeny, gazdaságilag socialis jelenségnek, egy mozgalomnak, mely távol esik a politikától és a politikai kérdésekkel és pártokkal nem áll összefüggésben.

A Schulze által minden úton módon elősegített mozgalmak 3 féle természetűek u. m. nyersanyag- és üzletgyesületeknek, fogyasztási- és életszer egyesületek és végre előlegezési és hitelegyesületek létesítésére célzók.

Mi a nyersanyag-egyesületeket illeti, mindenekelőtt arról kell fogalmat szereztetni, mily ropant árfelemelést ezen emberek a munkaanyagok megszerzésénél kis mennyiségben fizetnek a sza-

tócsnak, úgy hogy munkajövedelmük legnagyobb része ezáltal elvész. Gyakran 20, 30, sőt 40%-tel többet kell fizetniök, és dacára annak még csekélyebb minőségű nyersanyagot kapnak, mi üzletökre a legnagyobb hátránnyal jár. Ezen éghöz kiáltó vizzásság megszüntetésére szükséges volt egy utat találni, mely őket képessé tette, a szatócsok mellőzésével a nagybani vásárlás előnyeit számukra biztosítani. Ez csak a kebelzet, sokaknak egyesülete által lehetséges volt.

Schulze-Delitzsch tudósításai szerint 1863-ban körülbelül 150 ilyen egyesület létezett. 32-nek számadásai nyilvánosságra bocsájtattak; ezek 1527 tagból állottak, 18308 fr. saját tőkével és 47,176 fr. kölcsön vett pénzekkel bírtak, melylyel 198,335 frtért nyersanyagokat nagyban bevásároltak és kisebb részekben tagjainak adtak el. Ha tehát ezen 32 egyesületen kívül még 100 ilyen létezett, melyeknek számadásai ismeretlenek, úgy a tagok számát összesen 5000-re, az egész üzletet pedig egy millió tr. lehet tenni.

A fogyasztási egyletek feladata: egészséges, nem hamisított anyagokat nagyban bevásárolni és méltányos haszonnal ismét eladni. Ilyképen a résztvevő képes, az egyesület üzletében szükségleteit még a legkisebb mennyiségekben is, olcsóbban és jobban kielégíteni, mint akármely más üzletben. A mi ezeknek feladatát könnyíti, az azon körül-

mény, hogy aránylag nagyon kis üzleti tőke szükségeltetik. Ezek is a legszebb eredményt mutatnak fel, és számuk 62-ben 30-ra ment.

A legfontosabb helyet Némethon gazdasági mozgalmában az előlegezési és hitel-egyesületek foglalják el. Ezekben az önsegélyezés a következő módon eredményeztetik:

1) Az előlegezést keresők maguk vezetői a hiteli szükségleteik kielégítésére irányzó egyesületeknek, tehát az egyesületnek tagjai, melyet épen ezen célból alakítottak, miért is közösen osztanak minden veszélyt és nyereséget.

2) Az egyesület által közvetített pénzüzlet a banküzlet, szabályai szerint vezetetik.

3) A tagoknak folytonos, kis járulékaik által az egyesület pénztárában részvények gyűjtétnek össze, melyekre azután a nyereség kiosztatik.

4) Az azonkívül még szükség élt pénzösszegek kölcsön útján közös hitelre és közös kezesség mellett vétetnek fel.

Az első előlegezési egyesület 1850-ben De litzschben alapítottatott és két év alatt híressé tette Schultze nevét az egész művelt világban.

1862-ben 363 ilyen egyesület létezett, melyek is a legszebb eredményeket mutatták fel, mint a következő számok mutatják:

	1859	1861
Az egyesületek száma	80	188
Tagjaik	18,676	48,760
Előlegezések :	4.131,436	16,876,009
üzleti tőke :	1.290,150	5.555,691
a) Tagok részvényei :	246,001	799,375
b) tartalékalap :	30,845	107,238
c) Kölcsön :	501,795	1.983,441
d) Takarékbetételek :	512,850	2,649,036
Veszteségek :	470	13,805

Az 1867-ben közzétett kimutatások szerint pedig létezett 1900 egyesület, 550,000-nél több taggal. A központi irodában alapos tudósítók voltak 1195 előlegezési-, 195 nyersanyagüzleti- és termelő-, és 315 fogyasztási egyesületről; ezen 1707-nek üzletei 150 millió tallerra rugtak; a pénzüzet kétszer annyi volt, a tagoknak részvényeiből álló vagyon 11 millió tall, a kölcsönzött 35 millió tallér volt.

Már ezen rövid vázlatból is láthatni, hogy az associatio elve szép gyümölcsöket hozott Németországban; különösen a mesterembernek, kit a nagy gyári ipar versenyre kihítt, sok előnyt nyújt. Ezt mindenütt elismerték és jó ideig az önszegélyezésben hitték azon szert találva, mely a munkás osztályok bajait gyógyítani, s így a socialis kérdés megoldását könnyíteni fogja. Látták és elismerték, hogy az associatio mind gazdasági, mind erkölcsi eredmé-

nyeiben nagyot mutatott fel, bogy a kis iparos rendnek jólétét nagyobbítá, létüket könnyebbítette és nemesbítette és így annak lehető legnagyobb kiterjesztése socialis viszonyaink javítására nagyon kívánatos volna.

De, hogy az önszegélyzés mindennek dacára a socialis kérdést meg nem oldhatja, hogy különösen a tulajdonképi kézmíves és gyári munkás emelésére elégtelen eszköz, azt Huber is bevallja s a tapasztalás is csakhamar mutatá. A fogyasztási egyesületek mindenekelőtt is csak addig nyújtanak előnyt, míg csak kevesen élvezik; általánosb elterjedésével ez meg fog semmisülni. Azonkívül is az eredmény tulajdonképen csekely; mert ha Angliát vesszük, hol ezen fogyasztási egyesületek leginkább terjedtek el, akkor az $1 \frac{1}{2}$ milliónyi haszon 100,000 tagra felosztva, jut egyre évenként körülbelül 15 tallér, a mi bizonyosan jólétének emelésére nem sok, de a socialis kérdés megoldására épen nagyon is kevés eredmény.

A mi az előlegezési egyesületeket illeti, úgy azok is nem használhatnak sokat a kis mesterembernek ott, hol nagy gyári ipar fejlődik, mert evvel semmi tekintetben sem versenyezhet. A gépek használata és a nagy munkamegosztás által a gyár végre mégis jobb és olcsóbb termékeket fog előállítani, a kézmívesi pedig kérlelhetlenül legyőzi.

Ezen eszmék befolyása alatt egy új mozgalom kezdődött, mely egy más párt alakulásához vezetett; ezen párt az önszegélyezés helyett az államsegélyzést választta jeligéjéül, vezérévé pedig a lelkes és fanaticus Lassalle Ferdinándot. Ő, ki addig szobájában a görög bölcsek elméleteivel foglalkozott, egyszeriére kiragadtatott a socialis küzdelem harcmezéjére, mely őt felfegyverezve a szellem mély élével és a bölcsészet szigorú elveivel; de egyszersmind a fanatismus lobbanó tűzével tülala.

Lassalle agitator volt; ezt szem előtt kell tartanunk. Ő mindenekelőtt megtámadá a politikai bajokat, azokat a satyra világánál kimutatá és azoknak tarthatlanságát bizonyítá. Különösen megtámadá az uralkodó rendet, a bourgeoisiet, s uralkodásának igazságtalanságát, a tőke zsarnokságát, s ezáltal neve ismeretes lett a munkások körében, így történt, hogy az egy általános német munkáscongressus összehívására Lipcsében alakult központi bizotmány által Lipcsébe hivatott, ottan nézeteit egy nagy munkásközönség jelenlétében előadá s magát ezen mozgalom élére állítá. Nemsokára a német munkás egyesület alakult, melynek elnökévé ő választatott. Helyről helyre utazva, nagy-szerű beszédekben fejtette ki az új munkás evangélium tantételeit, és nagy pártot alakított.

Lassalle megtámadja rendszerével minde-
nekelőtt korunk nemzetgazdaszatát; elemezi a
munka, toké, csere, érték és verseny fogalmait,
gyűlöletes ellentétben az eddigi értelmezésekkel;
visszautasítja különösen azon állítást, mintha a
toké csak takarítás által szereztetnek, mintha a tőke
kamat csak a nélkülözés bére volna. Különösen
pedig követeli a termelő egyesületek alakítását,
nehogy a vállalkozó többé a munkának nyeresé-
gét élvezze, hanem a munkás a munkájának bérét
és a vállalat nyereségét kapja. A termelő egyesü-
letek legyenek az egyedüli alakjai a termelésnek,
ezek pedig a tőke zsarnokságát, a verseny igazság-
talanságát meg fogják semmisíteni.

Ezen termelő-egyesületek azonban a gazda-
ság mostani állapotjánál nem létesíthetők: a mun-
kás nem bír tőkével, nem is szerezhethet tőkét, mert
bére alig elegendő életének feartartására, s így
ezen egyesületeket államsegélylyel kell alakítani.
Az állam hitelt adjon ezen munkás-egyesületeknek
és az általuk felvett kölcsönökért jót álljon. Ezen
tőkékkel képes lesz azután a munkás világ a ter-
melő egyesületeket életbe léptetni, a tőke versenyét
legyőzni.

De az állam, amint most létezik, nem lesz
soha hajlandó — mondja Lassalle — ezen hitelt
adni; az állam, mely most a bourgeoisie által kor-
mányoztatik, nem képviseli a munkások érdekeit,

hanem az úgynevezett liberális osztályok, a tőkés-
 sek és gyárnokokéit. Ezeknek befolyásait a nyil-
 vános ügyekre meg kell szüntetni, s ez az általános
 szavazási jog által történhetik. Miután a munkások
 az állam 89-ed részét teszik, azért a szavazási jog
 gyakorlatával egy köztársaság fog képezettni,
 melyben a munkások fognak uralkodni, a többi
 osztályok pedig háttérbe szoríttatni. Akkor lesz
 elérve azon cél, hogy a munkás, felszabadítva az
 újkori nemzetgazdászati „vas törvénye alól“, mint
 Lassalle mondta, a legnagyobb jólétet élvezni
 fogja.

Ez a social-demokratia, mely ugyanis Né-
 metországban sok hívőre talált. Az ember termé-
 szetében rejlik épen, hogy inkább hajlik eszmény-
 képek és ábrándozásokra, mintsem gyakorlati kí-
 sérletekre és öntevékenységre. S ez leginkább
 Némethonban mutatkozik. Lassalle elvei terjesz-
 kedtek, s dacára annak, hogy sok tétele a józan
 észszel ellenkezik, vagy tán épen azért, a nagy
 tömegben visszhangra találtak. A nyugati Német-
 hon ezen agitatók legnevezetesebb színhelye volt
 s onnan tovább egész az -ausztriai tartományokba
 sőt Magyarországra is szivárogtak. Több egyesület
 alakult, mely az államsegélyt lassallei értelemben
 zászlóikra irta s mindnyájan központukat a Las-
 salle által életbe léptetett „általános német mun-
 kásegylet“-ben találák. Lassalle halála óta ezen

egyletek színhelyei a legborzasztóbb jeleneteknek, központjai a legveszélyesebb politikai és socialis agitációknak.

De akármennyire is kívánjuk az államsegélyt a mi értelmünkben, bár mennyire kívánjuk a politikai jogok kiterjesztését józan értelemben, a social-demokratia merően helytelen és veszélyes. Helytelen már azért is, mivel alapokoskodása, hogy a munkás nem takaríthat, s így ok vetetlenül államsegélyre szőrül nem igaz, mint ezt a nagy mértékben elterjedt legkülönfélébb munkás-associációk mutatják. Helytelen azért, mivel a munkásosztálynak korlátlan s egyedüli uralkodása, a magán vagyonnak felhasználása a munkások jólétére és az iparágak nagyszerű vezetésére a táisadalom felbomlását vonná maga után. S mi történjék azon osztályokkal, kik a tudomány-, a művészet-, stb.-vel foglalkoznak? Erre a social-demokratia nem felel. A social-demokratia a műveltebb és magasabb osztályok kizsákmányolását és politikai megsemmisítését vonná maga után.

De az általános szavazási jog is, addig míg a munkás osztályok nem bírnak elég felvilágosodással, elég erélylyel, különösen pedig nem elég politikai önállósággal, hogy a közép osztályokkal a küzdelmet kezdjék, eltéveszti célját. De feltéve is, hogy egyes agitátorok képesek volnának a vas tömeget annyira felizgatni, hogy tettelesen fegy-

vérrel forduljanak a társadalom mostani rendje ellen — mit azonban különösen Némethonra nézve nem hiszünk — akkor is „kétes az ütközetek sorsa“; s attól fog függni, vajjon kinél lesz nagyobb erő és erély, hathatósabb eszköz, s kinél az igazság lángkardja. Igaz, hogy a social-democratia semmi fegyvert nem kiméi, hogy előképei: Marat, Robespierre, Danton, St. Just terrorismusa, de kérdés: fogja-e a nemzetnek józan része, a munkások okosabb és gondolkodó része ezen agitátorokat követni, ha kard élére kerül az ügy? mi hiszszük, hogy: nem.

A social-demokratia socialis következményei nem igen kecsegtetők. De gazdasági tekintetben is helytelen. A termelő-egyesületek az állam befolyása alatt tisztán állami intézetekké lennének, a termelés, mely nem egyéb mint a teremtésnek az emberi célokra való átváltoztatása, mely az életnek egyik főfeltéte, szenvedne, mert nem vezetnék többé a nemzetgazdaság természetörvényei, hanem vak önkény, politikai eszély által. De ez visszahatást gyakorolna a munkás-osztályokra, melyeknek szabad fejlődése megsemmisíttetnék.

Lassalle érdeme csak abban áll, hogy ő a socialis kérdésnek álláspontját kimutatta, hogy nagyobb élénkséget ébresztett a munkások törekvéseiben, hogy ő sok gazdasági hiányt is fedezett fel, de az ő agitatója s követőinek működése kár-

hozzátó. Elmélete nagyszerű, gyakorlata veszélyes, mert nem felel meg az általános socialis, politikai és szellemi álláspontunknak.

Még egy elmélet tűnt fel Némethonban, mely Ketteler mainzi főpüspök által nyilvánított. Ez a kereszténység álláspontjából indulva ki, a munkáskérdést az evangélium tantételeivel akarja megoldani. Helyeseljük, mennyiben a humanismus és morál örökké igaz elveivel megegyez; jelentéktelennek találjuk, mennyiben a vallás, a felekezet kizárólagosságát és türelmetlenségét választja álláspontjául *). Eltekintve attól, hogy századunk egyik legfontosabb vívmánya az, hogy a vallás céljait a politika céljaitól elválasztá, mi által tisztaságában, nemességében fölötte sokat nyert: nem helyeselhetjük, mert az ajánlott eszközök elégtelenek a munkáskérdés megoldására; minden téren, minden eszközzel kell küzdeni; s amint a próféta a zsidókról mondja, hogy egy kézzel védték magukat az ellenségek ellen, a másik kézzel építették szentélyöket, úgy a munkásoknak nemcsak mértékleteseknek, erkölcsösöknek, istenfélőknek kell lenni, hanem építeni és rombolni, küzdeni az ellenséggel és építkezni jólétük templomán!

*) Vagy helyeselné-e valaki Ketteler e szavait: „A pogányságban a munka a rabszolgák dolga volt és az összes munkásosztály is kétségkívül ismét e helyzetbe jutna jövődőre, ha lehetséges volna a világot a liberális elvei szerint alakítani!?”

A MUNKÁSKÉRDES MEGOLDÁSA.

α) Az általános javaslatok bírálata.

Ép oly kevésbé létezik a népeknek egy általánosan érvényes gazdasági eszményképe, mint minden egyénhez általánosan illő nullamérték. A gyermeknek vezérszalaga, az aggastyánnak mankója nézve tűrhetetlen békók volnának a férfira.

Röscher

Mi eddig a munkának, a munkáskérdésnek és munkásmozgalomnak fejlődési menetét vettük tekintetbe; áttérünk most a társadalmi szükség érdekében tett különféle kísérletekre.

Eszmények az emberiség útmutatói. Kifejlődési történetünk a legrégibb időtől fogva tisztán és érthetően mutatja ezt. Minden időben a tökély után törekedtek, anélkül, hogy azt valaha elérhették volna. „Der Drang nach Wahrheit und die Lust am Trug“ és szépen mondja azért a költő:

Viel Irrthuni und ein Fdnkchen Wahrheit
So wurd der beste Trank gebraut,
Der alle Welt erquiekt und auferbaut.

Tekintsük a középkort kabbalistikai vágyaival a bölcsek köve után, astrologiai jóslóival,

azon rajongó felekezeteket a boldogság megvalósítására, az örök békét, IV. Henrik államköztársaságát, Morus utópiáját, tekintsük végre a 18. századot, mindent boldogító természetjogával, Rousseaut a természet-állapottal, végre Babeuf-et, St. Simont és Fourier-t, nem hatja őket át e g y gondolat, nem buzdulnak-e egy eszmény az egész emberiség boldogítása iránt? Nem hirdetik-e valamennyien az örök béke, az örök megalégedés evangéliumát?

És dacára annak mindnyájan megcsalatott csalók; s a mily kevéssé követjük a bibliát, mely a paradicsomot az őскеzdetbe teszi vissza, ép oly kevéssé hiszünk a béke és öröm ezen ábrázoló apostolainak, kik a világot egy huj!-ra érdem akarják varázsolni. Komolyan hiszünk abban, hogy előre haladunk, de nem bírjuk hinni, hogy célunkat már is elértük, s azért feladatunkat és az emberiség feladatát jól gondoljuk felfogni, ha törekvésünket oda irányozzuk, a természetellenes korlátokat elhárítani, melyek az általános jólétet akadályozzák, a természetellenes egyenlőtlenséget kiirtani, de szigorúan tartunk a természethez s az általa megállapított egyenlőtlenséghez, mert jól mondja a lelkes szabadságapostol Börne: „Freiheit und Gleichheit bestehen darin, dass jeder einzelne Mensch in seiner Lebensphäre, sei nun dieser Kreis so eng gezogen, als man wolle, Despot sein darf; nicht aber darin, dass man alle diese Per-

sönlichkeiten zerstört, und daraus einen allgemeinen Menschenteig knetet, den man Staat., Kirche, Gemeinde, Volk nennt!“

Minden kísérlet közt, mely az anyagi életben nyilatkozó egyenlőtlenséget megszüntetni és mindé α embert az élet javaiban egyenlően részesíteni akarja, — tekintve radicalismusát és hatalmát a korszak kedélyei felett — legjelentékenyebb a socialismus és communismus. Nem ereszkedünk ezen rendszerek közelebbi vizsgálódásába, mert ez feladatunktól igen messze esik, és csak azon viszonyt fogjuk szemügyre venni, melyben a munkáskérdés megoldásához állanak, azaz becsüket az emberi társadalom anyagi állapotjainak javítására nézve.

A mai közjog előmondata elismeri az államot mint mindennek legmagasabb célját, mely minden egyéniség egységét foglalja magában. Egy ilyen államöntudat, áthatva az egyenlőség uralkodó eszméjétől, mindenesetre más jogosítottat nem ismerhet el maga mellett. Azonban másfelől mégis csak az egyesek — mint jogosult személyiségek — társulatának tekintetik s azoknak szabad tért kell engedni. Ezen két ellentétes nézetből támadó harcban azon nézet lép fel, hogy az állam nemcsak megközelíthetővé tegyen mindent mindenkinek, hanem valóságban is szerezzon. Ezen nézetből indul ki a St. Simonismus és Fourierismus,

valamint a communismus is; az elsónél az egyenlőség az élvezetek egy jótállott minimalösszeg által létesíttetik; ez azonban nem történhetik egy kegyetlen hierarchia nélkül, mely az egyéniség hatáskörébe átnyúl, az emberi egyéniséget korlátozza. Azonkívül ezen állam a több mint kockáztatott nézeten és feltevésen alapul: hogy a társadalmi intézmények kigondolt összhangjában az emberek minden ösztönei és szenvedélyei kielégítést találának a nélkül, hogy másnak jogkörébe gátolva lépjenek. A communismus a legkövetkezetesebb, miután ez az egyenlőséget a legtágabb kiterjedésben egész a túlsó következményekig képviseli, és mindenkit nemcsak egyenlően jogosít, nem csak egy minimál összeget biztosít, hanem a tökéletesen egyenlő részvétet akarja keresztülvinni. Azonban a communismus teljesen elöl minden egyéniséget; az ember mint olyan megsemmisíttetik, csak a polgár, jobban mondva, csak egy szám maradt meg. Minden ember lemészároltatik áldozatul azon borzasztó eszmének: van egy egyenlőség mely a természet gúnyjára az államra tukmáltatik, mely a munkához való minden személyi ösztön hiányában végkép és bizonyosan nyomorban elvész. Stein így értelmezi ezen rendszereket: „Míg a socialismus a társadalmi kérdés felfogásának tudományos kifejezése egyes embernek eszében, addig a communismus egy egész osztálynak felfo-

III

gása, egy állapotnak kifejezése. Lehet tehát a communismust egyes tanaiból, iratokból és jelenségekből tanulni külsőleg, de belső jelentősége szerint nem úgy értetik mint a socialismus egy határozott elvből, hanem egyedül az iparos társadalom elemeiből és ellentétéből. Nem tan az, hanem egy állapot. — A communismus a proletariátus öntudata, helyzetének és a szabadság és egyenlőség eszméi közti ellenmondásról, mely semlegesen viseli magát vagyon és család iránt, mivel ezekben a szabadság és egyenlőség feltétlen ellenségeit látja.“

A socialismus és communismus tehát azon eszméknek, rendszereknek, felekezeteknek és mozgalmaknak összefoglalata, melyek a személyi egyenlőség gondolatjából kiindulva, a munkásoknak a birtokos osztályokkal! teljesen egyenlő jogosultságát nemcsak kívánják, de végrehajtani akarják. De ez lehetetlen; mert ha a tulajdon nem semmisítetik meg teljesen, akkor előáll ismét az előbbi egyenlőtlenség s azért a socialismus fél eszköz. Előbb-utóbb a communismushoz vezet, ez pedig a legnagyobb igazságtalanság; ez kizsákmányolása az erősöknek a gyengék által, tehát ismét csak egyenlőtlenséget szül; megsemmisíti a szabadságot, miután a communisticai államban minden a kormány által határoztatik. Mindkettő borzasztó dictaturához és hatalomérti harchoz vezet és elő-

áll a bellum ommium contra omnes ősállapotja. A munkához való serkentés hiányzik, mert az egyéniség megsemmisítettik, melynek valósítása az államnak főfeladata volna. Helyesen mondja azért Jules Simon: „Cet honimé, qui était une passion ét une volonté, devenu par votre coup de bannette, un mécamisme, fuit-il mieux nourri, mieux habillé, mieux logé qu'aujourd'hui, n'en sera pas moins le plus misérable de tous les êtres. La source de sa misère sera en lui même, dans son amour de la liberté. Il n'est pas fait pour être un instrument passif dans la main d'un magistrat Il faut qu'il lutte, qu'il travaille librement, qu'il souffre même, pour pouvoir jouir!“

A socialis állam, minden személyiség feltétlen alárendelésével az egésznek akarata alá, megsemmisíti az államot, hogy egy társadalmat alkotasson, mely mindenkinek, tekintet nélkül tulajdonságaira, egyenlően oszt ki, megöli a személyiséget és a társadalmat, egy államért, mely minden tagját a nyomor és szegénység egyenlő fokára lenyomja. De ezen egyenlőség ellenkezik a természettel; a valódi egyenlőség abban áll, hogy minden belsőleg képesített ember mindenhez juthasson nem abban, hogy senki a legnyomorékabb nyomor mindennapi színvonala felé emelkedjék.

A socialismus és communismus rendszereinek szép és alapos tárgyalását Kautz tanár, ily című

értekezletében olvastuk: A communismus és socialismus rendszerei.“ Ő mutatja ki sarkalatos fő tévedéseit, melyek közül röviden csak a következőket említjük: a socialisták és communisták félreismerik az ember természetét és úgy fogják fel, mint egy gépet; elfojtani akarják teljesen az önérdeket, ezen főtenyezőjét a haladásnak, holott csak összhangzásba kell hozni a közérzülettel; a socialismusnak se az egyéniség és emberi személyiség jelentősége és méltósága, se az államnak mintegy nagy organikai és erkölcsi egésznek lényege és szervezete fölött tiszta fogalma nincsen; hogy ép ellentétben az önmaga által felállított elvekkel és alapokkal, minden lépten nyomon nehezíti sőt akadályozza az egyéni élet szabad kifejlődését és önérvényesítését; a természetes s létszeres alakulás és fejlődés helyébe, pusztá külső szem gépies és csinált szerkezetet teszen, melynek vasbilincsei között a lélek elfásul, a szellem szabad röpte gátoltatik, s az egész társadalom rideg, holt és lelketlen formalismussá törpül; a társadalmat egy nagy gyárműhelynek, az embert tiszta gazdasági tényezőnek veszik (materialismus); nem veszi tekintetbe a természet, míveltség által okozta különféleséget a nemzetek között (egyenzés). „Ne te veszszük soha szem elől, hogy szabadságunk épülete műveltségünk temploma a szabad munka, szellem, tőke és szorgalom szabad egyesülésén és összműködésén alapszik.“

Mindazon megtámadások közt, melyeket a socalismus és communisms mai társadalmunk ellen intéznek legjogtalanabb a tulajdon megszüntetése. A tulajdon fővédeszköze a szabadságnak; az angolok erről már régen meggyőződtek. Valamint a családi kötelekek gyengülése a társadalom kellemtét, célját, sőt a polgárisodás leghathatósabb eszközt megsemmisíti, úgy a tulajdont sem lehet korlátozni a központi hatalmak túlemelkedése nélkül. Minden igazán liberális bölcsészet első kötelessége tehát a tulajdon elvét egész fontosságában és kiterjedésében megerősíteni és szükség esetében megvédeni. A tulajdon legelőször a szerzésen alapszik; mit én készítettem, azt tőlem senki igazságosan el nem vonhatja, még akkor sem, ha azt tökéletesen fel nem használom, tehát takarékoság által vagyont szerzek, Ha a tulajdon, mint általam teremtett, feltétlen jogot képez, akkor azt másnak adományozhatom is; ha ez szabad — és ki kételkednék azon — akkor ajándékozhatom halál esetére is, és ezen esetben mindenesetre előnyösebb és igazságosabb, valamint célszerűbb a vagyon egyenlőbb felosztása végett, a család örökösödési jogát elismerni. Látjuk tehát, hogy a vagyon mindenekelőtt természeti tény; a tulajdon — mondja Stein a természeti lét feltétlen azonsága én velem; és csak annyiban, a mennyiben a tulajdon védel-

mere nagyobb hatalom szükséges, mint az egyes kifejthet, társadalmi tény.

Jules Simon e tárgy felett következőképen szól: „Penser, vouloir et manifester sã pensée par un geste; fai sous un pás de plus, modifier par ce geste une substance externe: tout cela n'est en quelque sorté que Texpension de la personnalité; ce pendant voilà une substance differente de moi et qui est atteinte. Je frappe, pour ainsi dire, á mon empreinte, cette substance dans laquelle et par laquelle ma volonté, ma pensée s'expriment. Elle devient mon oeuvre, non dans sa matière, car il n'y a que Dieu qui eréé; mais dans sa forme; eile devient du mérne coup ma propriété. C'est la nature qui veut cela; ma conscience crie; la loi nV peut rien. Quiconque me prendra cet oeuvre de ma pensée et de mes mains commettra une spoliation“.

És Dühring: „A tulajdon nem önkénytes intézménye az emberi társadalomnak, hanem ellenkezőleg úgy tekintendő, mint szükséges és törvényes kifolyása, és mintegy kiterjedése és folytatása az egyénnek. Ha gondolható volna az egyénnek elválasztása a tulajdontól és ennek felbomlása, anélkül, hogy az egyénnek integritását érintené, akkor épen a mag nem volna megsemmisítve, mert az egyén maradna és miután már ez magában véve tulajdon, a személyi talajdon önnönmagán, belső törvényének és szükségletének ezen alapvonása

szerint, ismét tulajdont kellene létrehozni; a tulajdon úgy mint a munka, az önség (Selbstheit) tárgyosítása. — A közvagyonra való vonatkozás, mint ez létezett és itt-ott még létezik, melyet a tulajdon megtámadó! a közösségességig, — mely azonban ismét vagyont állít, tudniillik államvagyonot — igazolására felhozni szoktak, épen a magántulajdont, mint egy magasabb műveltségi fok alakját tünteti fel. Mindenütt a köztulajdon csak kezdő és átmeneti pont volt a magántulajdonhoz és a népesség és életkülönféleség nagyobbodásával, mely az anyagi és szellemi birtok közöltetését, mozgékony-ságát, kiterjesztését és kicserélését követelte, a kö/ös tulajdon magántulajdonná fejlődött. Csak most hozatott természetes összekapcsolatba a tulajdon az ember akaratjával és képesítettet, mint anyagi birtok, Önérzület, szabadságérzület és faradalommal szerzett szükséglet, egy erős társadalmi szervezetet létre hozni. A tulajdonnak megszüntetése egyáltalában azon hatást vonná maga után, hogy az emberek, az anyagon kifejlődő mindennapi gyakorlattól elszoktatva, mint a delejtű, mely a vasat nélkülözi, elvesztenék fészerejüket, vagy hol az erély megmaradna, a társadalom kizsákmányolására hajlandókká válnának. — A család az ön fentartás legelső kiterjesztését foglalja magában. Nő és tűzhely láncolják az egyest az államhoz és az önzés a családi szeretetben kezd kiterjedni az

állam iránti ragaszkodással; a családban rejlik az átvezető út, a véges egyéntől az örök fajhoz; azért a családtól függ az állam, mely azt feltételezi.“

A socialismus és communismus néni valósítanák az egyenlőséget., és már Robespierre is belátá: *l'égalité des biens est ime chimère*. A mellett a termelés pangaua, az egyesek közti harc nem szünnék meg és az anyagi tért elhagyva a hatalom körüli verseny fölött folynék és a communismus a legnagyobb barbárság rendszerévé válnék.

A socialismushoz legközelebb áll a munkárai jog — *droit au travail*; — ez alatt hirdetője Blanc Lajos a munkáhozi jogot érté hogy minden ember láttassék el munkával. Ez az államnak közvetítését tételezi fel, állami műhelyeknek szervezését, hol a munka nélküli munkások dolgot és főleg jó bért kapjanak. Eltekintve attól, hogy ezen rendszer ékialtó igazságtalanságokhoz vezetne, a tőkés embereknek kizsákmányolásához a munkások által, még az államnak olyan tevékenységét és a munkának olyan szervezetét követeli, mely célszerűen és igazságosan alig kivihető. Azonkívül lehetetlen, hogy az állam a termelésre befolyást gyakoroljon, mert ha ő válságoknál — és akkor kétségen kívül segélyzése legszükségesebb — önkényével a termelés viszonyait még inkább megzavarná, keresletnélküli árúk előállításá által vagy

akár mily módon, akkor a társadalom a legnagyobb veszélybe sodortatnék.

Az ateliers nationaux eszméje — mondja Schäffle — a történet és a tudomány által legyőzeteft, úgy hogy azon álláspontból, mint a helyesből indulhatunk ki, mely a gyári gazdaság közvetlen állami szervezését bármily alakban is elveti.“

Hozzá járul még az, hogy ezen rendszabályok annál veszélyesebbek, mennél inkább hagyják el a tiszta segélyezés útját, a termelő rendszert megtámadják és rossz utakra vezetik. Amint ez történik, a droit au travail ellenállhatlanul a comniunisticai államhoz vezet, mely kénytelen alattvalóinak szükségleteiről gondoskodni, mely a szabad jog államot megsemmisíti és a tőke megtámadásához vezet. Emlékszünk azon esetről, midőn francia munkások egy idegen szántó földre mentek, estig különféle munkákkal foglalkoztak s aztán a föld tulajdonosához menvén, tőle bérüket követelték. Ez a droit au travail igazi világánál!

Mint a munkás osztályok emelésére szolgáló eszközt ajánlják mások a bérminimumot. Ezt is helytelennek találjuk. A bér, úgy mint minden árú, a kereslet és kínálat közti viszony által határoztatik meg, és ezen törvénynek működését még az államnak sem szabad gátolni. Ha az állam magasabb bért rendelne, mint az iparos adhatna, akkor megtámadja az egész termelő rendszert, melynek kö-

vetkezménye a socialis bukás. Mivel pedig bérminimum által nem csak az ipari cikkek, hanem az élelmezési cikkek is drágábbak lesznek, általa a munkás is mint fogyasztó, leginkább sújtatik.

Említésreméltó még azon modus is, melyet már több oldalról ajánltak, s melynek természete felett kétely nem létezhetik. A cérendszer visszaállítása. Eltekintve egészen megváltozott termelési viszonyainkról, a munka szabadságáról és korunk humanistiai vívmányairól, eltekintve végre a termelési módszerek oly gyors megváltozásáról, a céhek már azért sem állíthatók vissza, mivel iparunk mozgékonyaságánál, — mely a találmányok és gépek nagy szaporodásával az átmenetet egyik iparágból a másikba gyakran szükségessé teszi — ezen korlátokat nem lehet túrni; továbbá azért sem, mivel a céh a versenyt, melynek az ipari haladás nagy részét köszönjük, elnyomja; többet ugyattis köszönünk a versenynek (Concurrenz), mint a mit a céh terhes láncai nyújtanának; verseny nélkül a fogyasztók kizsákmányoltatnának a gyárnokok által; verseny nélkül a jószágok kiegyenlítése és szétterjesztése lehetetlen volna, a verseny tehát ez értelemben a conamunismus egy működését viszi végbe; verseny nélkül kevés gazdag élvezné a természetnényeket és a nagy többség azokat nélkülöznék; verseny nélkül minden új találmánynál rászedetnének a fogyasztók a feltalálók által, kiket

most a verseny kényszerít az árakat leszállítani; verseny nélkül a nemzeti vagyon csak lassan növekednék, míg a verseny a tevékenységet buzdítja; verseny nélkül a társadalomnak szüksége,- foglalkozások soha célszerűen nem osztatnának fel, és bátran mondhatjuk ezen okoknál fogva, hogy a munkás-osztályok is a verseny nélkül soha sem emelkedtek volna emberhez méltó létre, mert a felszámított körülmények nagyon fontos szerepet visznek a munkabér meghatározásánál.

Említendő még azon nézet is, mely a munkás osztályok emelését a részvevőség általánosítása által gondolja eszközölhetőnek. Nem lehet tagadni, hogy ez nagyon jó eszköz a munkások helyzetének javítására, hogy ez ajánlható és követelhető mindenütt,hol a munka jóságától, szorgalomtól és becsületességtől az anyagi eredmények függenek, de nem oszthatjuk azon véleményt, hogy ezen résztvevőséget kötelezőnek keil tenni, mert ez által a tőke a munkának vettetik alá, a munka, mely a veszteséget nem viselheti, előnyösebb helyzetet nyer, nem tekintve azt, hogy ez számtalan sok visszásságot, egyenlenséget gyáros és munkás közt szülne, az üzlet vezetését nehezítené vagy illusonussá tenné, a munkásoknak ok veteti énül erre is befolyást engedne és így rendezavaró közösségességhez vezetne.

Miután a javaslatoknak nagyobb részét vizsgálódás alá vettük, anélkül, hogy a munkásosztály

emelésére szolgáló általános gyógyszert találtunk volna, még két jelenséget a legújabb időből akarunk iiiogvizsgálni, melyek szintén a munkáskérdés megoldását célozzák és jelenleg a socialis kérdés fölött mondhatni uralkodnak. Mi itten csak az elvekkel fogunk foglalkozni, miután más helyen azoknak gyakorlati eredményeit már bővebben láttuk. Szólani fogunk tehát még Schulze Delitzsch és Lassalle által előidézett harcról, az önsegélyzés és államse gélyzésről.

Az önsegélyzés jelszava: „Selbst ist der Mann”. Az önsegélyzésnek eszközei a társulatok, melyek a munkást részint mint fogyasztót, részint mint termelőt segítem akarják. Ezen társulatok összpontosítják a munkások csekély anyagi erőit, hogy közös működés által céljaikat könnyebben és biztosabban érhessék el. Vannak egyletek a nyers anyag nagybani megszerzésére, úgy hogy a munkás is a nagy tőke előnyeit élvezheti s ép oly olcsó és nyers anyagot szerezhet magának, mint amaz. A fogyasztó egyletek feladata a munkást jó és olcsó élelmi cikkekkel, ruházattal stb. ellátni, míg azelőtt a munkás a szatócsra utalva, vagy drágán vett, vagy rossz árút kapott, vagy rász és drága áruval bírt. Az előlegezés! egylotek hitelt adnak a kis munkásnak, előlegeznek pénze ket s így szintén nagy fontossággal bírnak. A termelőtársulatok, — melyek azonban még igen

gyengén terjedtek — a munkásnak egyszersmind a vállalkozó szerepét adják, hogy a munkások a bért és a vállalat nyereségét élvezzék. Látjuk már ezen vázlatból, hogy ezen társulatok nagyon előnyösök, sok szép eredményt nyújtanak és a munkások anyagi és szellemi emelésére mindig nagy befolyással lesznek. Ezen társulatok által sok baj fog enyhülni, sok jó fog létesülni. De az associatióban dacára annak nem fekszik a munkásosztályok számára egy egyetemes gyógyszer. A társulatosság nem rejti magában a socialis kérdés megoldását, és tévednek azok, kik tőle minden üdvöt várnak. A munkásoknak nyújtott alkalommal, kis tőkét gyűjteni, vagy tápszereit olcsóbban bevásárolni, a tulajdonképeni tényállás nem változott. Mai állapotunk főbaja, a munkások társadalmi helyzete azáltal lényegesen nem változtatott, a munka és a tőke közti viszony ugyanaz maradt. A munkásnak bére megmarad azon határnál, melyet az élet fentartása és a legeslegsükségesebb szükségletek fedezése szab.

Az associationak főjellembonásai közé tartozik még az is, hogy azok tulajdonképen csak a kis kézmívest, ki a nagy ipari üzlettel versenyezni akar, segízi, tehát vagyonnal bíró embert, és nem terjeszkedik ki a tulajdonképi napszámosokra és azoknak emelésére. Ezeknek apostola lett Las-

salle Ferdinand. Ő zászlajára e szavakat írta: általános szavazási jog, államhittel és termelőtársulat, s ebben vélte a szabadításnak schiboleth-jét bírni. Ő kiindulván a tőke és a munka közti ellentétből, állítá, hogy a tőke a munkát rabszolgává teszi, ennek felsegélyezésére tehát nincs más mód, minthogy a munkás egyszersmind vállalkozó is legyen. Miután azonban a munkásnak hiányzanak azon tőkék, melyek ezen munkásvállalatok — termelő társulatok, Produktivassociation — vezetésére szükségesek, az államnak kell az illető összegeket előlegezni. Az állam pedig — monda Lassalle — addig míg benne a vagyonon osztályok, a bourgeoisie uralkodik, erre nem lesz hajlandó; azért ezt a túlhatalmat az általános szavazási joggal el kell törölni, mi által a hatalom a sokkal nagyobb többséget képző munkás osztály kezébe kerülend.

Termelő társulatok, általános szavazási jog és államsegély ezek a jelszavak, melyekkel a földet, a társadalmi világot sarkaiból ki akarja forgatni. A fő, hogy a munkásosztály saját vállalkozója legyen, mi által a munkabér és a vállalkozó nyereség között eddig fentartott elválasztó vonal elesik és helyébe a munkajövedelme lép. Az állam pedig e célra az eszközöket nyújtsa és erre az általános szavazási jog által kényszeríttessék. Lassalle agitatioja tehát első sorban politikai.

Lassalle-nak javaslatai keresztülvihetetlenek, s dacára annak, hogy nagy elvi jelentőséggel bírnak, jelenleg és a közel jövőben kevés horderővel fognak bírni. Először is az általános szavazási jog néni vezet oly feltétlenül olyan képviselőházhoz, mely Lassalle elveit vallaná; a nagy tömeg nem bír önállósággal: szép szavakkal ámíttatik már el, mennél könnyebben a tőkés emberek pengő aranyai által. De ha győzne is végtére Lassalle princípiuma, képes-e a végrehajtó hatalom — feltéve jóakarátát azoknak érvényt szerezni? Nem sodortat iiek a legnagyobb veszélyekbe és válságokba, nem pátolná-e a termelésnek szabad működését és kifejlését? Nem zsákmányoltatnék ki ezáltal a tőke, ki kényszerítve volna olyan vállalatok segélyzésere, mely őt megsemmisíti, koldus botra juttatja, minthogy ezekkel a verseny lehetetlen lesz; a mi természetes, mert a munkás vállalatok, támogatva mindig az államtól mintegy vaktában fognak termeltetni; evvel a munkások tehetetlen, henye praetorius cohortá elhagyván csendes műhelyeit, agitátorok lesznek. Említsük még azt is, hogy a gyári ipar nem minden téren meghonosítható; hogy a termelő társulatok a társak nagy értelmiségét, mely ezen osztálynál egyáltalában Még hiányzik, feltételezik, miután máskép az üzlet vezetése lehetlenné válik ott, hol a határozatok tan szótöbbséggel hozattatnának. A verseny végre

itt is fellépne és a termelő társulatok közt a legnagyobb keserőséggel folytatik.

Korántsem csatlakozunk Lassalle pártjához. De az államsegély nagy fontosságát és szükségét mi is védjük. A 19. század állama az érdekközöséget képviseli, s mint ilyen ne legyen kizárólagos bourgeoisie állam, mintsem kizárólagos munkásállam. Az állam törölje el mindazt, mi a szabad fejlődést gátolja, az állam gondoskodjék minden tagja jólétéről, emelje az értelmiség legmagasabb fokára mindazokat, kik a műveltség isteni jótétei! még nem élvezik, enyhítse azon káros befolyásokat, melyek az ipar fejlődését kísérik, gondoskodjék a gyermekek kiképzetéséről, a munkás segélyezéséről nagy válságok idejében, a személyiség teljes kifejtéséről, az associatio terjesztéséről, a teljes szabadságról; itten nagy tér nyílik az államsegélynek a munkások gazdasági és erkölcsi állapotainak javítására; és itt nélkülözhetlenül szükséges is.

Látjuk íme, hogy nem létezik olyan általános gyógyszer, oly általános elv, melynek alkalmazásával a társadalmi bajokat gyógyítani lehetne. Nem mondhatjuk Archimeddessel: adjatok egy pontot és a világot sarkaiból akarom kiforgatni! Ez az emberi természet különféleségével, a társadalmi alkatok gazdagságával ellenkezik. De el-

lenkezőleg azt mondjuk: Képezzétek ki az embernek minden sajátságait, fejlesztétek minden képességeit, növesztétek minden nemes, szép és jó szükségletét és bizton éritek el azt a célt, mit St. Simon, Fourier, Gabet, Babeuf, Buchez, Blanc, Owen, Schulze-Delitzsch és Lassalle eltévesztenek!

β) A nemzetgazdaság álláspontja e kérdéssel szemközt

Mi törekszünk természetöl^ éuyeket kifejteni, melyeket **az** ember legfölebb felhasználhat, de nem kormányozhat.

Röscher.

Elöbbi fejezetünkben láttuk a munkásosztály fejlődését a nagy ipari és társadalmi forradalmak befolyása alatt, melyeket a gépek fellépte és a francia forradalom jelzett; láttuk, hogyan törekszik a munkásosztály — az iparnak sokféle, az új korszakban részint újonnan teremtett, részint csak megerősített és megszabott viszonyai által kedvezőtlen anyagi helyzetbe szorítva — különböző utakon állapotján javítani.

Mielőtt már most kimondanék nézeteinket a munkáskérdés és annak megoldása fölött, még néhány pillanatig időzzünk kitünő nemzetgazdák véleményei és ítéletei mellett, annál is inkább,

minthogy ezek nem úgy, mint mások a kérdést csak a munkás és socialista álláspontjából szemléték, eltekintve mai nemzetgazdasági tersadal inunktól, nagy iparától és életviszonyaitól, hanem összhangzásba törekedtek hozni, az állambölcsesség, az erkölcs, a nemzetgazdász, mindenekfölött az emberiségnek előírt fejlődés nagy elveivel. Sok ép magot fogunk itt felfedezni és az igaz tudományos eszmék kincstárából — menten az ábrándoktól egyfelől; a pessimismustól másfelől — gazdag anyagot a munkáskérdés kielégítő megoldására találni.

Kezdjünk a jeles államtudós és nemzetgazdász John Stuart Mill-lel: ő figyelmét a tőkés és munkások közti viszonyra fordítja, melytől függ a munkabér magassága, s azért nagy súlyt fektet a népesedés korlátozására. Minden államszegély vagy a tőkének megadóztatása roppant mérvben gyarapítaná a munka-sokasodását és a gyermeknemzést, mi által a viszony a munkások kárára megzavartatnék. „Senkinek sincs jogában élő lényeket nemzeni, kiket másoknak kellene el-tartani. Képzeltető, hogy az állam minden megszületőnek munkát és kellő bért biztosíthat. Ha azt teszi, akkor az önfentartás törvénye, kötelessége és azon cél érdekében, mely miatt a korniamok léteznek, kötelezve vagyon, arról gondoskodni, hogy senki sem születettek beleegyezés

nélkül. Csekély munkabér elleni gyógyszer nem használ, hacsak a nép érzületére és életmódjára nem hat. Mert ízig ezek érintetlenül maradnak, minden kísérlet, még ha sikerül is, az ínségre jutottak helyzetén egy ideig segíteni, csak arra vezethet, hogy a gátak, melyek eddig a népesedést korlátozzák, letöressenek, s így csak akkor gyakorolhat folytonos hatást, ha a tőke a mozgalom serkentése alatt kényszerítetik, egyenlő gyors léptekkel követni. De lehetetlen, hogy ily fejlődés hosszú ideig tartson. Mihelyt megállapodásra jut, azon helyzetbe hozná az országot, hogy az egészen szegények nagyobb számával s kevesebb jómódúval bírna. Vagy ha ily állapot sokáig tartana, a jómódúak mind eltűnnének, mert a dolgok ezen alakulásához végre minden társadalmi rendelkezés jutna, melyek a népesedés természetes gátait elmozdítják, és helyébe nem tesznek mást.

Mac Culloch a míveltséget hangsúlyoztatja különösen s azt mondja: Nem túlzás az, ha állítjuk, hogy a nyomor és bűn $\frac{9}{10}$ része, melyek a társadalmat sújtják és eltorzítják, forrását a tudatlanságban leli, a szegények tudatlanságában azon körülmények iránt, melyek állapotjukat határozzák. Sok út jobb léthez nyílik azok számára, kiknek észbeli tehetségei gyakoroltnak; az jobban látja érdekeit, nem keres pillanati megelégitést későbbi

bánat rovására es nem zálogosítja el jövő életének munkáját kielégítő kárpótlás nélkül.“

Röscher nem ismeri el a socialistáknak vádjait s a felhozott bajokat inkább az emberek ügyet lenségének, mint az újkor nagyszerűi termelési fejlődésének akarja tulajdonítani. Mutatja, miként a gép semmikép sem oka a munkások rossz állapotának, „a legmagasabb határ, melyet a munkabér nem léphet át, munkájától függ, mely a gép által gyarapítottatik. A munkások számától függ, hogy a munkabér e határhoz közeledjék vagy tőle távozzék. — Különbözen nagyon téved az, ki azt hiszi, hogy az ipar bajai gép nélkül nem lehetségesek. Az ókorból nagy mérvű ártásokat ismerünk az egyiptomi bányában; ép úgy az előbbi kézművészség sem gátoltatja a lustaságot és erkölcstelenséget; a gyermekek akkor sem neveltettek jobban sat. Az eddig ajánlott segédszerek, mint socialismus, bérminimum, droit du travail és a kötelező résztvevőség igazságtalanok; mindnyájan communitarismushoz vezetnének. — Szemre lobbantja a munkásoknak csekély takarékoságukat; évenként 50 millió font sterlinget adnak ki Angliában italokra és dohamra s a takarékpénztárak többnyire a középosztályfilléreiből telnek meg. Az államsegélyt érintve így szól: Az angolok helyesebb fogalommal bírnak a szabadságról és nem jajgatnak mindjárt rendőri segély után. Szabadosság nem szabadság! Én kö-

vetkező elvet szeretném felállítatni: az állam köteles védelmező közbenjárásra, ott hol egy fontos érdek nem védelmezi önmagát. — Ő nem pártol semmiféle egyetemleges gyógyszert, mert „mennél általánosb valamely terv, annyival kevésbé gyakorlati“. — A termelő társulatokat sok esetben előnyösöknek tartja, különösen ott, hol néhány derék munkás egyesül; de aggodalmi következők: 1) Miután az iparban a munkás csak keveset nyom s a munkások csak garasokat tehetnek félre, lehetetlen a verseny a nagy tőkével; mert kell 2) hogy a munkások tőkéje fedezeteeltartáuk költségeit, 3) hogy nyeresémet hozzon a tőke nagyobbitására, 4) hogy fedezze az igazgatási költségeket, 5) hogy jutalom-alapot (Prämien-Fond) szerezzon, hogy a hitelezők netaláni hitelzavarok ellen biztosítva legyenek: ezek mindenesetre nagyon bonyolult műveletek. Végre a vállalat vezetése mindig veszélyes kezekben van. midőn az egyenjogosultak nagy tömegében a határozatok tán többség útján hozatnak, mert az ügyesebbek könnyen ragadhatnak magukhoz minden hatalmat s lenyomnák a gyengébbeket ismét bérmunkások szerepére.

Röscher az iparos viszonyok természetszerű, kedvező fejlődését reméli, s ily szép szavakkal fordul a pessimisták jajkiáltásai felé: „Ha egy nép a míveltség átmeneti pontján áll, minden

viszonyai alulról felfelé tekintve legtisztább rózsafényben mutatkoznak. Azonban midőn a magasabb fejlettségi fok el van érve, észreveszszük, hogy e földön nem létezik zavartalan boldogság. Nem sokára felejtjük a régi állapot terheit s a jelenkor súlyát mélyebben érezzük. Ekkor a rövidlátók és kétségbeesettek azt tanácsolják, rontsuk le a culturát, hogy vészes magvai gyökeresen kiirtassanak: oly tanács, melynek veszedelmességét csak keresztülvihetlensége múlja felül.

A német nemzetgazdák közül, kik tüzetesen foglalkoznak a munkáskérdéssel, említjük Schaff - lét. Hogy ő ment minden előítélettől s a mai ipar bajait jól ismeri, mutatja azon mondata: A küzdelem bér és nyereség, munkás és vállalkozó közt tetteleg súlyos bajokat mutat fel. Sok munkás éhezik itt, amott megfuladnak fényűzés és gazdagságban: ezek még mindig kiáltó ellentétben állanak egymáshoz. A modern iparosság és a szabad verseny rendszere a fehér rabszolgaság és dívó hűbériség egy nemét tartalmaznak oly mérvben, hogy ez dacára minden emberi lét hiányosságára és a gazdasági fatuin végzetességének, kell hogy em béri törekvés által korlátozható legyen. És ezen javítást eszközli nemcsak az egyes mint szerencsejének kovácsa, de kell, hogy a társadalom áldozataival is eszközöltessék.“

De Schäffle óvakodik a socialdemokratiától s sokszor világosan fejezi ki: A socialdemokrata világfelfordulásnak egészen más emberi természetet teremteni kellene. A fejlődés a rabzolgaságtól az újkor társadalmi, politikai és gazdasági democratiájáig nagyobbára alapszik a munkaerők könnyített forgalmán piacról piacra, tartományról tartományra, oly társadalmi állapot előállításán, melyben kötött viszonyok nélkül a munkás és munkaadó közt, amaz mindenkoron remél munkát találni, emez szolgáltatot szabad cserében. — Csakha egyrésről a munkaszerződvények dívó elosztása a bér és nyereség segítségével a munkásokat szükségkép mindig megrövidíti: s ha másrésről Lassalle socialdemokrata javaslata képes volna a közös munka nyereségének igazságos elosztásánál kikerülhetetlen hibát (Fehlergrenze) szűkebb ingadozó határok közé szorítani, csak akkor kellene a vállalkozó-nyereséget igazoló bourgeois nemzetgazdaszatnak a munkások nemzetgazdaszatának hódolni.

Schäffle a Lassalle által ajánlt államhitelt mint egészen célszerűtlent elveti, így szólván: A társadalom gondossága általánosb és behatóbb népoktatásra általánosítja oly jól mint semmi egyéb a képességet, vállalkozni s visszaszorítja a tőkenyereséget a szabad verseny szabadelvű principium útján természeti határába.“ Ő helyesli a

termelő társulatok jótékony befolyását, de nem ismeri el azok általános helyességét és szükségét az ipar teljes átalakítására. Ezeknek istenítői ellen felhossa, hogy a termelő társulatok sem szüntetik meg az oly nagyon kárhooztatott versenyygést, hogy ezek kormányát szükséges korlátlan hatalomra bizni, hogy a hitel működései felette nehezítettnek, vé^re a munkások felvétele és elbocsátása, a munkamennyiségek becslése jövedelmök szerint sol hátránynyal és bajjal jár. „A mennyiben emberi hatalom; óvatosság és szervezés a gazdasági fatnm hatalmával szemközt tekintetbe jöhet, ueni hiszszük, hogy a gyártársulatok előtt: fatumnak szűkebb körre kellene zárkóznia

Kiemeli iparunk nagy előnyeit, mely már magas tőkésítése által igen termékenyyítő; kiemeli a tantieme adás elterjedt szokását, a bérconjuncturákat, melyek oly gyakran kedveznek a munkásoknak sät. A gyermekek munkájáról következőképen szól: „az éretlen gyermekmunka mellözése a gyárakra nézve minden hátrány nélkül vitetett keresztül; a szaporított és javított gépek általi helyettesítés pedig nemcsak nem idézé elő a munkások számának csökkenését, de különösen nz érett munkások kétszeresítését és evvel kapcsolatban áll a munkabérek tetemes emelkedése, mely egv 35 évi időszak alatt tagadhatatalnul a növekedő gépmunka által bekövetkezett Az tétlen munkaerök teljes mellöztetése természetesen csak lassanként a gyár-

nokok és munkásszülők emelkedő erkölcsi és szellemi míveltségétől várható“. — Nagyon dicsén az associatio elvét, mondván: „Az associatio, mely mint az iparos társadalomnak sajátos, hatalmas tüneménye mindenki által elismertetik, de kevesek által alaposan megismertetik, képezi a gyári társadalomban a szabad egyesülés elemét, mely a társadalmi egyéniség eleméhez járul, valamint a gyárban az egyes elemek külön kiképzése és szabad egyesülése egymást feltételezi. Mély értelemmel bír azon szó, hogy az associatio az újkori kebelzct (Corporation); az associatio megkülönböztető jele a gazdasági kebelzettől, az ókori erőseo elzárt, nem az újkori, laza céhtől épen abban áll, hogy az egyes tagokat mint egyéni önállókat felveszi, fenntartja személyiségöket, nem semmisíti azt meg a testületi élet közönyössége és feshessége által, nem zárkózik el helyenként, nem absorbeálja az embert egész társadalmi élete szerint, hanem egyfelől céljait sokszorozza, másfelől tagjait, tahi-dén osztály-, hely- és foglalkozási nemből össze-gyűjti; benne mindenütt az egyoldalúság a sokoldalúsággal, az egyéni, társadalmi szbadság és ön-felelőség a sokféle rendi közvetítőség és elágazó közös cél elérésével áthatják egymást. A laudato-res temporis acti megcsonkított corporationak nevezik; sokkal nagyobb igazsággal pedig a ki fejlődött érett céhnek, a gyári korszak kebelzeté-

nek tekinthetjük, melynek gazdasági sajátosságát, egyéniségét és szabad egyesítését feltételeiben és valódi alakzatában képviseli.“

A kormányok befolyására nézve a gazdasági viszonyokra, a következőt olvassuk Schöfflében: A kormányok igazzal kerülték azon socialistikai szírtet, még a legártatlanabb philanthropicus alakban is, a gyárnokokat az aggkor-, betegség-és más szerencsétlen esetekben segélyző hozzájárulásra kötelezni. A tapasztalás teljesen igazolta ezen politikát. Míg ily módú kényszerítés mindenestre sok akadályt gördített volna a nemzeti ipar kifejlődése elejébe, addig biztossági díjtartalékok (Prämienreserven) alakjában állandó munkások számára, továbbá önkénytes járulékok által a munkások pénztárába, olcsó éő jó tápszerek- és ruh ázásra irányzott gondosság által a gyániokok részéről több tétetett, mint törvények által lehetett volna erőszakolni. Ezen szabad részvét azon tovább és tovább terjedő tapasztalás- és meggyőződésből ered, hogy drága, magasabb anyagi, erkölcsi és szellemi szükségletmértéket ismerő munkások még magángazdasági- így is előnyösebbek, mint szegényes és olcsó béresek. Nincs jótékonyabb a legújabb angol nemzetgazdászati irodalomban, mint ezen mondat, mely különben csak új jelensége azon régóta fennálló tapasztalásnak, hogy a rabszolga-munka kevésbé előnyös mint a szabad munka.“ — Különben ki-

vánja, hogy az állam hathatós segélyzés által mentse meg munkavagyonát rendkívüli esetekben. Ily esetek 1) sok munkás munkaképtelensége, 2) a nemzeti munkaerő gyengülése, midőn egy jó munkásrend bér-ínségkor vagy tönkre jut vagy egészen elenyészik.

Halljuk még a híres Huber szavait: Minden bővebb leírás és minden további bizonyítás nélkül, a nagy polgárisait országok munkás osztályainak socialis nézetét, hangulatát, véleményét és törekvését illetőleg, a pseudo-conservativ pessimismus ellenében azon biztos állítást nyilváníjuk, melyet általános bein omas után velünk együtt még több szakértő oszt: „mint osztály, és némi egyéni kivételekkel akarják helyzetüket kétségen kívül javítani és különösen birtok által, ha lehet földbirtok által biztosítani; de közönséges viszonyokban és mindennapi hangulatukban korántsem akarják azt mások jogai, érdekei és birtokai rovására. A társadalmi forradalom tehát korántsem törekvésük célja, még kevésbé a politikai forradalom, melynek hasztalanságáról kívánalmaikra nézve eléggé meggyőződtek. Ámde, ha már az egyesek vagy az osztály helyzetének ilyen emelését és javítását ki fejező kívánatot mint forradalmi akarnak elítélni, evvel eleget mondtak. De ezen ítélet más osztályt ép úgy illet, mint a munkás osztályt, csak hogy ez utolsónál sokkal inkább mint minden másnál ezen

törekvés, az egész életmód viszonylagosan magasabb színvonalra után első feltétele már csak az alacsonyabbnak megtartására célzó törekvésnek, és önálló erőlködésnek. Ha azonban azt kérdezik: mily utón és mily eszközökkel gondolják közönséges viszonyok alatt társadalmi célkat elérni? erre csak azt felelhetni: e felett egészben véve ép oly kevésbé jöttek tiszta és gyakorlatilag sikeres meggyőződéshez, mint azok, kik a magasabb osztályból részint mint vezetők és tanácsadók rátoroltak magukat, vagy mint vádlók ellenük felléptek. Mindenesetre azonban hajlandóknak mutatkoztak azon kísérletekben, melyeket tettek, vagy melyek iclett tanácskoztak, olyan utakat választani, melyek nek Haller-féle doctrinairek által ajánlottak, ép úgy mint akármi ismeretes vagy véleményök szerint követhető út. Itta a socialisták és oomrautisták tanai tért és tetszést futólagosan találtak, sikertelenségök mindenütt egyenlő közönyösséget szült. Ama tapasztalatok tehát nem tanúskodnak egy határozott valókoaság melleit sem az egyik, sem a másik oldal felé. Bizonyítják, hogy meg teljesen valóságos gyámoltalanság létezik, melyről méltán feltehetni, hogy a segélynek, valódi üdvös tanácsnak és előmozdító tetteknek akármi oldalról, a párt vagy tan akármi jelszava mellett megközelíthetlen nem lesz. Ez azonban nem zárja ki azt az eshetőséget, hogyha ilyen minden osztályok és

közületek érdekei és jogaival megférhető segély semmiféle oldalról nem kínálkoznék, akkor a gyámolítást szükeglő osztályok jövöben is általános csábítás, ámitás és lazítás idejében készek lesznek részökre is a bünök és balgatagság poharát csordultig megtölteni és roszt utakon elismerni azt, mi igazságos úton elérhetlennel látszott. Valamint minden osztályban, úgy ebben van egy forradalmi elem, és ha ez az általános ingerültség által elragadva felpezseg és a tömeget emeli, akkor tér méztesen a társadalmi forradalomhoz fordul, mely egyedül mutatja a megvetendő és illusorius utat ezen osztályok nagyon is jogosult céljához⁴

Idézem meg egynéhány francia nemzetgaz Jász nézeteit. Say, azok legjelesbike nem élte meg a munkás mozgalmakat, de ő is cáfolja már sikerrel azon bal vélemény t, mintha a munkások a gép által kenyerüket elvesztették volna; említi, miként ajabb időben épen oly országokban legszegényebbek a munkások, hol még nem alkalmaztatnak gépek sat. Ily értelemben Rossi is védi a gépet: „A gép behozása fokozza a munka keresletét, így rögtön kimondva, paradoxonnak latszik lenni ép bővebben kifejtve, ellenállhatlan igazság által olcsóbb lesz a termelés; az olcsóbb a fogyasztóknak takarít. A fogyasztóknak ezen megtakarítása, akárhogy használva, mindenkor növeli a munka szükségletét. A gépek tehát érle-

lik a munka keresletét, s így a bér emelését eszközözik.

Sismondi is osztja ezen véleményt. Ő tanácsolja, hogy a gyámokok gondoskodjanak a munkások öregségében és betegségében. Korlátlanul vem oszthatjuk ezen véleményt. A munkásnak ily esetben urához kötve kell lennie, s ez nem egyéb volna, mint a glebae adscriptio az iparra alkalmazva, és akadályozná a szabad szerződést.

Említjük Wolowski szép szavait is, melyeket a párisi nemzetgazdászati egyletben monda: „Le veritable moyen de diminuer les heures de travail et de rehausser les salaires, c'est d'augmenter et d'améliorer la masse produite. Rien ne tombe du ciel, ni salaire, ni ouvriers, ni loyer du capital, ni profit de rentrepreneur. Sous Ferapire de lois justes et égales pour tous, comme celles qui sont appliquées clans la société moderne, une repartition equitable se fait entre tous ceux qui contribuent á Foeuvre soit par le commerce direct des bras, soit par la pensee, qui prévoit et qui dirige, soit par les reserves ét les instruments mis en liiouvement Four augmenter le produit, il faut améliorer le ti avail offert en développant Finstruction et Fhabilité des ouvriers, il faut accroitre le travail demandé en excitant Tespi it d'entreprise par la seeurite, et en multipliant Fappel au travail par Fextension du capital. La loi de Foffre et de la demande

exercera toujours une influence souveraine sur la marché, mais eile n'est point une loi fataliste; si rien ne peut modifier le résultat une fois que les deux termes données se trouvent en presence, on peut agir sur les deux termes, améliorer le travail ofiert, aecroître le travail demandé, alors une autre résultante permettra de répondre aux désirs legitimes la liberté et Faccord amèneront ce que ne sauraient produire la eontrainte ét Fantagonisme. Baudrillart végre így szól: „À des moyens en vicieux, la science économique, sans avoir la prétention cbimérique de détruire tons les manx, substitue des remèdes, mieux entendus, puisqu'ils sōnt puisés dans la connaissance de la nature humaine ét da us Fétude approfondie des phénomènes industriels, des remèdes plus certain puisqu'unc experience déjà étendue permet d'en apprécier la valeur. Ces remèdes, elie les tire du respect mërne et du développement des besoins que Dieu a mis dans Fhomme, des principes, dönt il a doté sa pensee et des vérités qu'il lui a donné d'apercevoir, de la liberté dönt il Fa doué, du sentiment de ses droits, qui y prend sa source, du sentiment de ses devoirs qni én est le contrepoid et la limité. Ces remèdes, eile les résument particulièrement dans un mot: liberté du régime Industrie L C'est cetté liberté tant maudite sur la fői d'inconvénients accidentels et passagers dús eux-mêmes

le plus souvent moins a Implication de la liberté économiques qu'aux attentes qu'elle subit encore, c'est la concurrence qui établit l'ordre dans la production industrielle, en même temps qu'elle y fait circuler la vie et qu'elle en multiplie la puissance. C'est elle qui attire le travail dans les lieux et Sans les carrières ou il fait défaut et qui pousse les capitaux à rechercher les industries on ils peuvent recevoir un emploi fructueux, bientôt profitable à la masse. C'est elle qui limite les uns par les autres les prétentions des capitalistes et qui régule les taux de leur profits, non d'après les exigences de leur avidité, mais et la quantité de leurs services. C'est elle, qui en augmente la somme des produits, augmente les débouchés, multiplie les ventes et les achats, associe les industriels non pas seulement d'une province à une province, d'un royaume à un royaume, mais du continent à l'autre. C'est elle qui tend sans cesse et qui réussit davantage à surmonter les obstacles s'affaiblissant toujours et reculant sans cesse en tirant la juste rémunération des Services, à l'exacte balance entre l'offre et la demande, à la participation plus forte du travail, aux bénéfices à l'élévation du salaire nécessaire dans lequel se trouve comprise de plus en plus la rétribution exigée pour procurer au travailleur les moyens de culture, qui en font un être intelligent,

comme les joies de famille, qui en font un être moral. Sous l'empire de quels mobiles, de quels principes s'est opérée et s'opère cette pacifique révolution, due à Faction continue du travail et du capital? Sous l'empire de ces mobiles et de ces principes de l'ordre intellectuel et moral., présidant à la venue du monde de l'industrie et eux mêmes alors faibles et naissant à peine. C'est grâce à ces principes que le travail s'est perfectionné dans ses moyens, accru dans ses effets, que le capital s'est formé, augmenté, répandu et qu'il a permis par un juste retour à ces nobles principes, émancipés par la propriété et par le loisir du joug de la matière, à la fois de s'élever au niveau, et de se développer chez un plus grand nombre de nos semblables.

A mesure que l'homme continue à se développer continue individu animé de besoins énergiques et variés, renfermés toutefois dans les limites de l'honnête, qui n'est lui-même qu'un de ces besoins sublimes de notre nature, destinés à épurer et à modérer tous les autres, la production suit une marche ascendante. A mesure qu'il se perfectionne comme être sociable, c'est à dire à mesure que les haines de classe à classe et de peuple à peuple s'effacent pour faire place à des sentiments plus bienveillants et plus justes, la distribution des produits s'opère avec plus d'égalité comme avec

plus d'abondance eritre les individus d'une meine nation et entre les membre divers de la famille Immaine.

Záradékul ezen idézetet a „Gegenwart“ 1856. évi „die Lage der arbeitenden Classen“ című cikéből, melytől nem tagadhatjuk meg a munkáskérdés mély felfogását: „A dívó ipar elemei, az új termelő erőket hozta be a társadalomba, s mielőtt ezen új elem a régi viszonyok közt feltalálja egyensúlyát, míg a munkás csoportok a legmagasb fejlődést érték el, akkor vége lesz a zavaroknak, akkor a munkások és munkaadók közti antagonismus megszűnik, akkor a termelő az egyik iparágban egyszersmind fogyasztó lesz a minden más ágakban készített cikkeknek s közös érdekük nem többé az egymás elleni harc, hanem közösen egyesülve a termelést a legmagasb fokig emelni.“

EREDMÉNY.

A ki a legjobb népgazdaság eszményképét akarná kidolgozni, annak — hogy tökéletesen igaz és egyszersmind gyakorlati is legyen, ép annyi különféle eszményképet^ kellene egymás mellé állítani, mint a hány különféle népsajátság létezik; sőt ezekből H minden évben új kiadást kellene rendezni, mivel a népek minden változásával és szükségleteinek változásával az illető gazdasági eredménykép is változik

Röscher.

Nincs rendszer oly tökéletes, setn intézkedés oly jótékony, mely olykor hátrányos nem lenne és minden cselekedetünket a hiányosság kárhozata kíséri. Mi nem vagyunk ócsárlói az iparságnak és még sem titkolhatjuk, hogy épen a műipar szédelő magasságában — p. o. az angol műiparnál, — mely reánk oly nagyszerű benyomást tesz és valóban nagyszerű bizonyítványa az angol tevékenységnek és kitartásnak, egyszersmind a legnagyobb veszély is fekszik Angliára nézve. A veszedelem a minden egyéb iparágat elnyelő műpar túlsúlyában, a városokban aránytalanul összehalmozott népességben és a vidék mindinkább fokozódó elnéptelenedésében rejlik. Németországban legfontosabb iparágaiban nem a szám-

ban is kevés magasb osztályúak a városnak legjobb vevői, hanem épen a falusi népség. Az angol műiparnak pedig nincsen megfelelő mezei népessége; a 18. század végén az ipari népség a földművelőhöz ezen arányban állott 1: 2, most pedig több mint 1:1. A külföld keletére utalva, a legnagyobb bizonytalanság, sőt veszélynek van kitéve. Minden kereskedelmi válság milliókra hat vissza, kik az orsó és szövőszék mellett Angliának nagyságaért fonnak és szőnek; távol világrészekben történő pangása a kereskedelemnek irtózatossá nyomorított idézhet elő az angol munkásokra. A munkabérek a létminimumra szállítatnak le s itt tartózkodnak, míg végre a tőke nagyobbodásával a kereslet munkások után emelkedik és így közvetve a napi díj is magasbra emelkedik. Azért is általában azt mondhatni^ hogy mindenütt, hol a munkabér emelését kívánják, mindenekelőtt a tőke nagyobbodása szükségeltetik; minden akadálnak el kell háritatni, melyek a szabad közlekedésnek és a termelő tevékenységnek korlátozása által, ama nagyobbatásnak útját állják: mint korlátozása a kézműnek, a szabad költözködésnek, a kereskedésnek, a hitelnek, az egyesülési jogoknak, végre indirect adók, melyek lényegöket tekintve, nem egyebek, mint pénzbüntetések, melyek által a legkülönbébb termelési tevékenységek megterhelhetnek.

De a tőke felhalmozása és evvel a terme-

lésnek emelése csak egyik oldal; a fő az, hogy a termelési mód által több állíttassék elő. A kormányok mind a két irányban igen sokat tehetnek a munkás osztályok emelésére, egyrészt, ha az adó által nem von el roppant összegeket a gazdasági üzlettől, másrészt a/on korlátok mellőzése által, melyek a termelési tevékenységet lépten nyomon feltartóztatják. Az államnak kötelessége gondoskodni, hogy senkinek joga csorbát ne szén védjen, hogy dolgozhassék szabadon. Az ipari üzlet, a költözködés és kereskedés szabadsága a feltételek, melyek alatt a munkásnak joga nem séítetik meg, és a tömegnyomor, melynek a munka sok annyira ki vannak téve, lég-könnyebben eliea súlyoztatik. Hogy pedig a munka alkalomhoz a munkaerő is járuljon, jó neveltetésről kell gondoskodni, vagy jobban mondva el kell törölni azon korlátokat, melyek eddig a józan felvilágosodást és nevelést akadályozák. „L'ignoranceest Tennem i de tout le monde“ mondja helyesen Batbie, s ezen ellenséget legyőzni csak az állam bőkezű segítségével fog sikerülni. Míveltség által a munkások gondosabbak, ügyesebbek és termelőbbek is lesznek; elmaradnak a könnyelmű házasságkötések; előre gondoskodnak és áldozatokat hoznak a jövő biztosítása végett; a növekedő erkölcsi erő edzi az élet viszontagságai ellen, mivel továbbá a mívelt munkásnak az átmenet az egyik iparágból a ma-

síkba könnyebb lesz, nem árt neki többé oly any nyira egyik vagy másik iparágnak pangása, ő nem lesz többé ellensége a termelést könnyítő találmányoknak, gépeknek, nem ellensége a haladásnak. Az állam segélyzése szükséges továbbá még az egészségi ügy terén; ennél fogva a munkaórák rövidítését, a gyermeki és női munkának korlátozását kell eszközölni, fontos különösen e tekintetben a tiszta lakásokról gondoskodás, egyrészt az e célra összeálló részvény- és más társulatoknak kedvező feltételek alatti engedélyezése, sőt a hol szükséges államgarantia mellett, másrésztől szigorú felvigyázat a gyári és lakási tisztaságra. — Az állam mozdítsa elő az asszociációk életbeléptetését, mi különösen egy liberális egyesületi törvény által történhető, különös esetekben még kényszerrel is használjon és kötelezze a munkásokat jótékony egyletek tagjává lenni, mint ez a bányai munkásoknál áltáljában divatos; a könnyelmű házasságkötéseket is ilyen könnyű módon lehetne korlátozni, ha a helyett, hogy mint most a házasodó pár köteles egy bizonyos vagyont felmutatni, azontúl köteles volna, segélyző egyletekbe lépni. Végre köteles az állam nagy válságok idejében, munka hiányában ténylegesen segíteni, de csak átmenőleg és úgy, hogy a munkás szolgálat után vágyódjék és ne essék állandóan az államnak terhére; az pedig így éretik el, ha az állam

ilyen esetben is ingyen semmi segélyt nem ad, hanem csak szolgálatért, munkaért és akkor is csak a legalacsonyabb bért szabja meg.

Látjuk, hogy az államnak, akkor is ha az önszegélyezés teljes kifejtése sikerül — és azt szükésesnek tartjuk — nagy tér nyílik a munkás osztályok gazdasági és erkölcsi állapotjának emelésére; hol ezen működése hiányzik, sok hiányzik. Az államsegélyezés támogatása mellett az önszegélyezés is jobban és szebben fog virágozni, mert ez amától feltételeztetik; hol p. o. a szabad egyesülési jog, és mindazon jogok, melyek az associatio és annak fejlődésével összefüggésben állnak, a törvény korlátozásának alá vannak vetve, ezeket el kell távolítani, legalább mennyiben a kebelzeti (genossenschaftliche) egyesületeket illeti. Már az államnak erkölcsi támogatása is nagy haszonnal lesz. Tehát csak akkor, ha az önszegélyezés és államsegélyezés karöltve járnak, lehetséges lesz a munkáskérdés megoldása. A törvényhozás lerombolta a társadalmi önállóság főakadályait, megszabadítá a munkavevőt és ezért kötelessége, a társadalmi nehézségeket is, melyekkel a munkásnak új állásában küzdeni kell, mindenmódoni segély által legyőzni.

De a jog és kötelesség is a nyilvános életben részt venni — a Svajciban már légóta elismert és Angliában is lassan-lassan bevéve — adassék meg

a munkásnak. Eltekintve minden polgár jogos igényétől, a munkásnak érdekeltsége a nyilvános ügyek iránt, sok erkölcsi előnyt nyújtana. Akkor a népség jelentékeny része többé nem vész el a kenyér utáni gond miatt, a politikai és honfiúi érzület, a község ügyébeni részvét nem fog többé elenyészni, elnapszámosodni, elfonódni; nem fojtatik el a közélet minden nemesebb érzülete a gyárterek fojtó levegőjében, nem hal el az önállóság és becsület minden paránya az alárendelt munkahozói szokalom által, az ember nem öletik meg a munkásban és ha munkája még oly csekély, Ő nem aláztatik le az állathoz, az emeltyűhez, kerék- vagy géphez.

Említettük már és ismételjük, hogy a munkás osztályok emelése mindenekelőtt azoknak nagyobb műveltségétől és erkölcsiségétől függ, ez a kettő a legjobb fegyver a tömegnyomor, a starvatio ellen és ha szükséges erre példát felhozni, emlékeztetünk csak a quäkerek szigorú erkölcsi felekezetére, kik között szegény ember nem találtatik. Jó népiskolák, önképző egyletek, célszerű népirodalom ezek hatalma tényezők a socialis kérdés megoldásánál. Ezeknek hatáskört kell szerezni és meg vagyunk győződve, hogy a munkások erkölcsi emelése is azáltal sikerülni fog. Ide számítjuk a takarítás szokás elterjedését és helyesen monda Laroche foucauld: il est beaucoup plus important

pour le pauvre, de lui apprendre à dépenser moins, à faire quelques économies, que de lui donner plus à dépenser.“

A középosztályok jótékonyága és méltányossága, a gyárnokok jó bánásmódja, a fényűzésnek és dőzsölés józan megszorítása is közre fog működni a munkás osztályok emelésére. Tanuljanak azon egyszerű polgártól, ki 15 millió forintot fordított a szegények segítésére, míg egy németországi fejedelem kegyelmében 20 tallért adományoz azoknak vagy istállójából két döögöt ajándékoz a meiningeui szegények ételmezésére!

Ezen tényezőktől, az értelmiség haladásától, a takarékossság nagyobbodásától, az associatio uralkodó eszméjén alapuló egyletektől, melyek a munkást mint fogyasztót és termelőt, mint gazdasági és erkölcsi lényt emelik függ a jövőben a munkások java és jaja.

De még egy fontos gazdasági tényezőt kell kiemelni és ez: a munkáspiac és consolidatioja. A munkáspiac még nem fejlődött egészen. Csak ba ez annyira lesz szervezve és rendezve, hogy az a mi a munkásokat és a munkát, egy különös iparágban megtámadja, azonnal visszahatást gyakorol a munkásokra és a munkára más iparágokban, annyira, hogy Anglia vas- és szénkerületeiben dolgozó gyermekeknek strike je az iskola érdekében, nem fog leveretni gyermekek által, melyeket a

szülők más kerületektől átengednek, ha tehát a felnőttek munkája nem veszélyeztetik többé sem a gyermekek versenye sem más által, akkor a mún kabérek kedvezőbb állandósága be fog lépni, és a munkabér legalább a munkások egymás közti versenye által többé nem ingattatik meg. Eddig a munkapiac versenyét kizárólagosan a munkaadó kormányozta: a munkások csak egymás közt versenyeznek, soha — vagy csak egyes esetekben és a munka szükségleteibe való okszerű belátás nélkül — a munkaadóval is. Nagyon is tudatlanok, gyámoltalanok, semhogy ezt tehetnék, láthatáruk nem terjed a gyárváros sorompóin túl, nem tudnak semmit a világpiacon viszonyairól, azokat tehát fel sem használhatják és íinig a kedvező körülményeket észreveszik, többnyire már késő. A gyámok tudja szabályszerűen, mikor kell a bért leszállítani, mikor emelni; a munkás nem tudja, legritkább esetben találja a kedvező pillanatot, hol a bérnek felemelése kényszeríthető, mivel a körülmények által lehetséges és ugyanazon okokból ellentáll ismét a bér olyan leszállításának, mely a körülmények által parancsol tátik; ezen időszerűtlen ellentállásban és ilyen idétlen semlegességben rejlik szomorú helyzetének főoka. Adjátok csak a munkásnak a kellő míveltséget, hogy helyzetét és a munkáspiac körülményeit megértse, adjátok neki olcsó közlekedéssel az eszközt, azokat felhasználni,

azaz a lehetőséget azon helyet elhagyni, hol munkásokban bőség és tőkében hiány van és oda vándorolni; hol munka kerestetik; és látni fogjátok; mily gyorsan fog a századok óta uralkodó nyomora a munkásoknak minden államsegély és socialismus nélkül mythossá válni, a kétoldalú verseny hatalma által. A munkaadó nem fogja többé a kedvező körülményeket egyedül kiaknázni; a munkás is fogja nyereségét venni és a veszteséget ép oly könnyen elviselni; mint a tőkés ember. A tőke és a munka közti viszony a haladó polgárisoddással kedvezőbb lesz; mert a munkaeszközök szaporodásával a tőke is tetemesen nagyobbodik. A kérdés csak az; hol találni az eszközt; melylyel ezen tőkék méltányos elosztása ki vihető és ezen esz köz a munkások kirniveltetese, mozgékonyítása és szabad versenye.

És tettel csak olyan változások javíthatják az összes munkás osztály helyzetét tartósan, melyek az egész népre nézve hasznosak: a nemzetgazdászati emelkedő termékenysége; a tőkék nagyobbodása; a műiparos középosztályok növekedése, magasabb míveltség és a munkások munka- és jellemtehetsége (Roscher).

Ezen reformok befolyással lesznek a standard of life, a munkás életszükségleteinek szaporítására; mi ismét egyik a leghathatósabb szerekek helyzetük javítására. Az életszükségletek nagyobb

bősége első lépés a civilisatio felé. Ha valamely országnak lakosai avval elégednek meg, mi életlik fentartására okvetetlenül szükséges, akkor csak a legkevesebb munkát fogják végezni, helyzetük javítására folytonos és tartós erőltetések nem tesznek, és miután szaporodásuknak kevés vagy épen semmi gátat nem állítanak, számuk inkább növekedvén, mint létszerei, a legborzasztóbb nyomói fog reájok bekövetkezni. Hogy ily nép vadságából kiemelkedjék, legelső követelmény, őt helyzetével elégteleníteni. Amint aztán szükségleteinek mérve nagyobbodik és az ember oda jut a kényelem bizonyos fokát szükségnek tekinteni, fejlődnek a takarékoság és önkorlátolás szokásai és az anyagi haladás kezd. De az embereknek lehetlen, evvel szükségleteiket kielégítem. A kényelem látatára mindinkább tágul, minden kielégített kívánság másokat kelt és úgy mindig új és új erőnégfeszítések tétetnek és evvel — a társadalom fejlődése biztosítva van. És ezen elv, mely a polgárisodást teremti, teremti a szabadságot is, szabályozza és ápolja az erkölcsöket. A szegényebb osztályok megszűnnek uraik eszközei lenni, miután a nagyobb gazdagság következtében a kereslet munkúj ok után nagyobbodik. A nemzetgazdászat által kárhozatos rabszolgaság eltűnik. A munkásokra süttött bélyeg félre vettetik, a háború mint esztelesség és a despotismus mint a magánjogba tett

rab tekintetik. A közös érdek érzülete egyesíti a társadalom különféle rétegeit azon meggyőződésben, hogy minden népnek munkaerejét azon termelési ágra fordítania kell, melyre a természet utasítja. Az iparos foglalkozások befolyása alatt a szenvedélyek elfojtának, a hadi szokások elfelejtettek, a törvény iránti tisztelet, mások érdekeinek tekintetbe vétele, a jellemnek kitartása és előrelátás gyökeresíttetnek és a társadalmi összhang előáll. (Lecky.)

Vizsgálatunk végéhez érkeztünk. Kérdezzük most őszintén: Találtunk-e egy utat a munkáskérdés megoldásához, találtunk-e egy gyógyszert társadalmi bajaink javítására?

És hiszszük, hogy követvén az újkor komolyabb bűvárlatait, követvén a politikusok, bölcészek és nemzetgazdák őszinte törekvéseit, melyek kel e munka folyamában megismerkedtünk, azt mondhatjuk: igen. Nem általános gyógyszer, sem panacea az, mit találtunk, de természettörvények, melyekben a társadalmi létezetünk gyógyítására szükséges szereket olvastuk.

Míveltség emelése, szabadság és egészséges kifejtése a termelési módszereknek, állami se gélyezés ott, hol az egyesnek gyenge ereje elég-

telén vizásságok megszüntetésére, tehát az egészséges lakások előállítására, melyek szükség esetében állami segélylyel építtessenek, önszegélyzési egyletek és a szabad associatio a legnagyobb mérvbeni alkalmazása és életbeléptetése, evvel karöltve jár a nemes családi kötelékek erősítése, takarékoság és előrelátás, a munkásnak, különösen a nők és gyermekeknek felszabadítása a korlátlan munka nyomasztó és apasztó járma alól, tehát a munkaórák szabályozása, szigorú felügyelet a némi gyárakban létező, erkölcsöt és egészséget rontó, viszonyoknak; a darab munka és részvevőség bő alkalmazása, különösen ott, hol a munkások szorgalmától buzgósá^ától és becsületességétől függ a gyártmány jósága és a verseny legyőzése; magasabb műveltségi foknál a munkások részesítése a politikai jogok élvezetében, hogy ezen osztály ne sülyedjen alá a mindennapi kenyér utáni vadászat lenyomasztó posványába; minden irányban keletkező egyletek által készíttessenek elé egy nemesebb lét élvezetére, mint önképző egyletek, olvasó egyletek, népszerű felolvasások, vasárnapi iskolák, ipari múzeumok, dalárdák és testgyakordák sat által. A tőkések és gyárnokok részéről kívánjuk a szívélyes atyai bánásmódot, a munkásokat sértő és lealázó, felizgató fényűzés korlatoztatását, élénk részvétet és támogatást minden a munkások javát

előmozdító törekvésben, szóval erkölcsi patronatust.

Az állani; a tőkés és a munkások jó akaratára által ezen eszközök foganatosításba vétetni fognak; egyszerre és minden komolysággal. Egyszerre — mondom — mert mindezek egy szoros láncolatot képeznek; mely ha csak egy gyűrű is kiesnék; felbomlik. Az iskola emelésének; s munkaidő szabályozásával; a családi kötelekek szilárdításának a lakási viszonyok javításával karöltve kell járnia. Ily utakon fog a munkásosztály egészséges fejlődése létesülni. Angliában lassan és nesztelenül véghez megy és onnan továbbhaladva átlépi a csatornát, Franciaországban és a többi iparos államokban is valósulni fog. Sem teljes átváltozások, mint a socialisták és communisták akarták; sem az államhatalom önkénye és parancsszava nem lesz szükséges. A míveltség és az avval emelkedő jólét hatalma; szabad egyesülés és az abból háramló erkölcsi emelés, lesznek a megerősített társadalmi alkat alapszlopai; azok fogják az érdekek disharmoniját az iparos társadalomban a legszebb összhanggá feloldani; a munkásnak része lesz az értelmiségben; a tőkében és az ezeken alapuló politikai függetlenségben; önállóságban és az emberiség egyik legszebb célja lesz ismét elérve.

TARTALOM.

1. Bevezetés.
- II A munka.
- III. Munkabér és tőke.
- IV. A munkáskérdés.
- V. Az ipar és társadalmi jelentősége.
- VI. A munkásmozgalmak a) Angliában;
- VII. β) Franciaországban;
- VIII. γ) Németországban;
- IX. A munkáskérdés megoldása a) Az általános javaslatok bírálata.
- X. β) A nemzetgazdászati álláspontja e kérdéssel szemközt.
- XI. γ) Eredmény.
- Befejezés.